

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 3 APRIL 2015 PRIS: 89:-

Rule Britannia?

Ödesval avgör nationens framtid

SAMHÄLLE

CHARLOTTA LEVAY

om att feminister
inte verkar ha så kul.

TRADITION

HENRIK NILSSON

om Rumäniens
egen Franz Kafka.

VÄRLDENS GÅNG

JOHAN HAKELIUS

om Ingemar Stenmarks
plikt mot nationen.

PÅ AXESS TV
OCH AXESS.SE
NÄR DET PASSAR

MÄSTAREN & MARGARITA

Nypremiär för den ryska dramatiseringen av
Michail Bulgakovs mästerliga roman om när djävulen
dyker upp i det bolsjevikiska Moskva.
Den har kallats för magisk realism och blivit en kultbok för hela Europa.

Se serien
på Axess TV
eller på
axess.se

Romanen börjar med att två framstående medlemmar av stadens litterära samfund, ordförande och redaktör Michail Berlioz och poeten Ivan Nikolajevitj Bezdomnyj, promenerar i Moskva. De diskuterar om Guds existens, Jesus och det mänskliga ödet. En tredje part blandar sig in i diskussionen, Woland. Främlingen börjar argumentera livligt och bevisar på ett egenartat sätt för de båda ateisterna att Jesus verkligen har existerat och att han själv var närvarande då Pontius Pilatus dömde Jesus till döden genom korsfästning. Främlingen hävdar envist att en kvinna kommer att halshugga Berlioz. Vilket sker i nästa scen.

Klassisk bildning på **AXESS TV**

**PJ Anders
Linder**

Jag hoppas att vi ska få en högskoledebatt som ägnar sig åt innehåll och kvalitet istället för åt kvantitativa produktionsmål tillkomna i en märklig och oskön förening av centralstyrning och snällistisk låt gå-liberalism.

Okunskap åt alla är inte rättvisa

Helene Hellmark Knutsson har ett stort mål för ögonen: ännu fler platser i högskolan. Antalet inskrivna studenter har redan ökat explosionsartat och är grovt räknat dubbelt så högt idag som för 20 år sedan, men det räcker inte. Platserna måste bli ännu fler. Det är vår främsta prioritet, försäkrar högskoleministern vid sina besök ute på landets lärosäten.

Frågan är bara varför? Här är ministern mindre klar. Det viktigaste skälet tycks vara att det är fler som söker till högskolan än som kommer in och att det är orättvist att inte alla som vill också får chansen. Men äkta rättvisa kan i så fall bara åstadkommas om antalet platser blir lika stort som antalet sökande, och varför i så fall inte gå hela vägen och göra som MarieLouise Samuelsson ironiskt undrade i förra numret av *Axess* och göra även högskolan obligatorisk? Ska man verkligen gå gruppen kort-siktigt tänkande unga till mötes och låta dem gå miste om högskolestudier bara för att de inte har ansökt på eget initiativ?

Raljant? Ja, men mindre än jag skulle önska.

Det blir smått tragikomiskt när den ansvariga politikern lägger allt krut på att fler ska ha högskoleutbildning men inte ägnar något nämnvärt intresse åt vad högskoleutbildning egentligen innebär och, framförallt, vad den bör innebära. Att man läst på högskola och kan kalla sig högskoleutbildad är ord utan mening ifall man har gått igenom en utbildning som inte är kvalificerad nog att kallas "högre". Det är som om simkunnighet låg i att man skaffat simborgarmärket snarare än i att man kan simma.

MAN KAN INVÄNDA ATT många arbetsgivare numera kräver högskoleutbildning även för måttligt kvalificerade jobb och att examensbevis är en nödvändig inträdesbiljett till arbetsmarknaden, som så många som möjligt måste få möjlighet att lösa. Men två orätta ting gör inte ett rätt. Det är helt orimligt att skattebetalarna ska ställa upp med högskoleplatser, som inte syftar till mänsklig förkovran utan till att vidmakthålla ett rekryteringsarbete som bygger på grovsortering och slentrian. Allra helst som massutbildning med låga kvalitetskrav inte bara är ett problem för dem som går där: den devalverar det allmänna värdet av högre utbildning och gröper ur högskolans identitet.

Rättvisa är att så många som möjligt får gå i bra grundskolor och gymnasier och sedan har chans att söka till högskola och, i det fall man kommer in, tillägna sig riktig högre utbildning. Dagens modell

– att avstå från krav i skolan och slussa igenom så många som möjligt genom högskolan därför att så många som möjligt ska kunna få examensbevis – kan man kalla mycket, men det har inget med rättvisa att göra.

Signalerna om kvalitetsproblem i högskolan blir bara fler. Förkunskaperna sviktar. Studenter klarar heltidskurser även om de studerar på halvtid eller mindre. Ändå ökar fusket, vilket nyligen har rapporterats.

I förra numret av *Axess* ägnade vi temablocket åt denna kris i den högre utbildningen, och gensvaret har blivit stort i form av läsareaktioner, presskommentarer och diskussion i sociala medier.

Göteborgs-Posten (17/3) skriver: "Det brukar sägas att högre utbildning är en investering för framtiden. Dessvärre tyder mycket på att det är illa investerade pengar, både för studenterna och samhället i övrigt." Joakim Tholén i *VT* (16/3) håller med: "Det politiska målet om att hälften av individerna i varje årskull ska läsa vid universitet är snart uppnått. Frågan är bara vad ett sådant kvantitativt mål har för betydelse om utbildningen de förvärvat inte har någon verklig tyngd."

Liberala Nyhetsbyråns kommentar, publicerad i tidningar runt om i landet, tar i ännu mer på skärpen: "Ifall politikerna fortsätter att ignorera högskolan blir snart konsekvensen att Sverige inte har en endaste utbildningsinstitution värd namnet. Eller just det, det har kanske redan hänt." Flera andra är inne på liknande spår. Värt att notera är att skribenterna i många fall har hyggligt färska egna erfarenheter av högskolan.

EBBA LISBERG JENSENS ARTIKEL om studenternas problem med att läsa och skriva har uppmärksamats särskilt. Den slår helt uppenbart an en sträng. Andreas Ekström i *Sydsvenskan* (20/3) konstaterar att det ofta har klagats på studenter och ganska grundlöst hävdats att det var bättre förr, men att Lisberg Jensens artikel inte kan avvisas som den sortens perspektivlösa gnäll: "Den är saklig, precis och nödvändig för alla som intresserar sig."

Jag hoppas verkligen att Helene Hellmark Knutsson ska bli en av dessa intresserade och att vi ska få en högskoledebatt som ägnar sig åt innehåll och kvalitet istället för åt kvantitativa produktionsmål tillkomna i en märklig och oskön förening av centralstyrning och snällistisk låt gå-liberalism.

PJ Anders Linder

VI VILL HA ETT VÄLKOMNANDE SVERIGE

Sverige är ett fantastiskt och nytänkande land. Vi ligger i topp när det gäller innovationsförmåga, konkurrenskraft och kreativitet. Allt detta har vi uppnått, inte trots, utan tack vare vår öppenhet mot omvärlden. I dag ser vi krafter som vill hindra utvecklingen. Försvara, förminska, stänga in. Nu säger vi ifrån. Vi menar att mångfald, olikhet och öppenhet är en förutsättning för att vi ska fortsätta växa. Att få handla fritt och rekrytera människor från andra länder är en nyckelfråga för Sverige. Det är avgörande för de tusentals företagsamma människor som har byggt vårt land, och för alla de som kommer att hjälpa till att bygga vår framtid.

Adam Wikström, Bastuträsk Charkuteri AB, Bastuträsk
Anastasia Georgiadou, Alminia AB, Sundbyberg
Anna Grånäs Jakobsson, Rättviks Trappfabrik AB, Rättvik
Anna Stenberg, Womens Executive Search, Stockholm
Anna-Lena Bohm, UniGuide, Visby
Anne-Li Andersson, Diamantens Förskola AB, Uppsala
Arne Johansson, TRÅAB, Sävsteström
Bengt Siggelin, Lifungs AB, Håvdm
Birgit Elonen, MURTEK Sverige AB, Gävle
Boris Lennerhov, Gekås Ullared, Ullared
Carin Stoeckmann, Byggmästarna i Skåne, Helsingborg
Carola Lemne, Svenskt Näringsliv, Stockholm
Catarina Grönlund, Grönlunds Orgelbyggeri AB, Gammelstad
Christoffer Sjögren, Städarna, Norrköping
Eira Järvi, Fix Cleaning Service, Göteborg
Elisabeth Moglia, Elisabeths Ost och Delikatesser AB, Enköping
Emma Wiklund, Emma S, Stockholm
Helena Skäntorp, Lernia, Stockholm
Jacob Wallenberg, Investor, Stockholm
Jan-Olof Jacke, AstraZeneca, Mölndal
Jimmy Söderström, Träteam Bröderna Nyberg AB, Kramfors
Johan Johansson, BRUKS Holding AB, Arbrå
Jörgen Tolversson, Glassbacka Lantbruk AB, Vessigebo
Kenneth Johansson, Enkla Elbolaget AB, Karlshamn
Lars-Jerker Molin, Sleepingfox Hotel Group, Sundsvall

Leena Berg, Svenska Tält, Dorotea
Leif Johansson, AstraZeneca, Stockholm
Lena Bergström, FrykenStrand Hotel & Konferens, Sunne
Lena Ovevson, Spring Systems i Torsås AB, Torsås
Linda Fransson, Gnosjö Automatsvarvning, Gnosjö
Linus Loveblad, Woolpower, Östersund
Marcus Johansson, Piteå Golf AB, Piteå
Mats Hansare, Nordaron, Norrköping
Michael Wolf, Swedbank, Stockholm
Mikael Blix, Laget.se, Örebro
Nyamko Sabuni, AF, Stockholm
Patrik Hjelte, McDonald's Värmland, Karlstad
Per Brunberg, Björketorps Gärd AB, Johannishus
Per Eriksson, Klippen Ski Resort AB, Sälen
Päivi Antilla, VLS.K.O.S AB, Västerås
Stefan Gardell, AB Gardells Plåtslageri, Visby
Susanne Edh, Ica Ettan/Tea Hökåsen, Västerås
Susanne Holm, Smålandsbussen, Jönköping
Tammy Jara, Elevsupport, Malmö
Tobias Sjölander, Loxyssoft, Östersund
Torbjörn Ulf, Texab, Stockholm
Ulrica Bennesved, Bennesveds Åkeri AB, Älgahult
Yvette Josefsson, Innebandybutiken, Karlskoga
Åsa Malmberg, Flitiga Liza AB, Halmstad

**HUNDRATALS FÖRETAGARE ÖVER HELA SVERIGE HAR REDAN SKRIVIT PÅ. GÖR DET DU OCKSÅ.
BESÖK SVENSKTNÄRINGS LIV.SE/VÄLKOMMEN FÖR ATT LÄSA MER OCH SKRIVA PÅ.**

10 SAMHÄLLE

- Politik* Nima Sanandaji om hur den nya demografin utmanar partierna **10**
Arbetsmarknad Per Svensson noterar att banden mellan arbete och plats kapas **13**
Feminism Charlotta Levay undrar om feminister egentligen är så lyckliga **16**
Krönika Simon Hedlin Larsson vill inte gå på mångfaldsträning **18**
Inspel Mats Wiklund om det svåråtkomliga UKIP **18**
I korthet Oligarken Putin. Kommunalt mumbojumbo **19**

20 FRIZON

- Torbjörn Elensky efterlyser en borgerlig kultursyn bortom dagspolitiska hänsyn **20**
 Mattias Hessérus tar farväl av den opartiska dagspressen **24**
 Josef Bengtson ser beröringspunkter mellan religiös fundamentalism och radikal sekularism **28**

32 OPINION

- Björn Hasselgren om demokratins behov av Erik Gustaf Geijer **32**

”

Vi kan aldrig göra oss av med det förflutna, men vi ska inte heller sitta fast i det och slaviskt följa dess bud. Vi måste vara välbekanta med vår egen bakgrund, veta vilka våra lärare är och försöka överträffa dem. **Torbjörn Elensky, sid 23**

TEMA: STORBRITANNIENS VAL

37 Massor av jobb

Den brittiska ekonomin skapar mängder av nya arbeten. Ändå förblir underskotten stora i statens finanser. Det behövs stora insatser för att öka produktiviteten – och för att hålla ihop ett samhälle som dras åt många olika håll. **Av PJ Anders Linder**

41 I den stora oredans tid

Allt tyder på att småpartierna får ett större inflytande. Men samtidigt efterlyser inte väljarna en dramatisk annorlunda politik. **Av Mark Brolin**

46 Den eviga debatten

Trots att EU knappt nämns i valkampanjen lurar frågan under ytan. Hur britten röstas kan avgöra deras framtid i Europa. **Av Stephen Castle**

50 Slaget om Storbritannien

Det skotska nationalistpartiet väntas nå stora framgångar. Det kan bli början till slutet för Storbritannien. **Av Fraser Nelson**

55 Ta inget för givet

När väljarna överger sina gamla lojaliteter blir en annan politisk ordning nödvändig. Statsvetaren Tim Bale ser ett nytt politiskt landskap efter valet. **Av Mats Wiklund**

58 TRADITION

Henrik Nilsson om rumänen Max Blecher.

62 CIVILISATION

- Litteraturhistoria* Maxim Grigoriev läser Nabokovs kärleksbrev 62
Tv Erik W Larsson ser en ökad klyfta i USA 64
Musik Ellinor Skagegård lyssnar på rockens gudmoder 66
Historia Magnus Ljunggren om Sovjetromantik 68
Medier MarieLouise Samuelsson lyssnar på Sveriges Radio 70
Krönika Amelie Langby om viljan att välja väst 71
I korthet Katarina O'Nils om Rilke 71

72 RECENSIONER

- Carl Cederström befinner sig i ständig rörelse 73
Bengt G Nilsson betraktar kriget som ett affärsupplägg 76
Ninna Rösiö har goda nyheter från Frankrike 78
Carl Rudbeck uppdagar sympatier mellan muslimer och nazister 80
Carina Waern kritiserar kritiken av kritiken mot kritiken 82
Staffan Ulfstrand tänker i grupp 84
Håkan Arvidsson lider med en förföljd diktare 86
Mark Brolin visar vägen till lyckan 88
Mats Fält gräver i Rumäniens mörka förflutna 90
Eli Göndör estimerar dansk sans och balans 92
Annika Borg lägger andligt livspussel 94
Richard Åkerman läser lagen för olydiga maskiner 96

98 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O'Nils

Redaktionsråd: Niklas Ekdal,
Peter Elmlund, Thomas Gür,
Peter Luthersson, Nathan Shachar
och Isabella Thomas

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Redigering: Petter Carnhagen
och Maria Haack

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 12 maj 2015

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte ansvar
för insänt obeställt material. Den som
skickar material till Axess anses med-
ge elektronisk lagring och publicering.

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: WPA Pool /

Fotografpool/Getty Images

Vinjetbilder: Fredrik Tjernström

Porträtteckningar: Johan Patricny

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 674 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31,

e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

Håkan Arvidsson
Historiker och författare

Josef Bengtson
Fil dr i religionsvetenskap

Annika Borg
Teologie doktor, skribent
och präst

Mark Brolin
Författare och
nationalekonom

Stephen Castle
Journalist i
New York Times

Carl Cederström
Fil dr i informatik och lektor
i företagsekonomi vid
Stockholms universitet

Torbjörn Elensky
Författare och kritiker

Mats Fält
Fri skribent inriktad på
internationell politik

Maxim Grigoriev
Författare. Tilldelats *Borås*
Tidnings debutantpris år
2015

Eli Göndör
Fil dr i religionshistoria med
inriktning på islamologi
och Mellanöstern

Johan Hakelius
Skribent

Björn Hasselgren
Tekn dr vid KTH

**Simon Hedlin
Larsson**
Studerar public policy vid
Harvard Kennedy School

Barbro Hedvall
Journalist och författare

Jan Hernebring
Frilansskribent och
översättare

Mattias Hessérus
Doktorand i historia vid
Uppsala universitet
och verksam inom Axel
och Margaret Ax:son
Johnsons stiftelse

Amelie Langby
Ledarskribent i
Svenska Nyhetsbyrån

Erik W Larsson
Läkare och frilansjournalist

Lars Leijonborg
Högskole- och
forskningsminister
2006–2009,
styrelseordförande vid
Karolinska institutet

Charlotta Levay
Docent i företagsekonomi
vid Lunds universitet

PJ Anders Linder
Chefredaktör i *Axess*

Magnus Ljunggren
Professor emeritus i
rysk litteratur

Fraser Nelson
Chefredaktör i *Spectator*

Bengt G Nilsson
Journalist och författare

Henrik Nilsson
Författare och essäist

Katarina O'Nils
Redaktionssekreterare
i *Axess*

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Ninna Rösiö
Fri skribent, tidigare
minister i UD

**MarieLouise
Samuelsson**
Författare och journalist

Nima Sanandaji
Tekn dr och Research
Fellow vid Center for
Policy Studies i London

Ellinor Skagegård
Kulturjournalist

Per Svensson
Senior columnist i
Sydsvenskan

Staffan Ulfstrand
Professor emeritus i
ekologisk zoologi

Carina Waern
Journalist och
litteraturkritiker

Mats Wiklund
Redaktör i *Axess*

Richard Åkerman
Jurist och skribent

Överdrivet om svältkur

ATT SVERIGE PÅ NÅGRA DECENNIER gick från elitutbildning till massutbildning var en av 1900-talets mest påtagliga och positiva samhällsförändringar. Nu har vi fler som doktorerar än det fanns gymnaster när jag började skolan 1956. När jag tog studenten 1968 läste 50 000 på högskola, nu är det sju gånger så många, 350 000.

Breddutbildningen har öppnat dörrar och världar som förr var stängda för många och är en av de viktigaste förklaringarna till den fortsatta välförhållningen.

Men kan verkligen samma kvalitetskrav upprätthållas efter en så dramatisk expansion? Det var frågan på och mellan raderna i artiklarna i Axess temanummer "Rädda högskolan" (nr 2/15). Debatten är extremt viktig, men jag hade gärna sett en mindre nostalgisk och mer framtidsinriktad ansats än den i de flesta artiklarna.

För svaret är naturligtvis ja. Kraven måste upprätthållas. En operationssköterska som examineras från Karolinska institutet idag måste vara (minst) lika bra som en operationssköterska som utbildades på sextiotalet. Lika självklart är att vi inte kan släppa ut sämre läkare, för de skulle inte klara sina jobb.

INGEN SKA SÄGA ATT DET ÄR LÄTT. Frågor kring hur vi ska hålla och höja kvaliteten i våra utbildningar är på ett eller annat sätt uppe vid varje sammanträde med KI:s styrelse. Vi må leda Sveriges mest välrenommerade universitet, men vi vet att ingenting är givet eller kommer av sig självt. Det är inte många år sedan vår examinationsrätt av sjuksköterskor drogs in för att utbildningen inte höll måttet. Det var en skakande men nyttig läxa.

Verkligheten är som den är. Lärostoffet blir större. "Pisaskolans" elever har ibland bristande förkunskaper. Samarbetet med vården gnisslar emellanåt – klinikerna vill gärna ha våra färdiga studenter, men när de behöver vara där under utbildningen är de inte lika välkomna.

En annan utmaning är forskningsanknytning. Den ska delvis klaras av personer som samtidigt förväntas bedriva världsledande forskning och ta emot patienter – de tredubbla kraven kan ibland bli övermäktiga. Och alla som sökt in på de kortare vårdutbildningarna är inte medvetna om att de numera förväntas prestera ett självständigt, forskningsliknande projektarbete för att få examen.

Men vi kämpar alltså på för att klara uppgiften. Andra universitet och högskolor har delvis andra utmaningar, men vi har alla hyggliga förutsättningar att lyckas. Talet om "svältkur" är överdrivet, även för utbildningssidan. Den andra delen av vår verksamhet, forskningen, är för närvarande unikt välfinansierad.

Under en stor del av mitt liv har jag varit oppositionspolitiker, så jag är väl medveten om dystopiens

retoriska kraft och betydelse i samhällsdebatten. Men med tre borgerliga regeringsperioder – där jag alla tre gångerna varit involverad i viktiga reformer på högskoleområdet, som "H 77" (som medarbetare åt Jan-Erik Wikström), löntagarfondspengarna till högskolan (i samarbete med Per Unckel), ESS och den enorma forskningssatsningen 2008 (som statsråd) – följer också ett ansvar att försvara och nyansera.

Undersökningar pekar ut Sverige som världens mest innovativa land – skulle vi vara det om vi bara utbildade dumsallar? Vi har klättrat till platsen som världens åttonde rikaste land – kan våra universitet verkligen vara helt undermåliga?

Axess nr 2/2015.

Vi behöver definitivt en fortsatt reformagenda och flera av förslagen i Axess är utmärkta. Men om diagnosen är för alarmistisk blir förskrivningen av medicin feldoserad.

EN AV INVÄNDNINGARNA MOT utvecklingen var att "högskoleexpansionen inte har motsvarats av någon expansion av samhällets elitpositioner". Nej, men antalet positioner där akademisk utbildning behövs har ökat. Nu söker sig ungefär hälften av varje ungdomskull till högskolan. Rent språkligt kan inte halva folket tillhöra eliten. Det påminner om fackledaren som krävde att "alla ska ha mer än genomsnittet".

Det är bra att högskolan står öppen för många. Det är bra för samhället. Men framförallt är det bra därför att många enskilda individer vill ha den möjligheten. ✨

Lars Leijonborg, högskole- och forskningsminister
2006–2009, styrelseordförande vid Karolinska institutet

Du får inte plats

13 Digitaliseringen har klippt av banden mellan arbete och plats.

Fåfängans marknad

16 Feminismens begränsningar som moralisk vägvisare.

Krönika

18 Simon Hedlin Larsson vill inte gå på mångfaldsträning.

Inspel

18 Mats Wiklund om det svårinringade UKIP

I korthet

19 Oligarken Putin. Kommunalt mumbojumbo.

POLITIK

Politikens nya demografi

Nästan hela Sveriges befolkningsökning sker bland dem med utländsk härkomst. En anpassning till den nya demografin blir en ödesfråga för partierna, skriver **Nima Sanandaji**.

FOTO: CLAUDIO BRESCIANI/TT

MELLAN DEN SISTA DECEMBER 2000 och slutet av 2013 ökade den svenska folkmängden med 762 000 individer. Av dessa var 90 procent födda antingen utomlands eller i Sverige av utrikesfödda föräldrar. Nästan var sjätte invånare är född i ett annat land, fler än när USA mottog som flest invandrare kring förra sekelskiftet. Den allt större mångfalden påverkar förstås samhället på en rad sätt. Sverige går från att vara homogent till att ha en blandning av olika kulturer. Vi får fler med en mer diversifierad utbildningsbakgrund, vilket influerar arbetsmarknaden. Att skolan, vården, äldreomsorgen och näringslivet behöver anpassa sig till ändrade förutsättningar talas det mycket om. Men en aspekt tas sällan upp till diskussion: hur den skiftande demografin påverkar de politiska blocken. Det är märkligt. Anpassningen till den nya demografin är en ödesfråga för partierna.

Väljarnas stöd är tydligt uppdelat efter utländsk/svensk bakgrund. SCB:s stora parti-

De rödgröna har i snitt haft två tredjedelar av stödet från personer med utländsk härkomst. De borgerligas stöd har varit mindre än hälften så starkt.

sympatiundersökning visar att vänsterblocket skulle dominera svensk politik om personer med utländsk härkomst fick bestämma. Enligt den senaste undersökningen, från november 2014, föredrar knappt 29 procent av de potentiella väljare med utländsk härkomst de borgerliga partierna medan Socialdemokraterna har nästan hälften av deras stöd. Vänsterblocket samlar sammanlagt 65 procent av sympatierna. Bland dem med svensk bakgrund är å andra sidan stödet jämnt fördelat mellan blocken. Sedan mitten av 2006 har SCB genomfört 18 mätningar där partisympatierna granskats utifrån utländsk/svensk bakgrund. De rödgröna har i snitt haft två tredjedelar av stödet från personer med utländsk härkomst. De borgerligas stöd har varit mindre än hälften så starkt.

Vår befolkning växer snabbt, och nästan hela ökningen sker bland dem med utländskt ursprung. Det är enkel matematik att betydelsen av deras politiska stöd ökar med tiden. Carl Bildt hade en internationell utblick och profilerade sig starkt bland de invandrare som sökte sig till Sverige från det tidigare Jugoslavien. Ändå var det betydligt mindre relevant för dåtidens moderater jämfört med dagens att lyckas väl bland invandrarna och deras barn. I takt med att andelen väljare med utländsk bakgrund ökat står Anna Kinberg Batra inför ett förändrat politiskt landskap. Det är märkligt att probleminsikten inte är större bland de borgerliga partierna. Framtidens val vinnas inte med gårdagens demografi.

OM REGERINGSMAKTEN tillhör dem som lyckas väl bland den växande väljargruppen med invandrarbakgrund är det bara att gratulera Socialdemokraterna. Partiet samlar inte bara flest väljare med utländskt ursprung totalt, utan också som andel av väljarna. Andelen sympatisörer bland invandrare och deras barn hos Socialdemokraterna är 56 procent högre jämfört med personer med svenskt ursprung. De partier som är näst mest framgångsrika i detta avseende är Vänsterpartiet följt av Miljöpartiet. Samtliga borgerliga partier har svagare stöd bland personer med utländskt jämfört med svenskt ursprung. Folkpartiet klarar sig någorlunda väl. Andelen med utländsk bakgrund som stöder partiet är nämligen bara 7 procent lägre än bland personer med svensk bakgrund. Så såg det åtminstone ut i SCB:s senaste undersökning av partisympatier. Ett halvår tidigare hade

gapet varit mer än tre gånger så stort. Hur kunde Folkpartiet så tydligt lyfta sitt stöd? En förklaring är att partiet ensamt bland de borgerliga faktiskt ansträngde sig för att nå ut till väljare med utländsk härkomst under förra riksdagsvalet. Företrädare som Fredrik Malm och Birgitta Ohlsson tog dessutom upp en fråga som engagerar många med rötter i Mellanöstern – nämligen Daeshs/IS härjningar i Syrien och Irak.

Övervikt eller undervikt stöd bland personer med utländsk jämfört med svensk bakgrund, november 2014:

S	56
V	37
MP	10
FP	-7
M	-31
KD	-33
SD	-56
C	-71

MODERATERNA OCH Kristdemokraterna skulle behöva öka sitt stöd med cirka 50 procent bland personer med utländsk bakgrund för att nå upp till samma nivå som hos resten av befolkningen. Sverigedemokraterna skulle behöva mer än fördubbla stödet. Det är inte förvånande att relativt få med utländsk bakgrund stöder det invandringskritiska partiet. Vad som är mer häpnadsväckande är att Centern befinner sig långt efter. En väljare med svensk härkomst är tre och en halv gånger så benägen att stödja Centern som en väljare med utländsk härkomst. Under den senaste partisympatiundersökningen fick Annie Lööfs parti stöd från bara 2 procent av invandrarna och deras barn. Det var ändå ovanligt bra. I tidigare mätningar har i snitt bara en av hundra stött Centern. Det kan jämföras med Sverigedemokraterna, som i den senaste mätningen fick över 5 procent av gruppens stöd.

I USA debatteras vad förändrad demografi innebär för de politiska partierna. Republikanerna är smärtsamt medvetna om att deras väljare framförallt finns hos vita med europeiskt ursprung, som gradvis rört sig från en klar majoritet till en minoritet av befolkningen. De andra minoritetsgrupperna stöder i regel Demokraterna. För att lyckas måste Republikanerna antingen

>>

Vilken bild får invånarna i invandrartäta stadsdelar om de borgerliga företrädarna knappt visar sig bland dem?

vinna gehör hos de växande väljargrupperna, eller få närmast monopol bland vita väljare. Flera förklaringar har lyfts fram till varför Demokraterna är bättre på att få minoritetsväljares stöd. Den sannolikt viktigaste är plånboken. Låginkomsttagare är mera villiga att stödja Demokraternas ekonomiska politik. Den kulturella aspekten är också betydelsefull.

Demokraterna har fler företrädare i väljargrupper med minoritetsbakgrund och partiet tar oftare upp dessa gruppers förutsättningar. Dessutom är den amerikanska vänstern mer benägen att tala om iden-

titetspolitik och förklara samhällsproblem med rasism och dolda strukturer. Möjligtvis avskräcker det en del vita väljare. Plusidan för vänstern är att den ständigt visar att den tar de övriga gruppernas parti. Att inte bara plånboken spelar roll syns tydligt. Även ett flertal välutbildade minoritetsgrupper tenderar att stödja Demokraterna i större utsträckning än Republikanerna. Den amerikanska högern vill förstås locka väljare från alla samhällsklasser och bakgrunder, men framstår som de vitas företrädare. Då får man också de väljarna. En annan vanlig förklaring är att många republikaner vill begränsa invandringen av latinos. Det minskar chansen att få röster från denna alltmer växande grupp.

VI KAN TILLÄMPA FLERA AV RESONEMANGEN på Centerpartiet, som har ännu svårare än Republikanerna att locka till sig invandrareväljare. Centerns ekonomiska politik bygger på sänkta skatter, liberaliseringar på arbetsmarknaden, lägre ingångslöner, en skeptisk inställning till bidrag samt minskad byråkrati för företagare. Man skulle kunna tänka

sig att det är en politik som borde dra till sig många med utländsk härkomst som fastnat i utanförskap. Men Centerns budskap bygger på avancerade liberala resonemang kring utanförskapets rötter och är knappast lättsålt till marginaliserade grupper. Till skillnad från Republikanerna står Centern för fri invandring. Trots det får partiet nöja sig med en, maximalt två, väljare med utländsk härkomst för varje 50 som söker sig till Socialdemokraterna.

”Vi vill sänka din ingångslön, ta bort de rikas värnskatt, är skeptiska till välfärden och tror att arbetsrätten närmast borde avskaffas”, säger centerpartisten som kampanjar i en invandrartät stadsdel. Socialdemokraten replikerar: ”Istället för att gynna de rika vill vi höja deras skatter. Då får vi råd att ge dig mera bidrag och välfärd. Dessutom är vi arga över den diskriminering som du möter i samhället.” Så hade åtminstone debatten sett ut i teorin. I själva verket förs den knappt, eftersom den socialdemokratiska företrädaren är ensam på torget. Vilken bild får invånarna i invandrartäta stadsdelar om de borgerliga företrädarna knappt visar

Miljöpartiets Åsa Romson och Per Bolund. Torget är deras.

FOTO: JONASEKSTRÖMER/TT

sig bland dem? Vilket försprång får inte Socialdemokraterna som systematiskt drar in samma grupper i sin partiapparat?

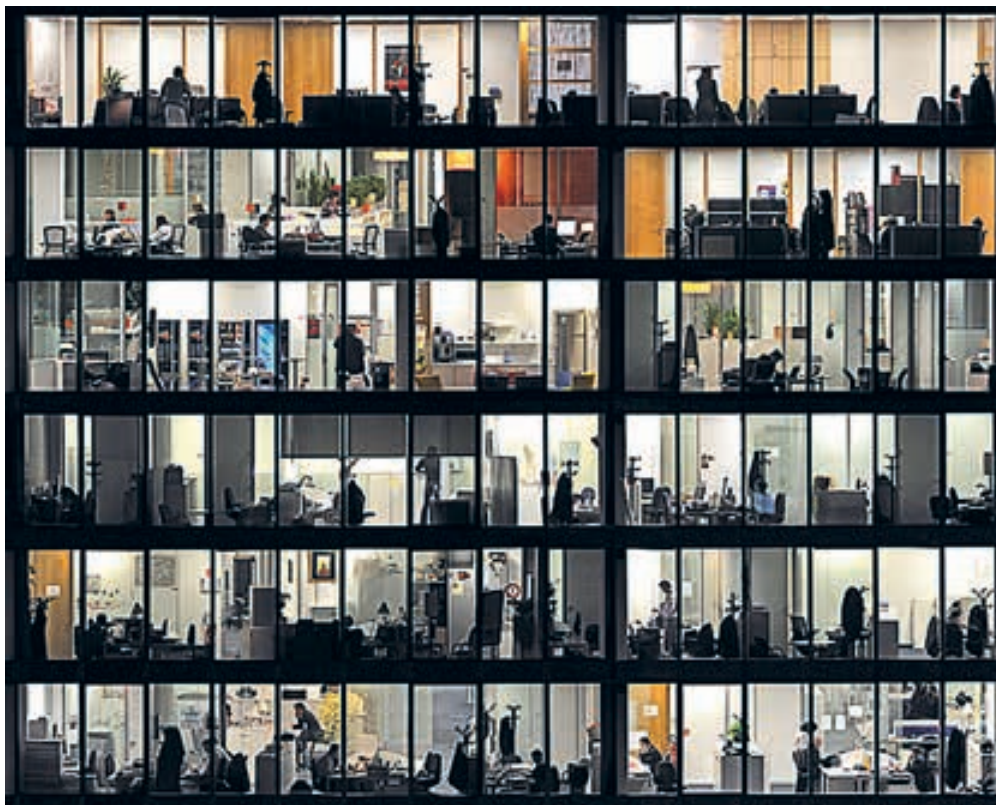
KLASSFRÅGAN ÄR FÖRSTÅS VIKTIG. En kartläggning som DN nyligen genomförde undersökte inkomsten för dem som fick uppehållstillstånd i Sverige 2004. Tio år senare hade majoriteten av dem en inkomst på under 13 000 kronor i månaden. Minst tre av tio är beroende av ekonomiskt bistånd. Av naturliga skäl har vänsterblocket lättare att locka till sig denna väljargrupp. Men de borgerliga står långt ifrån chanslösa. Moderaternas paradgren, arbetslinjen, skulle rätt tillämpad kunna bli högst relevant.

Många familjer med utländsk härkomst märker att det inte är lönsamt om bara den ena föräldern kommer in i arbete. Om lönen är låg blir familjens inkomster bara marginellt högre jämfört med de bidrag som är alternativen. Folkpartiets tankar om hur en kunskapsskola kan bana väg för klassresor, kan attrahera invandrare med ambitioner för sina barn. Många invandrarföretagare skulle kunna ta till sig Centerns budskap om förbättrade förutsättningar för de små företagen. Kristdemokraternas familjevänliga politik är förstås också relevant bland grupper med utländsk härkomst, som i regel har starka familjevärderingar.

Dessutom bör vi komma ihåg att de rödgrönas politik inte är optimerad för personer med utländsk härkomst. Till exempel motsätter sig partierna till vänster av ideologiska skäl krafttag mot brottslighet och vandalism, trots att de som drabbas hårdast ofta bor i marginaliserade invandratäta områden. Av samma skäl har de rödgröna svårt att fördöma och verka mot de radikala religiösa strömningar som finns bland en minoritet av dem med utländsk härkomst, och som majoriteten inom samma grupp kan uppleva som problematisk. Så visst kan de borgerliga partierna erbjuda personer med ursprung i andra delar av världen ett attraktivt politiskt alternativ. Problemet är att partierna i grunden inte lärt sig hur det politiska spekrumet förändras i en mångkulturell värld.

Företrädare för Centern kan idag säga att de för en företagarvänlig politik. Men kan de säga att de samtalat med småföretagare i invandratäta miljöer, och dragit lärdom av dessa samtal? Har de borgerliga partierna den lokala närvaro som krävs i samma miljöer för att locka till sig duktiga politiska företrädare med utländsk härkomst? Hittills har borgerliga partier, något förenklat, väntat på att invandrare ska göra en politisk resa uppåt och med tiden finna vägen in i borgerligheten. Resultatet är ett stöd bland knappt en tredjedel av alla med utländsk bakgrund. ✨

FOTO: JOHNER BILDVRA

ARBETSMARKNAD

Du får inte plats

Digitaliseringen har klippt av banden mellan arbete och plats. Frågan är vad som kan kompensera för den instabilitet som alltmer präglar arbetslivet, skriver

Per Svensson.

I HÖSTAS MEDDELADE TT att den funderade på att flytta sin nattredaktion till Sydney i Australien. Ett skämt? Varför inte ta ytterligare ett steg ut i Stilla havet? Varför inte förlägga nyhetsbevakningen av Sverige med omnejd till en kokospalm i Söderhavet?

Ja, varför inte? Att Sydney ligger nästan så långt bort från Stockholm man kan komma är i det här fallet inte något problem utan själva poängen. När det är natt i

Sverige är det dag i Australien. Det innebär att TT genom att flytta sin nattliga bevakning dit skulle kunna förvandla en dyr nattredaktion (med olika förmåner) till en billigare dagredaktion. Och TT är inte ensam om att ha fått denna budgetvänliga snilleblixt. Den norska nyhetsbyrån NTB planerar att flytta sin nattverksamhet till Australien i höst (och de danska och finska kollegerna lär redan vara där).

Medieföretagens ambitioner att dra >>

Numera är det inte bara de manuella industrijobben utan i allt högre grad de traditionella tjänstemannauppgifterna som gjorts platsoberoende.

ekonomisk nytta av att jorden är rund är inte bara ett symptom på den överallt grasserande och förhärjande sparivern. Det handlar också om ett uttryck för ett av samtidens definierande kulturskiften: banden mellan arbete och plats klipps av.

Numera kan man ju "jobba var som helst", vilket möjligen också innebär att man kan tvingas jobba var som helst.

Den svenske upplysningsskalden Johan Henrik Kellgrens Dumbom imponeras över att försynen "floder över allt placerat/där stora städer stryka fram".

Så förhöll det sig också länge med platser och arbeten. Där människor slagit sig ner fanns det också arbete; om inte annat kunde man sätta spaden i jorden. Teknikrevolutioner och en accelererande globalisering har nu ryckt upp alltfler jobb med rötterna: plötsligt har IT-supporten flyttats till Ryssland och färdtjänsten administreras från Estland, Moldavien, Senegal eller (efter nya anbudsförfaranden) Lund.

NUMERA ÄR DET INTE BARA de manuella industrijobben utan i allt högre grad de traditionella tjänstemannauppgifterna som gjorts platsoberoende.

Ungefär samtidigt som TT berättade om sina flyttfunderingar redogjorde *Dagens Nyheter*s ekonomikrönikör Johan Schück för en forskningsrapport som visade att det nu framförallt är "medelklassens jobb" som försvinner (DN 21/11). Den europeiska arbetsmarknaden bekräftar den irländske poeten William Butler Yeats berömda formulering: "Things fall apart; the centre cannot hold." De lågbetalda jobben finns kvar i överraskande hög utsträckning (gäller också Sverige). De välbetalda har blivit fler.

Däremellan har det under de senaste två decennierna vuxit fram ett tomrum. Det var där man förr brukade hitta "kvalificerade yrkesarbetare, liksom lägre tjänstemän". Deras jobb har antingen rationaliserats bort eller förpassats utomlands.

Det var denna grupp, de utlärd arbetarna och de plikttrogna administratörerna, som tydligast odlade en platsbunden

yrkesidentitet. "Arbetsplatsen" var navet i deras liv. Dag efter dag, år efter år, gick de till "arbetet". Där hade de sina givna platser – vid maskinen eller i den egna kontorskrubben som de gjort hemlik med hjälp av blomkrukor och familjefotografier.

DET SÄGER NÅGOT ATT ordet "plats" länge var en synonym för arbete, eller kanske snarare, anställning. Dagstidningarna hade varje dag flera sidor fyllda med "platsannonser". En äldre faster kunde belåtet konstatera att nu hade Erik, eller Karin, fått en

säker och bra "plats" på det ena eller andra kontoret.

Man kan tänka sig att det platsbundna arbetslivet bidrog till att skapa och bevara en känsla av stabilitet och kontinuitet i en modernitet vars grundläggande villkor egentligen var de motsatta. Det moderna samhället bejakade förändring, förnyelse, utveckling. Då kändes det tryggt att i alla fall ha sin fasta plats, sin arbetsplats.

Hade man inte det, hade man inte något jobb att gå till på morgnarna, så var det därför inte bara ett ekonomiskt problem utan

Callcenter i Shanghai för
reseserviceföretaget Ctrip.
FOTO: ANDREW ROSS/AFP PHOTO/TT

också ett existentiellt katastroftillstånd. Man var utkastad i limbo, förvisad till ett ingenstans. Det är därför svenska politiker fortfarande får ett prästerligt darr på stämman när de talar om "jobben".

Fixeringen vid "arbetsplatsen" var, kan man säga, ett sätt att i industrisamhället erövra bondesamhället åter. Bonden var det förindustriella samhällets ek, tryggt rotad i jorden. De lägre och högre klasserna kunde hasta från plats till plats, från det ena påhugget till det andra, från ett slott till ett annat, men bonden plöjde strävsamt sin

åker och hässjade sitt hö på den plats där hans far och farfar gjort detsamma.

Och i viss mening fortsatte han på samma sätt sedan han flyttat in till stan och fått plats som offertingenjör. Den som en gång hade fått en fast plats gjorde klokast i att behålla den. Nedlåtande kunde man tala om hoppjerkor. Det var sådana som bytte jobb för ofta, som aldrig var nöjda med sin plats.

DE BOFASTA BÖNDERNAS misstro mot de alltför lätttrörliga har inte minst manifesterat sig i ett seglivat folkligt förakt för task-spelare, gårdfarihandlare, skärslipare, tivolifolk, handelsresande ...

Men idag är det tvärtom "hoppjerkor" som är idealgestalten: Hon som är flexibel, joggar från projekt till projekt, är en arbetsmarknadens nomad, bär sin Ipad med sig genom arbetsdygnet som jägaren sin älgstudsare. Hon som inte längre "har en plats" utan "jobbar på sitt cv".

Skulle hon ändå tillbringa merparten av sin tid i en bestämd lokal så har den gärna byggts om till ett mobilt och flexibelt kontor där det gamla arbetsrummet ersatts av ett förvaringsskåp och medarbetarna liksom minglar sig fram, från ett just idag ledigt skrivbord till ett förbokat sammanträde i ett av många olika samtalsrum.

Digitaliseringen av världen är den just nu mest påtagliga drivkraften bakom separationen mellan plats och arbete. Nätet har inga geografiska begränsningar.

Digitaliseringen av världen är den just nu mest påtagliga drivkraften bakom separationen mellan plats och arbete. Nätet har inga geografiska begränsningar. Det spelar strängt taget ingen roll var någonstans i världen man knappar på sitt tangentbord. Allt och alla är lika nära, eller lika långt bort.

Samtidigt, och en smula paradoxalt, har nätet på sitt sätt återskapat den rumsligt strukturerade värld som var förhärskande före industrialismen. Då kunde man tänka sig samhället som en pyramid där varje grupp (bönder, präster, adel) hade sina givna platser. Så är det också på nätet. Det är byggt av sajter, av platser, som man kan hålla sig till och återvända till i förvissning om att där stöta på personer med samma intressen, åsikter och avsikter som man själv har.

Men kan de sociala mediernas trygghetsskapande identitetsbekräftelse kompensera för den instabilitet som alltmer kommit att prägla det dagliga arbetslivet? Har vi inte ett närmast genetiskt behov av att också fysiskt återvända till samma gamla välkända platser? Är det inte därför så många av oss alltid sitter på samma stol vid matbordet?

OM DET MEDELTIDA samhället i första hand levde i en rumsligt organiserad tillvaro – koja, kloster, slott, helvete, skärself, himmelrike – och om moderniteten lät denna tradition leva vidare i den kultur som byggdes upp kring arbetsplatsen, så var industrialismen ändå primärt besatt av tid och avstånd, av fart och produktivitet, kilometer per timme, meter per sekund, antal producerade enheter per arbetsskift.

Men också här har digitaliseringen drivit fram en kulturrevolution. På nätet är tiden ingenting. Det som hände igår är lika närvarande som det som händer just nu. Vi behöver inte längre som Proust spana efter den tid som flytt. Den finns ju alltid där, ett knapptryck bort. Denna, ska vi säga, parallellisering, detta likställande, av då och nu, kommer säkert att få djupgående konsekvenser för vår bild av världen och oss själva. Vilka de konsekvenserna blir återstår dock att se.

Men på ett mer banalt plan har digitaliseringen redan i grunden förändrat vårt förhållande till tiden. Också i arbetslivet har tiden förlorat sin betydelse. Tidigare mättes och reglerades den omsorgsfullt. Gränsen mellan "arbetstid" och "fritid" patrullerades vaksamt. Arbetstagare och arbetsgivare disciplinerade varandra genom att räkna timmar. Arbetstagaren stämplade in och stämplade ut och kunde beordras jobba "övertid".

IDAG KAN VI, TACK VARE den digitala tekniken, jobba när som helst. Det innebär också att vi kan tvingas göra det.

Den stress, press och existentiella osäkerhet som "arbetsplatsens" och "arbetstidens" försvinnande fört med sig är, skulle jag gissa, en mindre men dock bidragande orsak till framgångarna för populistiska nostalgipartier i högutvecklade välbästandssamhällen som de skandinaviska. Populisterna lovar att återskapa världen så som många tror sig minnas att den var: trygg, stabil, välordnad.

En annan, mindre elakartad konsekvens av den kulturrevolution jag försökt beskriva är det accelererande hysterin kring hemarbetet: allt från avancerade långkok till ständiga uppdateringar av den vita vardagsrumssoffan. Den flexibla samtidsmänniskan har gjort det egna hemmet till ett substitut för den gamla hederliga arbetsplatsen. ✨

Fåfångans marknad

Feminismens kamp mot orättvisor och förtryck kan säkert leda till ett bättre liv. Men som moralisk vägledare har den sina begränsningar, skriver **Charlotta Levay**.

ENLIGT MODERN FEMINISM ska en kvinna inte bry sig för mycket om sitt utseende eftersom det innebär att hon låter sig styras av problematiska könsroller. Författaren Lena Andersson gjorde nyligen en svidande uppgörelse med kvinnor som uppträder alltför sminkade och fixade i professionella sammanhang (DN 7/3). De spelar med i könsrollerna och gör sig frivilligt till begärsobjekt, som för att försäkra omgivningen om att de trots sina framgångar är fogliga och i första hand dekorativa, menade hon.

Alltför uppfiffade kvinnor riskerar att inte tas på allvar och i så fall får de skylla sig själva, löd budskapet. Som avskräckande exempel gavs kvinnliga elitskidåkare som åker sminkade i spåret och en sportkommentator som till skillnad från sin manliga bisittare var så fixad att hon såg ut som om hon

skulle gå på bal. Så länge kvinnor framförallt förknippas sig själva med pynt och dekoration kommer glastaket att bestå, enligt Andersson.

Idealet att inte fixa för mycket med sitt yttre är dock svårt att leva upp till i praktiken, i likhet med så många andra goda föresatser. Det finns ju annat att tänka på här i livet än glastak och karriär. Vem vill inte se så bra ut som möjligt, och vem påverkas inte av att andra ständigt bedömer en efter utseende?

Lena Andersson är ovanlig på så vis att hon lägger huvudansvaret för kvinnors synbara utseendefixering på kvinnorna själva. Många feminister pekar istället på patriarkala strukturer och förtryckande utseendenormer som är svåra att frigöra sig från. Rättviseförmedlingens ordförande Seher Yilmaz har exempelvis ondgjort sig över den strukturella diskrimineringen av kvinnor, som bland annat kommer till uttryck i att samhället allt oftare och tydligare berättar för tjejer och kvinnor hur de ska se ut (Nyheter24, 12/6 2013). Hon framhöll att fler tjejer än killar drabbas av anorexi och mår dåligt på grund av den allmänna utseendefixeringen. Yilmaz medgav att hon själv har svårt att bortse från utseendeideal som hon egentligen tror är skadliga. Alltför ofta ställer hon sig tvångsmässigt ”på den där vågen som jag har gömt under min säng”.

MAN SKULLE KUNNA kritisera Seher Yilmaz för att inte ta ansvar för sitt eget beteende utan skylla ifrån sig på samhälleliga strukturer. Men man skulle också kunna ställa sig en helt annan och i mitt tycke intressantare fråga, nämligen hur väl feministisk ideologi egentligen fungerar som moralisk vägvisare i det personliga livet. Jag misstänker att kvinnors återkommande svårigheter att förverkliga den rätta feministiska likgiltigheten

Thérèse av Lisieux: värnar vardagens välgärningar.

FOTO: DEA/G. DAGLI ORTI/GETTY IMAGES/AGOSTINI

Våga vägra vägen.
FOTO: BSIP/UIG/GETTY IMAGES

Idealet att inte fixa för mycket med sitt yttre är dock svårt att leva upp till i praktiken, i likhet med så många andra goda föresatser.

inför det egna utseendet hänger samman med en grundläggande begränsning hos feminismen som livsfilosofi.

Att överdriven fixering vid utseende, pengar och makt inte leder till varaktig lycka är ett klassiskt tema för moral och religion. Men medan traditionella moralläror brukar erbjuda hållbara alternativ – att istället bry sig mer om andra människor och sin odödliga själ – uppmanar den feministiska läran mest till ilska och samhällelig kamp, vilket kanske inte leder till så varaktig lycka det heller.

Säkert kan man få ett bättre liv genom att kämpa mot genusrelaterade orättvisor och själv bli mer jämställd i tankar, ord och gärningar. Men även om man fyller på med besläktade behjärtansvärda ambitioner, såsom att leva miljövänligt och verka för ekonomisk rättvisa, så finns det gränser för hur mycket mening den feministiska kampen kan skänka. Där har tankesystem som är mer allmängiltiga en otvivelaktig fördel.

En viktig poäng med religionen är att den inte bara kritiserar strukturer som anses förkastliga utan erbjuder konkreta redskap för att frigöra sig från dem, såsom bön, fasta, allmosor och andra fromma praktiker. Den uppriktar egna, alternativa strukturer som gör det enklare att använda redskapen, såsom klostergemenskaper där allt är inrättat för att underlätta inriktningen på de eviga tingen, för både medlemmar och tillfälliga besökare.

LÅT MIG GE ETT EXEMPEL. I slutet av 1800-talet tittade en ung kvinna tillbaka på sin uppväxt i ett kärleksfullt och religiöst hem i norra Frankrike. Hon konstaterade att den skyddat henne från att dras in i ytliga nöjen och fåfänglighet. Som tioåring debuterade hon i sällskapslivet under ett besök i födelsestaden Alençon och blev firad, bortskämd, beundrad. I efterhand tillstod hon att detta absolut hade sin lockelse – ”i tioårsåldern låter sig hjärtat lätt bländas” – och hon betraktade det som en stor nåd att familjen inte stannat i Alençon utan flyttat till Lisieux, där bekantskapskretsen var annorlunda. Hon inträdde tidigt i stadens karmelitkloster och dog ung i tuberkulos. Men hon hann utveckla en andlig filosofi som inspirerat människor världen över – ”den lilla vägen” som i korthet går ut på att man inte måste göra storslagna saker för att nå fram till Gud, utan att det räcker med små välgärningar i vardagen. För hennes del kunde det handla om att vara särskilt omtänksam mot de medsystrar hon hade svårast för, eller att öva sig i ödmjukhet genom att avstå från att

försvara sig om hon blev oskyldigt anklagad för att ha slarvat med något.

Idag är hon känd som Thérèse av Lisieux, ett av den katolska kyrkans mest älskade helgon. Hennes självbiografiska anteckningar utgavs efter hennes död under titeln *En själs historia* och blev omedelbart en bästsäljare. Alla möjliga människor – soldater, kardinaler, brottslingar, vanliga troende och tvivlare – har knäfallit inför hennes relikier. Hon har visat både män och kvinnor hur de kan gå till väga för att slippa fastna i onödiga bekymmer om yttre bekräftelse och istället ägna sitt liv åt sådant som är viktigt och meningsfullt.

THÉRÈSE AV LISIEUX HADE en klar blick för sin tids kvinnodiskriminering, men hon betraktade den ur ett strikt andligt perspektiv. På en pilgrimsresa till Rom förfärdades hon över hur ringaktade kvinnorna i Italien var, trots att fler kvinnor än män älskade Gud och trots att kvinnorna visade större mod än männen under Jesu lidande. ”Det är säkert därför han låter förakt bli deras lott på jorden, ty det valde han ju för egen del...”

Thérèses av Lisieux idéer är självfallet svårsmälta ur ett sekulärt perspektiv, och hon är givetvis inte representativ för religiösa personer. Men kvinnor som hon är tankeväckande även för dem som bråkar med feminismen utifrån helt andra utgångspunkter än mina. Debattören Judith Kiros beklagade nyligen att feminismen ”rasifierats” som vit och skilts från klasskamp, anti-rasism och hbtq-kamp (DN 6/3).

Kiros åskådliggjorde standardfeminismens begränsningar genom att berätta om krocken mellan teori och praktik som uppstod när hon en gång försökte prata feminism med sin moster, en katolsk nunna som driver en skola för utsatta kvinnor i Etiopien – en moster ”som inte har något större intresse för feminismen men som har ägnat hela sitt liv åt Gud och sina systrar”.

Fast inte ens nunnor är helt skyddade från utseendefixering. I ikonografin kring Thérèse av Lisieux har hon förgylligats på ett sätt som är direkt missvisande. De smala läpparna har mjukats upp, den kantiga hakan har rundats av för att ge ansiktet en söt och oval kontur. Som det påpekas i förordet till den svenska utgåvan av hennes självbiografiska skrifter syns det inte mycket av den glöd som förtärde henne, den kamplust som varje dag drev henne framåt – eller, kan man tillägga, den utsökta likgiltighet inför det egna utseendet som följde därav. ✨

E pluribus unum

Simon Hedlin Larsson läser public policy vid Harvard Kennedy School och är medlem i Demokraterna på Harvard.

I amerikansk samhällsdebatt har länge påpekats att landets elituniversitet åsiktsmässigt står till vänster. Yale, Princeton, Berkeley och så vidare har setts som fristäder för marxister och postmodernister. Under min tid som student vid Columbia i New York och nu vid Harvard i Boston har jag inte sett mycket som tyder på att läget skulle ha förändrats.

En opinionsundersökning förra året visade att bland Harvards inkommande studenter på grundutbildningarna definierade 60 procent sig som liberala (det vill säga vänster i USA), medan bara 15 procent beskrev sig som konservativa. Runt 96 procent av alla kampanjdonationer i presidentvalet 2012 från professorer och personal vid landets främsta universitet gick till Barack Obama.

PÅ SÄTT OCH VIS ÄR DETTA INTE något som förvånar. Polariseringen i USA ökar nästan oavsett med vilket mått man mäter. Familjer söker sig till områden där grannarna delar ens socioekonomiska bakgrund, livsstil och politiska ideologi. Så nog borde vi förvänta oss att ungdomar söker till universitet där kurskamraterna tycker som de själva.

Men i detta ligger samtidigt något paradoxalt. Samma universitet som beskylls för ideologisk enbenthet spenderar årligen tiotals miljoner dollar på att stärka mångfalden. För drygt fem år sedan, exempelvis, tillsatte Harvard Faculty of Arts and Sciences en särskild "mångfaldsrektor". Harvard Kennedy School invigde 2012 en "mångfalds- och inklusionsavdelning" med "mångfaldshandläggare" vars enda uppgift är att göra skolan mer öppen.

Jag har dock med tiden insett hur detta hänger ihop. Mångfald i detta sammanhang inbegriper nämligen inte nödvändigtvis politiska åsikter, och därmed i förlängningen idéer. Däremot omfattar begreppet nästan allt annat man kan tänka sig.

Förra våren samlade en studentorganisation på Harvard Kennedy School in underskrifter för att pressa administrationen till att införa en obligatorisk mångfaldsträning för studenter. Syftet var att öka förståelsen för olikheter som grundar sig på "ras, kön, socioekonomisk bakgrund, sexuell läggning, funktionshinder, religion, medborgarskap och makt". Men inget om politiska åsikter. Nästan en tredjedel av alla studenter skrev under namnlistan. Träningen hölls för första gången i höstas.

DETTA MÅNGFALDSFOKUS ÄR IRONISKT. Varje klassrum som jag har suttit i har sett ut som en miniversion av FN:s generalförsamling med alla möjliga etniciteter, sexuella läggningar, religioner och länder representerade. Skolor som Columbia och Harvard är redan extremt bra på att främja denna typ av mångfald.

Varför man vill spendera ännu mer resurser på detta istället för att rikta in sig på att stärka representationen av olika politiska åsikter är svårbegripligt. Det är självklart att skolorna ska vara stolta att hälften av studenterna är kvinnor och att en betydande del är afroamerikaner; länge var ju universiteten skyddade miljöer för vita män. Men de borde också främja och finna stolthet i att representera en blandning av politiska åsikter, vilket ligger till grund för ett bra undervisnings- och forskningsklimat.

Jag har trivts oerhört bra under mina tre år vid Columbia och Harvard. Och nog skulle jag fortsatt trivas precis lika bra även om färre av mina kurskamrater tyckte som jag.

Simon Hedlin Larsson

I korthet

INSPEL

Partier som går från ingenting till någonting ligger länge under radarn och ruvar. Och så kommer det där ögonblicket, egentligen en ackumulation av händelser, som innebär strålkastarljus och medialt genomslag på nationell nivå. Därefter gäller det att bita sig fast, ta ett steg i taget och sakta men säkert bygga upp en bas, en organisation och ett förtroendekapital som skyddar mot misstag och kriser.

I det läget befinner sig nu UKIP. För några år sedan hånade och idiotförklarade, idag tagna på allvar som politisk kraft. Men fortfarande är partiet en, säger en person: den folkliga och slipade opportunisten Nigel

Farage. Emellanåt uppmärksammas andra "kippers", men då oftast i mindre smickrande sammanhang som framtvingar krystade bortförklaringar från Farage.

Men dokumenterade oegentligheter och hårresande inkorrekta politiska uttalanden som skulle få etablerade partier att bryta samman tycks inte rubba stödet för UKIP det allra minsta. Mediernas avslöjanden snarast bekräftar gräsrotternas hårt sammanbitna verklighetsuppfattning: etablissemang-
et är ute efter att sänka oss.

Vilka tycker så? Varifrån hämtar UKIP sitt stöd?

Inte, som man länge velat tro, från rödbrusiga gaphalsar på puben som anser att De konservativa svikit Gud och drottningen. De har kompletterats av en betydligt större grupp: äldre, utbildade vita män i små omständigheter som anser sig svikna av ett Labourparti företrätt av en universitetsutbildad urban elit.

UKIP, konstaterar Robert Ford och Matthew Goodwin i boken *Revolt on the Right*, tar röster från både höger och vänster. Opinionsläget i enskilda valkretsar visar också att de troligen kommer att skada Labour mer än De konservativa. Det vore en ödets ironi om partiet som betraktar sig som försvarare av samhällets mest utsatta förlorare valet därför att de överges av väljare som i generationer utgjort dess kärna.

Mats Wiklund

”Prisa Putin och köp dollar”

1996 kom den amerikanska mäklaren Bill Browder till Moskva, 28 år gammal. Han skulle snart bli den största utländska investeraren i Ryssland någonsin med sitt bolag Hermitage Capital. Affärsidén var att investera i undervärderade aktier och köpa upp vouchrar, som ryska staten delat ut till sina invånare över 18 år. Vouchern kunde bytas ut mot aktier. De ryska bolagen var lågt prissatta och aktier rabatterades med över 90 procent i jämförelse med västliga bolag.

Hermitage Capital steg sjufalt på två år. 1997 värderades fonden till en miljard dollar. Browder hade lyckats hitta en guldgruva till marknad, placerad i ett dagbrott. Browder uppfattades oförskyllt som ”Putins man” men när oligarken Michail Chodorkovskij fängslades 2003 förändrades scenen, berättar Bill Browder för mig. Han är på Sverigebesök och lanserar sin fascinerande bok *Mitt krig mot Putin*, en svidande vidräkning med det ruttna ryska rättssystemet.

– Ingen oligark ville hamna i samma situation som Chodorkovskij. Putin slöt en hälften-hälften-uppgörelse mellan sig och de andra oligarkerna. Jag kan inte bevisa att det gick till så, men mycket talar för det.

Hermitage Capital fortsatte sina investeringar. Men Putins roll – han var nu Rysslands störste oligark – blev en annan och den själv-

ständiga och kritiske Browder utgjorde ett hot mot hans ekonomiska intressen. Browder stängdes ute från Ryssland 2005 och hans advokat Sergej Magnitskij fängslades, torterades och mördades i sin cell 2009.

– Det finns ingen väg tillbaka för Putin. Den enda reträtten skulle bli fängelse. Kriget i Ukraina sattes igång för att avleda uppmärksamheten på ekonomin, hans bristfälliga

”Det finns ingen väg tillbaka för Putin. Den enda reträtten skulle bli fängelse. Kriget i Ukraina sattes igång för att avleda uppmärksamheten på ekonomin, hans bristfälliga ledarskap och korruption.”

ledarskap och korruption. Men problemen bara ökar. Mordet på Boris Nemtsov är en makalös eskalering.

Bill Browder är övertygad om att Putin

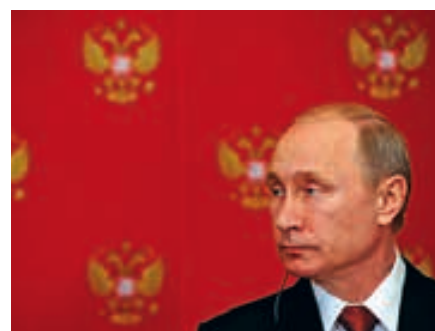

FOTO: MIKHAIL KLIMENTYEV / RIA NOVOSTI / KREMLIN POOL / TT

kommer att fortsätta kriget i Ukraina och inte heller dra sig för att ingripa militärt i Baltikum. Hans enda sätt att förbli populär och kunna stanna vid makten är att fortsätta att spela rollen som krigspresident.

– Alla med en åsikt kan råka illa ut. En ryss kan inte säga annat än att han stöder Putin. Men samtidigt som opinionsstödet sägs vara massivt säljer folk alla rubler de har, och köper dollar. Så lite förtroende har de för den egna valutan. Och även för Putin, som påminner om en fotbollsspelare med vapen i hand, som under anfallet skjuter dem som står i vägen. Bill Browder avslutar med sorg i rösten: mitt största misstag – överhuvudtaget – var att etablera mig i Ryssland!

Jan Hernebring

VAD VAR DET JAG SADE!

Vad det är skönt att få sina förutfattade meningar bekräftade!

Jag har misstrott det kommunala sambandet alltsedan jag som student förstod vad det gick ut på – att konservera Tage Erlanders socialdemokrati vid makten. Inte heller har jag hemfallit åt trossatsen om den kommunala självstyrelsen som demokratiskt fundament.

Varifrån kom då denna misstro? En snobbig uppfattning om Stockholms, det vill säga statens överlägsenhet. Och det suddiga i kommunal politik – den bedrevs ofta i gubbig endräkt över alla partigränser.

I takt med att kommunen fått allt fler och allt större uppgifter har min misstro vuxit. Kommunalt självstyre måste med nödvändighet leda till olika förhållanden: invånare mer eller mindre slumpmässigt boende i en kommun kunde få se generösa insatser för idrott, andra ingenting – för att ta ett relativt neutralt område.

Och ju större uppgifter desto tyngre kan denna kommunala variation träffa människor. Då kolliderar den kommunala självstyrelsen med en annan, än tyngre demokratisk grund-

princip – den om rättvisa och jämlikhet mellan medborgare. Sjukvården är naturligtvis ett exempel. Snart sagt dagligen rapporteras om hur landsting har olika långa köer, hur patienter har olika möjligheter till nya, ofta kostsamma behandlingar.

Det största misslyckandet är emellertid skolan. Där handlar det inte så mycket om olikheter mellan kommuner som om ett storlaget exempel på svag kompetens: de kommunalt ansvariga har inte förstått värdet av kvalitet hos lärare och skolläda.

Så där gick mina tankar i Stockholm. Nu har jag blivit landsortsbo och kan på markplanet följa en kommun. Det är både tillfredsställande – och nedslående. Också en liten kommun på 14 000 personer – vilket med Stockholmsmått är nästan försumbart – har en kommunal förvaltning och politisk organisation som ingalunda är försumbar. Den är måhända fysiskt mer åtkomlig än i storstaden men knappast mentalt. Det kommunal-tekniska mumbojumbot är fullt utvecklat, organisationen ingalunda den vi en gång lärde med kommunstyrelse och nämnder.

En sak stämmer dock inte alls med mina gamla föreställningar: någon endräkt råder inte i den kommunala församlingen. Tvärtom. Många partier är företrädde. Regerande koalitioner bryts upp utan att någon stor, skiljande fråga dykt upp. Därav uppstår lätt vad som på riksplanet skulle uppfattas som oheliga allianser. Trevnad och lugn råder ingalunda i den lilla kommunens sammanträdesrum.

Så har det varit länge, förstår jag.

Senaste valet sköttes så illa att omval nu stundar av den lilla kommunens fullmäktige. Något som tycks besvära valsegrarna. Så mycket för ordning och reda där.

Själv känner jag mer säker än någonsin på att centrala uppgifter som skola och sjukvård – och givetvis kommunikationer – ska skötas så att vi medborgare blir så lika behandlade som möjligt. De verkligt lokala frågorna kan måhända stanna på basplanet – fast just nu vet jag inte riktigt vilka de är. Basstation för mobiltrafik tycks i vart fall inte höra dit där jag bor.

Barbro Hedvall

Av Torbjörn
Elensky

Förskingra inte arvet

För vänstern är kulturen ett politiskt verktyg för att forma medborgarna. En borgerlig kultursyn borde vila på rätten till en sfär bortom den dagspolitiska hänsynen.

Det tycks ibland vara ett problem för borgerliga politiker och väljare att så mycket av den nyskapande kulturen i Sverige har en mer eller mindre tydlig vänsterprägel. Det kritiska, samhällskritiska, samtidskritiska, kultur- och civilisationskritiska innehållet i många av de verk som får störst spridning och som hyllas mest tycks alltid ha sin udd riktad mot västvärlden, kapitalismen, borgerligheten, liberalismen. Och intrycket förstärks ytterligare av att kultursidorerna i de stora dagstidningarna i så hög grad numera viks åt debatt, som så gott som alltid förs med ett utpräglat vänsterperspektiv.

Min teori är att det är kultursidornas urval, vinklingar och debatt som bidrar till den här uppfattningen, för tar man del av konsten i sig, vare sig det handlar om böcker, konserter, pjäser eller de utställningar som görs på våra stora museer, gallerier och i andra sammanhang, går det ganska snabbt att göra sig en egen bild av ett mycket mer sammansatt och mångfasetterat fält.

Jag är själv verksam som författare, vilket gör att jag ser hela denna problematik i någon mening ifrån den kulturella sfären. Samtidigt har jag aldrig identifierat mig med någon särskild politisk grupp, vilket gör att jag automatiskt räknas snarare till en borgerlig än till en vänsterintellektuell sfär. Själva denna idé att man kan leva och verka utan att ansluta sig till någon viss ideologi är, eller uppfattas åtminstone idag som en i princip borgerlig idé. Men mitt intellektuella och konstnärliga ideal går inte så lätt att koppla till någon viss ideell bas.

Min vilja till förståelse gör att jag måste freda min rätt och mina möjligheter att vända mig emot alla sidor, när det är påkallat. Är detta borgerligt? Jag tycker det är en reducerande etikett på något jag själv upplever som intellektuellt och konstnärligt, tja, sanningssökande, om jag får vara storslagen nog att kalla det så.

Min upplevelse som konstnärligt verksam är ytterst förenklad, att jag idag kläms mellan ett vänsterperspektiv som ser all kulturutövning som något som bör inordna sig i den politiska nyttan och den borgerliga sidan som ser allt som och underhållning. Det borgerliga bildningsarvet är en essentiell del av vårt kulturella, intellektuella arv. En borgerlighet, både i politisk och social mening, som vänder sig bort från detta, som förlorar kontakten med sin egen historia, kan knappast ens kallas borgerlig längre. Borgerlighet kan inte bara reduceras till en politisk etikett, som är mer eller mindre synonym med liberalism, och vars mål kan sammanfattas i önskan om största möjliga vinst, eller största möjliga effektivitet. En sådan hypermaterialistisk och, ja, närmast nihilistisk borgerlighet kommer att dö, och den förtjänar inget annat heller.

Min avsikt är inte att lägga fram några praktiska förslag för någon borgerlig kulturpolitik. Det är politikernas och andras uppgift att utarbeta den. Att kulturlivet i ett litet land som Sverige inte klarar sig utan statligt stöd anser jag vara en självklarhet, och det tror jag även att de flesta borgerliga väljare inser. Men där vänsterpolitiker tycks se kulturen som ett verktyg för att forma medborgarna efter de rådande politiska

Torbjörn Elensky är
författare och kritiker.

Traditionalist och förnyare: T S Eliot.

FOTO: ULLSTEIN BILD/GETTY IMAGES

skull på nytt i vågskålen, och tusen hemligheter ur det förgångna kryper fram ur sina gömställen och ut i hennes sol. Det går inte att förutse vad allt som en gång kommer att bli historia. Det förgångna är kanske fortfarande väsentligen oupptäckt! Behovet av retroaktiva krafter är ännu oerhört stort!

Med detta menar han att historien faktiskt kan förändras. Och när den förändras så förändras också vår bild av oss själva, om än aldrig så lite. Men uttrycket skulle också kunna förstås som att det förflutna får en retroaktiv betydelse när någon ny ”stor man” träder fram och gör något som kastar ett nytt ljus bakåt, över det förgångna. På detta sätt kastas till exempel ett nytt ljus över upptakten till franska revolutionen och upplysningen av Napoleons väg till makten, som kulminerade då han kröntes till kejsare och tog kronan ur påvens hand och satte den på sitt eget huvud. Men ljuset från den händelsen färgar också av sig på oss när vi tänker ännu längre tillbaka. Till exempel då vi funderar över Alexanders erövring av världen, den som bildat mönster för alla senare krigarhjältars bana, och den som inspirerade redan Caesar på hans erövringståg.

Idag ser vi inte längre de här hjältarna som just hjältar utan som sammansatta gestalter, drivna av äregrishet, i en viss historisk situation. En del av dem var uppfyllda av personliga problem. Alexander var till exempel alkoholist, och både han och Caesar bisexuella, vilket även påståtts om Napoleon. Men ahistoriska uppfattningar om det förflutna kan också leda vilse och faktiskt försvåra förståelsen. Som det här påståendet att Alexander var bisexuell. Hade det begreppet ens någon mening på hans tid? På 300-talet f Kr? Knappast. Det här var en förmodern tid, med helt annan syn på relationerna mellan könen, och på vänskap, särskilt de vänskapsband som formades i strid. Och för övrigt hade även Alexander en litterär förebild, för både sin kärleksfulla vänskap med Hefaistion och sin krigarbana: nämligen den Akilles vars stora sorg i Iliaden är vännen, kanske älskaren, helt säkert vapenbrodern Patroklos död.

Låt mig tillägga ytterligare en sak. Talet om stora män är idag fullkomligt utdaterat, och givetvis gäller det här som Nietzsche skrev även stora kvinnor. Den stora omtolkning av historia och särskilt kulturhistoria ur ett feministiskt perspektiv som görs idag är en av de viktigaste intellektuella tilldragelserna i vår tid. Och även sett i dess perspektiv, då hetärerna, de hemmavarande hustrurna, alla dessa våldtagna i krig, de bortrövade sabinskorna, de tvångsföräldrade prinsessorna, sköterskorna och tvätterskorna, träder fram ur historiens dunkel, är det helt omöjligt att återvända till den kliniska, ”rena” synen på historiska hjältar som framprungna direkt ur intet, med enbart sitt mod och sitt stora geni som stöd.

>>

”

Kanon är inget som gjuts i järn, det är en levande materia, som är ständigt föränderlig.

idealen, på ett sätt där de idag tagit över kyrkans gamla roll som folkfostrare, borde, menar jag, en borgerlig kultursyn vila på uppfattningen om den personliga växten, och om rätten att få ha tillgång till en sfär bortom de dagspolitiska hänsynen. Kulturen måste kunna få existera i sin egen rätt, utan att instrumentaliserats för det ena eller det andra kortsiktiga syftet. Endast så blir den på allvar betydelsefull, och därmed i förlängningen också nyttig, i vid bemärkelse.

Låt mig ta ännu ett steg tillbaka. Nietzsche skriver i *Den glada vetenskapen*:

Historia abscondita. – Varje stor människa har en retroaktiv kraft: all historia läggs för hennes

Jag vet inte om T S Eliot inspirerades av Nietzsche i någon högre utsträckning, men intressant nog uttryckte denne kanske 1900-talets störste poet också en mycket välutvecklad uppfattning om tradition, inflytande och förebilder, ur ett konservativt perspektiv. Om det idag uppfattas som radikalt att peka på miljön, på sociala förhållanden och andra förutsättningar som formar individerna, betraktades det i början av 1900-talet, då Eliot utvecklade sin teori i den mycket betydelsefulla essän "Tradition and the Individual Talent", snarare som konservativt.

Eliot ville fästa större vikt vid traditionens betydelse, för att balansera den då för tiden gällande uppfattningen att traditionen står i motsättning till "förändring och förnyelse". Han var själv en banbrytande modernist, men ansåg att en sann poet förkroppsligar hela den poetiska traditionen ända sedan Homeros, samtidigt som den uttrycker sin samtida erfarenhet.

Den individuella storheten ligger alltså inte i den personliga originaliteten i första hand, utan i hur väl poeten förvaltar och i någon mening förverkligar, eller aktualiserar, den stora traditionen i kontakt med samtidens erfarenheter. Det finns ingen förnyelse utan kontakt med traditionen. Här är det samma uppfattning, skulle jag vilja påstå, som går igen också hos Bela Bartók, eller för den delen många andra konstnärer under 1900-talet.

Där vi medan det pågick mest såg uppror, skoj, avsteg från traditionen, framstår det i efterhand allt klarare att det i själva verket var traditionen som var förutsättningen också för de mest avantgardistiska övningarna. Vi skulle aldrig ha fått till exempel Salvador Dalí utan den manieristiska och barocka traditionen i konsten. Schönberg, tolvtonsteknikern, som ansågs så svårlyssnad, passar i själva verket perfekt in i utvecklingen från Beethoven via Brahms och naturligtvis Wagner och Mahler. Hur avgörande den enskildes personlighet och smak är kan vara svårt att exakt bestämma, men det är helt klart att även då vi inte själva tror, eller för den delen vill erkänna det så står vi, som uttrycket lyder, "på jättars axlar".

Eliots teori kallas för *The impersonal theory of poetry*. Men även i denna hans höga värdering av traditionen som grund för den poetiska förnyelsen finns samma slags upphöjande av det enskilda geniet som hos Nietzsche. Även här finns idén om en retroaktiv kraft, som senare poeter skulle utöva på hela den tidigare litteraturhistorien. Han skriver: "What happens when a new work of art is created is something that happens simultaneously to all the works of art that preceded it." Alltså hela litteraturen, världslitteraturen, om man så vill.

För Eliot är främst den europeiska traditionen hela tiden närvarande. All poesi är samtida, och med varje nytt verk förändras hela poesin. Det är inte det enskilda verket eller den enskilde poeten som är det viktiga. De, eller vi, ingår alla i samma övergripande medvetande. Samtidigt är det varje enskild poets enskilda verk som har förmågan att förändra hela poesin.

Stor liten man.

FOTO: GETTY IMAGES

”

Idag ser vi inte längre de här hjältarna som just hjältar utan som samman-satta gestalter, drivna av äre-girighet, i en viss historisk situation.

Den här teorin var väldigt viktig för *New Criticism*, en central litteraturteoretisk rörelse vid mitten av 1900-talet, i vilken man vände sig bort från det personfixerade, det biografiska, och istället påbörjade den kritik och litteraturteori som bygger på när-läsningar och analyser av detaljer i texter. Många tycker att detta är tråkigt och att det i förlängningen har skapat en opersonlig poesi, som driver bort läsare och gör litteraturen till ett rent akademiskt intresse. Jag tycker visserligen själv att det är trist med teoretisk ensidighet, men i dagens personfixerade klimat, då kultursidorna innehåller mer av insmickrande personporträtt av författare och andra konstnärer som talar ut om sina privata våndor än seriös kulturkritik måste jag säga att jag önskar att vi kunde komma fram till något slags syntes.

Ett sätt att tala om litteratur, konst och kultur som vare sig är helt blodlöst abstrakt och urvattnat, eller personfixerat så att kulturen bara blir till en underavdelning av kändiskulten, där författare kan bli till idoler för folk som inte orkar läsa dem, medan böcker bara är smarta attribut, som man kan svänga sig med för att markera tillhörighet till det ena eller andra lägret. Ja, om nu böcker ens har den betydelsen längre... när jag gick i gymnasiet läste vi fortfarande Sartre, och satt på kafé och rökte – en ytlig stil, ett slags mode, som vi följde, men som faktiskt gjorde att vi kände oss tvungna att läsa på lite ibland också, för att inte göra bort oss. Vi förvaltade en valpig variant av drömmen om bildning som personlig växt och utveckling, fast vi knappt ens fattade det ännu.

En av de senare litteraturkritiker som arbetat i traditionen efter Eliot, men delvis gjort sin egen nytolkning av dessa idéer om ”opersonlig litteratur” är den amerikanske kritikern Harold Bloom. Han är kanske mest känd här för att ha ställt samman en maffig kanon ur världslitteraturen, med drygt 1 500 verk, från *Gilgamesh* till *Angels in America*. Även en del svenskar är med på listan. August Strindberg, Gunnar Ekelöf och Pär Lagerkvist, liksom Tomas Tranströmer. Men inte Selma Lagerlöf, C.J.L. Almqvist, som jag själv uppskattar men som jag förstår är mera marginell ur världslitterär synvinkel eller Hjalmar Söderberg, som jag tycker absolut borde platsa.

Det här är ju bara en persons, om än en väldigt lärd mans, lista, och den är självfallet inte slutgiltig. Kanon är inget som gjuts i järn, det är en levande materia, som är ständigt föränderlig, men det kan nog vara nyttigt för oss att med jämna mellanrum göra upp listor, som vi kan orientera oss efter, förhålla oss till, ta avstånd från, föreslå kompletteringar eller strykningar i. Denna magnifika lista är vad Harold Bloom är mest känd för, men hans viktigaste arbete är analyserna av poetiska influenser, och den teori om litteraturen, som han konstruerat utifrån sina läsningar i boken *The Anxiety of Influence*. Hans tes går i enkelhet ut på att poeter kämpar med sina föregångare, och de svaga poeterna går under i den kampen, medan de starka kan övervinna den ångest som föregångarnas inflytande skapar.

En poet går nämligen vidare i historien genom

att tillföra något nytt, men också då något som i sig skapar nya efterföljare, som tvingas kämpa med denna poet i sin tur. Poesi inspireras i första hand av tidigare poesi, liksom musik av musik, konst av konst och så vidare. Naturligtvis förekommer även inflytande från samtiden, från såväl världshändelser som privata förhållanden i vilka poeten lever, men de är inte det litterärt avgörande.

Vi kan aldrig göra oss av med det förflutna, men vi ska inte heller sitta fast i det och slaviskt följa dess bud. Vi måste vara välbekanta med vår egen bakgrund, veta vilka våra lärare är och försöka överträffa dem.

Erfarenheten visar att även imitation kan ge originella resultat, och att det inte alltid blir som man vill, hur goda intentioner man än utgår ifrån. Det finns inget facit, och det finns ingen utstakad väg, men det finns metoder som vi kan lära oss av, en viss typ av ordning, och en tradition, som vi är dömda att förhålla oss till vare sig vi vill eller inte. Och jag tycker då att det är bättre att förhålla sig till denna frivilligt och medvetet. För det är bara om man inte låtsas om denna tradition som den kommer att sluka en hel.

Det gäller att leka med den, surfa på den, gräva sig fram genom den, sitta och meditera i den, leta efter guldgrubbor, kritisera den, lyfta fram bortglömda delar av den. Att hela tiden tänka att det här lilla arbetet visserligen inte är absolut avgörande, men viktigt det också. Att kanske kan min retroaktiva kraft på något sätt också påverka åtminstone litegrann.

Ett är gemensamt för all kultur i alla tider: vi kommer inte undan våra föregångare, och inte heller våra efterföljare. Och det är, tycker jag, en rolig utmaning, mycket bättre än det helt abstrakta alternativet att vi skulle börja om på ett vitt blad varje gång. Det gör inget att världen redan är fullklottrad, det finns alltid plats för lite till. Avantgarde utan arv blir bara ett ständigt återuppfinnande av hjulet. Arv utan avantgarde är bara ett museum, dött. Bägge polerna behövs i det kulturella spänningsfältet.

Frågorna om arvet, om det nationella intresset i att bevara och utveckla detta, vår lilla fläck av den europeiska kultur som format oss sedan mer än ett årtusende, är viktiga. De är också känsliga idag, när de i så hög grad tycks ha tagits över av Sverigedemokraterna. Men att säga att vi behöver en svensk kultur är inte detsamma som att säga att vi behöver en nationalistisk kultur. Insikten om vårt kulturarvs sammansatthet är en grundförutsättning för dess förvaltande och förnyande. Vi vill inte leva i något museum, ett Skansen som slukar hela landet. Vi vill leva i ett samtida samhälle, men ett där inte de gamla barnen slängts ut med det gamla badvattnet.

Det viktigaste uppdraget för en borgerlig kulturpolitik borde vara att värja kulturens rätt att befinna sig bortom politiken. Det innebär inte att konstnärer inte ska kunna ta politisk ställning också i sin konst. Utställningar kan visst få vara kampanjer för eller emot olika företeelser. Men verken borde föregå teorierna och de politiska förklaringarna, inte illustrera och befästa dem. ✨

Farväl till opartiskheten

Dagstidningarnas kostnadskris driver fram en ny journalistik. Inflytandet från ideologiskt styrda medier blir allt större.

Av Mattias Hessérus

2

Mattias Hessérus är doktorand i historia vid Uppsala universitet och verksam inom Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse.

Lars Furhoff, en man som skulle komma att ha stort inflytande på svensk journalistutbildning, beskrev tillståndet för den svenska dagstidningsbranschen 1962 på följande sätt:

”Inte mindre än 47 dagstidningar har försvunnit sedan den 1 januari 1945. (Detta skrivs sommaren 1962.) Som dagstidningar har då räknats publikationer med utgivning, sju, sex, fyra eller tre dagar i veckan – tvådagartidningarna är alltså uteslutna. Antalet självständiga tidningar är under denna förutsättning 129. Så sent som 1950 hade vi 180 självständiga tidningar, men sedan dess har alltså tidningsdöden tagit en dryg tribut.[...] Om utvecklingen fortsätter i oförminskad takt kan man snart skönja den dag då Sverige står helt utan dagstidningar. En mekanisk förlängning av kurvan ger vid handen att landets sista dagstidning skulle försvinna på våren 1978. Förbinder man istället 1962 års siffra med 1945 års framflyttas detta datum till år 1985.”

Det är en pessimistisk bild av medierna i Sverige i början av 1960-talet som framträder i Lars Furhoffs debattbok *Pressens förräderi*. Särskilt landsortspressen var i dåligt skick ekonomiskt, men den var dessutom kvalitetsmässigt undermålig, enligt Furhoff. Den absoluta majoriteten av landsortstidningarna kunde beskrivas som ”megafon-press” för politiska partier (av vilka de dessutom var beroende av ekonomiskt understöd), de försummade sin ”samhällskritiska uppgift”, de använde inte ”sina möjligheter att vara överhetens övervakare”. De granskade inte makten och hade därför förrätt sina läsare.

Chefredaktörerna var dessutom ofta så helt utan ambition att man inte kunde klandra medarbetarna för att de med tiden försjönk i ”en själslös rutinklunk, där symötesauktioner, simsko-leavslutningar och tältmöten ensamma får bryta

monotonin av enklare trafikolyckor och hemvänder amerikafarare”.

Fanns det då någon räddning för denna förfallna press?

Furhoff menade att utvecklingen endast kunde hejdas genom en ”omprövning av landsortspressens ideologi, en övergång från megafon-ideologin till övervakarideologin”. Tidningarna behövde klippa banden med de politiska partierna, ”avböja varje samröre med de maktbävande och helt övergå till att bli allmänhetens övervakare av överheten, bygdens gemensamma debattforum och språkrör i den riksomfattande debatten”. Landsortspressen behövde en ny engagerad och idealistisk generation journalister för att överleva.

Furhoff menade att de journalistiska idealen behövde förändras och kvaliteten på tidningarna höjas. Men inte för att tidningsföretagen på så sätt skulle kunna vinna nya betalande läsare, skapa vinst och på så sätt säkra sin överlevnad. Nej, kanske lite tidstypiskt, menade Furhoff att den reformerade pressen, den press som hade anammat ”övervakarideologin”, skulle kunna bli föremål för statligt stöd då den nu representerade ett samhällsligt intresse. Den press som bevakade medborgarens intressen skulle inte bli förrådd av densamma.

Betraktar man 1900-talets medieutveckling kan man konstatera att Furhoff blev bönhörd. Megafonideologin skulle ersättas av övervakarideologin, och partismen skulle ersättas av journalismen.

Den ”övervakarideologi” som Furhoff talar om korresponderar idag med idén om ”journalisten i allmänhetens tjänst”. Det vill säga journalisten ”som granskar överheten”, ”står på den svages sida” och agerar opartiskt, konsekvensneutralt och med ett stort mått av autonomi. Det autonoma journalistiska idealet är idag institutionaliserat genom både utbildning, yrkeskodex och fackliga avtal.

”

*Att trycka en
tidning är dyrt.
Och särskilt dyrt
är det första
exemplaret av
en tidning.*

I presshistorien beskrivs ibland vägen mot det moderna journalistiska idealet som en närmast teleologisk process. Det sena 1800-talets notisjägare professionaliserades i långsam takt under 1900-talet och utvecklades successivt till den granskande autonoma journalisten. En utveckling som verkar gå hand i hand med både demokratisering och ett mer jämlikt samhälle. Och över hela denna process svävar den välsignade tryckfrihetens ande. Men sällan nämns ägarna i historie-skrivningen om den journalistiska friheten. Vad har ägarna haft för intresse av autonoma journalister?

För att förstå problematiken måste man först fråga sig varför man vill äga en tidning? Förenklat kan man säga det finns två skäl: för att tjäna pengar eller för att få nå ut med ett budskap. Medieäggande skiljer sig således från mycket annan affärsverksamhet då

en vinst för ägaren inte bara behöver räknas i pengar. Kanske kan man till och med säga att det råder ett slags växelkurs mellan ekonomisk vinst och samhällsligt inflytande, en växelkurs vars värde springer ur den enskilde ägarens specifika intressen.

När Lars Furhoff skrev sin debattbok insåg han naturligtvis att ett av skälen till att äga medier var att kunna påverka samhället. Och han önskade inte heller att till exempel staten skulle ta över tidningsutgivningen. Istället hoppades han att ägarna själva skulle ändra inställning till ägande när de såg det nya journalistiska idealet. Om de partiägda tidningarna skriver han:

”Det är bara deras motiv för tidningsäggande som måste förändras. När övervakarideologin väl är allmänt erkänd kommer ingen att äga en tidning

»

för att propagera för en viss åskådning. Tidnings-ägandets motiv kommer – förutom de givna kommersiella – att vara mer av servicekaraktär.”

Det finns säkert en och annan ägare som delar Furhoffs ideal och agerar av ren idealism, men troligen är de inte många. Men det finns andra mer krassa skäl till varför journalisterna har kunnat tillägna sig en grad av autonomi gentemot ägarna – och varför den autonomin idag är hotad.

Att trycka en tidning är dyrt. Och särskilt dyrt är det första exemplaret av en tidning. För varje nummer som trycks och som hittar en köpare sänks kostnaden successivt, till dess att kostnaden för ägaren övergår till vinst. En tidning är därför, precis som en Iphone eller ett par Foppatofflor, en massprodukt.

Dagspressen har i Sverige traditionellt finansierats på i huvudsak fyra olika sätt: Avgifter från enskilda användare, reklam eller bidrag från sponsorer, offentliga medel eller intresseorganisationer. Och man kan säga att många medier har finansierats via en blandning av dessa fyra sätt.

Kanske skulle man även kunna förenkla det ytterligare och säga att medier i Sverige generellt har finansierats via två olika modeller, och att dessa modeller av finansiering har skapat olika förutsättningar och incitament för ägarna. Vi skulle kunna kalla dessa två modeller för flertalsmodellen och fåtalsmodellen.

Flertalsmodellen är den finansieringsmodell som har varit den vanligaste för finansiering av den svenska dagstidningen. Det är den modell som så att säga är förbunden med det vi kallar omnibuspress – tidningen för alla, printversionen av *Dagens Nyheter* eller *Svenska Dagbladet*. Modellen bygger förenklat på att många delar på kostnaden.

Man kan säga att en majoritet av dem som efterfrågar något som tidningen kan ge betalar för det. Läsarna, som alla har olika preferenser, delar tillsammans på tidningens totala kostnad. Det spelar ingen roll om man bara är intresserad av bokrecensioner, eller endast ute efter sportreferaten. Man köper hela tidningen och delar på hela kostnaden.

Läsarna subventioneras dessutom av annonsörerna som är intresserade av att visa upp sina produkter eller sprida sina budskap till läsarna. Läsaren får på så sätt en billigare tidning mot att han eller hon blir exponerad för annonsörens budskap. Läsare och annonsörer delar på kostnaden för tidningen, medan ägaren, om han eller hon har tur, gör vinst.

För den ägare som bara är intresserad av vinst i form av pengar har den här modellen varit särskilt bra. ”As easy a way to make huge returns as existed in America”, som Warren Buffett uttryckte saken.

Däremot kan det diskuteras i vilken mån flertalsmodellen har varit den mest gynnsamma finansieringsmodellen för den ägare som driver tidning för att sprida en viss ideologi, det vill säga vill göra den andra formen av vinst: nå ut med ett specifikt budskap.

Inom medieforskningen, och inom mediebranschen, har reklamfinansiering av medier ofta diskuterats som ett problem. Man har lyft fram risken

med att den journalistiska självständigheten kan minska på grund av påtryckningar från annonsörer. Risken existerar naturligtvis och man har traditionellt försökt minska den genom att till exempel skapa en rågång mellan annonsavdelning och redaktioner.

Detta att tidningen är en kommersiell produkt har också i sig lyfts fram som ett problem där kommersiell hänsyn riskerar att påverka journalisternas handlingsutrymme. Jag vill dock hävda att den kommersiella flertalsmodellen har varit gynnsam för skapandet journalistisk autonomi. För vad flertalsfinansiering i realiteten har lett till är maktindelning och maktbalans. Ett stort antal aktörer med olika intressen kan försöka påverka produkten, men var och en har begränsad makt då de endast bidrar med en liten del ekonomiskt. Också ägarens makt begränsas i praktiken. När både läsare och annonsörer måste hållas nöjda, när man behöver vinna många läsare för att skapa ekonomiska förutsättningar för överlevnad, begränsas ägarens manöverutrymme naturligt.

Granskar vi den svenska partipressen under 1900-talet kan vi också se att det tydliga särintresset sällan har fungerat väl med reklamfinansiering och läsarlakt. I Jörgen Westerståhl och Carl-Gunnar Jansons studie *Politisk press* från 1958 konstaterar man att både den social-demokratiska pressen och den konservativa storstadspressen hade svårt att vinna läsare som inte sympatiserade med den politiska linjen. Pressen var i det här fallet till större del ”inomspridd”. Den folkpartistiska liberala pressen däremot karakteriserades av att vara ”överspridd”, det vill säga, åsikterna som framfördes i tidningarna verkade inte hindra läsare med annan partitillhörighet att prenumerera på dem. Socialdemokratiska väljare ville inte läsa högerpress och högerväljare ville inte läsa socialdemokratisk press – men båda väljargrupper kunde acceptera liberala tidningar, som så att säga låg i mitten.

Kanske kan man säga att flertalsfinansieringen har gynnat det som är politiskt slätstruket och nedtonat, det som inte stöter bort den stora massan. Och den journalistiska ideologi som Furhoff förespråkade passade egentligen väl med den ordningen. ”Övervakarideologin”, den autonome opartiske journalisten med ”allmänheten som uppdragsgivare”, innebär ju i realiteten att journalisten har massan, flertalet, som huvudman. Och så länge som en sådan journalistik genererade pengar fanns det inget skäl från ägarna att ifrågasätta ordningen.

Vid sidan av flertalsmodellen har alltid det jag kallar fåtalsmodellen existerat. Den bygger helt enkelt på att en, eller några få aktörer, är villiga att ta en stor kostnad för att ett budskap ska spridas. Vinsten för ägaren är i det fallet i första hand att nå ut med sitt budskap. Karl XIV Johan finansierade till stor del till exempel i början av 1830-talet publicisten Magnus Jacob Crusenstolpe för att ge ut tidningen *Fäderneslandet*, som ett svar på den samhällsomstörtande och framgångsrika liberala pressen. *Fäderneslandet* drev en konservativ kungavänlig linje vilken inte var tillräckligt efterfrågad för att nå framgång på

”

I presshistorien beskrivs ibland vägen mot det moderna journalistiska idealet som en närmast teleologisk process.

I liberalismens tjänst?

FOTO: ANDRÉ MASLENNIKOV/TT

”

Växelkursen mellan vinst i form av pengar och vinst i form av inflytande har således förändrats till det senares fördel.

den fria marknaden. Kungen valde därför att själv finansiera tidningen.

Mer moderna exempel är till exempel medlems-tidningar eller publikationer från intresseorgani-sationer. En av Sveriges största tidningar, *Dagens Arbete*, ägs till exempel av fackförbunden IF Metall, Pappers och GS-facket. Man kan både vara beta-lande prenumerant på tidningen och annonsera i den, men den stora upplagan på över 400 000 exemplar beror naturligtvis på att tidningen går ut till fackföreningarnas medlemmar.

Om flertalsfinansiering har ett slags maktindelning inbyggd i själva modellen, vilket har skapat goda för-utsättningar för journalistisk autonomi, så kan man säga att motsatsen gäller för fåtalsmodellen. Här är det istället lockande för ägarna att styra budskapet, då budskapet i många fall är själva vinsten.

Med det menar jag inte att till exempel en tidning som *Dagens Arbete* skulle ha journalister som inte både är och upplever sig som autonoma. Däremot att den journalistiska friheten bör betraktas som en kredit från ägaren som har valt att inte lägga sig i.

S stora fackförbund har säkert resurser att driva påkostade tidningar långsiktigt, men annars är naturligtvis problemet med fåtalsmodel-len att pengarna tar slut eller att finansiärerna tap-par intresset. Till detta hör också att produktion av den tryckta tidningen alltid har varit kostnads-intensiv. Redan efter tre år tröttnade till och med Karl XIV Johan på den dyra *Fäderneslandet* och lämnade Crusenstolpe åt sitt öde.

De höga produktionskostnaderna för dagspres-sen och marknadens struktur har under 1900-talet gjort att flertalsfinansieringen varit den mest van-liga finansieringsmodellen. Den modellen har ock-så i sin tur varit gynnsam för den opartiske jour-nalistens autonomi, och den bidrog också till viss del i övergången från megafonpress till övervakar-press. Men det här nu är på väg att nu på väg att för-ändras - megafonpressen är på väg tillbaka.

Den mediekris som vi nu bevittnar är i första hand en kris för en finansieringsform. Läsare och annonsörer är inte längre beredda att i lika hög utsträckning dela på kostnaden för den dyra dags-tidningen samtidigt som kostnaderna för att pro-ducera den inte har minskat.

Samma strukturomvandling som har drabbat flertalsmodellen gynnar dock fåtalsmodellen. Idag kan man producera tidningar och kampanjorgan på nätet utan stora omkostnader som tryck och dist-ribution. Geografiska avstånd hämmar inte längre möjligheten att nå en stor, eller åtminstone tillräck-ligt stor, publik för att en kapitalinvestering ska vara rimlig i förhållande till det genomslag man kan få.

Växelkursen mellan vinst i form av pengar och vinst i form av inflytande har således förändrats till det senares fördel.

I det perspektivet är det därför inte förvånan-de att till exempel *Aftonbladet* tillsammans med fackförbunden LO och Kommunal har valt att finansiera *Politism*, ett forum för politisk diskus-sion med vänsterprofil. Och kanske kan även dags-tidningen *Dagens ETC* kvala in som en hybrid mel-lan flertalsmodell och fåtalsmodell då man lånat pengar av sina läsare för att finansiera starten av tidningen, och att budskapet här får anses vikti-gare än ekonomisk vinst. Strukturomvandlingen på mediemarknaden gynnar åsiktjournalistiken.

Det är inte en tidningsdöd vi nu bevittnar, likt den tidningsdöd som Furhoff beskrev på 1960-talet. Tvärtom startas det kontinuerligt publikationer som bedriver journalistik, men bara inte den form av journalistik vi är vana vid. Den som rör sig på sociala medier har säkert sett uppmaningar om att inte länka till sidor som *Avpixlat*, *Exponerat* och *Samtiden*. Alla tre är SD-vänliga åsiktsmedier klädda i nyhetskostym, och de är fåtalsfinansierade. De två första bland annat via direkta donationer från läsa-re och sympatisörer, medan den sistnämnda är ägd av Sverigedemokraterna via olika bolag.

Dessa exempel kanske kan tyckas som fenomen på marginalen, än så länge sajter och tidningar med osäker långsiktig finansie-ring. Men den som tvivlar på att ideologiskt styrd nyhetsrapportering utifrån fåtalsmodellen kom-mer att påverka journalistiken och journalisternas autonomi behöver bara vända ansiktet mot öst.

RT (*Russia Today*) är ägd av ryska staten och har över 300 miljoner dollar i årlig budget och sänd-ningar på engelska, spanska och arabiska. Drygt 2 000 "media professionals" arbetar på kana-len med att ge "ett alternativt perspektiv på glo-bala händelser" samt ge ett "ryskt perspektiv" på utvecklingen i världen. En finansiär, ett tydligt uppdrag. Den som följt RT vet att på den kanalen göre sig den opartiske journalisten icke besvär.

Det finns ibland ett värde i att vara krass, att se att ideologier hur starka de än kan tyckas vara ald-rig står opåverkade av en materiell verklighet. Det är alltid någon som betalar, och som vill få valuta för sina pengar. Hur de journalister som utbildats i Furhoffs anda ska klara den utmaning som en ny politiserad medieverklighet innebär återstår att se. Jag är rädd att många kommer att behöva säga farväl till opartiskheten. 🌸

Ingen kommer undan religionen

Både religiösa fundamentalister och radikala sekularister frikopplar förnuft och tänkande från kulturella erfarenheter och uttryck. Det vittnar om en rotlöshet som tenderar att leda till våld och förtryck.

Av Josef Bengtson

Den senaste tidens terror i Syrien, Nigeria, Paris och Köpenhamn, har gett upphov till nya diskussioner om sambandet mellan religion och våld, eller mer specifikt, om relationen mellan islam och våldsbejakande extremism. Vissa debattörer menar att det inte finns någon som helst koppling mellan dessa våldsdåd och islam, och att terrorgrupper som IS eller Boko Haram inte är företrädare för "det sanna islam". Andra debattörer hävdar tvärtom att politiskt våld är en del av islams "väsen", och att islam "till sin natur" är en våldsam religion. Åter andra debattörer menar att religion bör förpassas från den offentliga sfären till den privata, eftersom inga religioner förmått att förverkliga de goda samhällen de utlovar.

Vad som förenar dessa olika åsikter är att de tar sin utgångspunkt i föreställningen att all religion har en gemensam kärna eller essens som gör det möjligt att separera religion från annan kulturell aktivitet som exempelvis ekonomi eller politik. Vidare antas att religion är möjligt att kontrastera mot, vad som i debatten omväxlande kallas, ett sekulärt förnuft eller en sekulär politik. Om dessa antagande idag tycks självklara är det värt att påminna om att innebörden i begreppen "sekulär" och "religiös" är långt ifrån okomplicerade och dessutom sammanflätade med varandra. "Sekulär" var ursprungligen ett teologiskt begrepp, unikt för latinsk kristendom, som avsåg en distinktion mellan två världar; å ena sidan det religiösa, andliga, eviga, heliga, och å andra sidan det sekulära, timliga och profana. Denna dualism strukturerade hela den medeltida kristna världen, och än idag betecknas församlingspräster i romersk-katolska kyrkan som sekulära, medan munkar och

nunnor som inte lever ute i den sekulära världen kallas religiösa. Men att tillvaron skulle vara möjlig att förstå i alltigenom "naturliga" termer, separerad från det "övernaturliga" eller "transcendent" har aldrig förespeglat dem. Idag menar allt fler att det vi kallar religion i själva verket är en västerländsk skrivbordsprodukt med rötterna i protestantism och västerländsk kolonialism. Som exempel kan nämnas att det vi idag kallar hinduism är en 1800-talskonstruktion skapad av den brittiska kolonialmakten och kristna missionärer som, med sin egen protestantism som förförståelse, klumpade samman olika aspekter av indisk kultur som de uppfattade som religiösa.¹ För att förstå bakgrunden till den moderna synen på religion som något essentiellt och separerbart, behöver man gå tillbaka till 1700-talets upplysningsfilosofi.

Bland tänkare i denna idétradition utvecklades föreställningen om att all religion hade en essens, en kärna i form av känsla, intuition, eller moralisk sensibilitet. Det blev därmed möjligt att tala om religion som något särskilt och urskiljbart från annan kulturell verksamhet. Det klassiska exemplet här är Immanuel Kants *Religionen inom det blotta förnuftets gränser* (1793). Med detta verk drogs en tydlig gräns mellan, å ena sidan "det rena förnuftet" (det vill säga, förnuft skilt från sinneserfarenhet), och å andra sidan religiösa spekulationer och vidskeplighet. Det Kant inte kunde bevisa med hjälp av det rena förnuftet, men som han ansåg nödvändigt för sin moralfilosofi (såsom Gud, frihet, eller själens odödlighet), hänsköt han till trons sfär – till det transcendent som vi enligt honom inte kan ha någon kunskap om. I en berömd formulering säger sig Kant därmed "begränsa kunskap för att göra plats för tron".² Följaktligen kom religion att förstås som skilt från förnuftet, vilket ointetgjorde varje möjlighet till rationellt

»

3

Josef Bengtson är fil dr i religionsvetenskap. Han disputerade nyligen på avhandlingen *Transcending the Secular. Three Accounts of Post-Secular Metaphysics* vid Syddansk Universitet i Odense.

”

Vad som förenar all fundamentalism är nämligen de tvärsäkra gränsdragningarna, samt oviljan att erkänna att tillvaron rymmer mysterier som varken religiösa uppenbarelser eller vetenskap fullt ut förmår att klarlägga.

ifrågasättande av religion. Kants tänkande fann senare sina sociologiska paralleller i Webers religionssociologi, och i linje med detta synsätt antog flera av 1800- och 1900-talets sociologer att den inbrytande moderniteten med sin rationalitet och förnuftstro skulle innebära slutet för religionen och dess vidskepelse, allt enligt devisen: ju mer modernitet, desto mindre religiositet.

Nu blev det inte riktigt så. Istället har religionssociologer en längre tid talat om "religionens återkomst", eller kanske mer korrekt, om "religionens nya synlighet", givet att religionerna ju funnits där hela tiden. Men arvet från Kant lever dock kvar i föreställningen om det sekulära som en neutral plats, grundad på det rena förnuftet, och som möjligt att särskilja från religion. Detta trots att religionsvetare sedan länge ifrågasatt föreställningen om religion som ett enhetligt, eller ens analytiskt användbart begrepp, och trots att postsekulära tänkare bidragit till att problematisera föreställningen om det sekulära som en neutral arena för dialog mellan olika traditioner. För på samma sätt som religionsvetare inte lyckats enas om en definition av religion, har varken statsvetare eller filosofer lyckats nå enighet om vad "det sekulära" består av.

Är det något mer än bara frånvaro av en odefinierbar "religion", eller är det något i sig själv? Allt fler är dock eniga om att föreställningen om "religion" som något som enkelt kan definieras och separeras från annan kultur (som till exempel ekonomi och politik), är en föråldrad produkt av kantiansk filosofi där man trott sig kunna identifiera ett "rent" sekulärt förnuft, obefläckat av den omgivande kulturen. Idag betecknas lustigt nog en sådan syn på förnuftet som närmast religiös.

En av Kants tidigaste kritiker var den tyske filosofen Johann Georg Hamann (1730-1788). Hamann kritiserade föreställningen om ett rent förnuft, frikopplat från historia, tradition, erfarenhet, och tolkning, och menade att försöken att separera tro och erfarenhet från förnuft var ett uttryck för idealism.³ I ljuset av Hamanns kritik har senare filosofer, som exempelvis Hegel, kritiserat föreställningen om att det mänskliga förnuftet skulle kunna dra en gräns för sin egen kunskap (och därmed positionera sig utanför sig själv). Genom sin syn på förnuft som språkligt och kulturellt präglat har Hamanns kritik därmed kommit att betraktas som en föregångare till postmodernitet och postsekularitet.⁴

Genom Kants och Hamanns skilda syn på förnuftets möjligheter tydliggörs de idé-historiska rötterna till två skilda synsätt på religion. De som följer Kant menar att det är möjligt att dra en skarp gräns mellan tro och förnuft, mellan transcendens och immanens, och mellan det religiösa och det sekulära. Följaktligen uppfattas också religion som övernaturlig uppenbarelse bortom kritisk granskning av förnuftet, och därmed även som världsfrånvärd, opolitisk, och som möjligt att förpassa till en privat inre sfär av känslor.

I kontrast till detta perspektiv menar tänkare i

Hamanns efterföljd att förnuftet – oavsett om det beskrivs som sekulärt eller religiöst – aldrig är frikopplat från sin omgivande kultur, utan tvärt om präglad av den. Gränsen mellan det transcendenta och det immanenta kan aldrig dras på ett skarpt och entydigt sätt, eftersom varje försök till gränsdragning är en produkt av föränderliga språkliga och kulturella kategorier. Den paradoxala konsekvensen av detta synsätt är att vi, för att dra en gräns för vår sinneserfarenhet, behöver veta något om det som ligger bortom vår sinneserfarenhet.

I jämförelsen mellan Kant och Hamanns syn på relationen mellan förnuft och religion blir det tydligt att det är i det första av dessa båda perspektiv som fundamentalismen frodas. Vad som förenar all fundamentalism är nämligen de tvärsäkra gränsdragningarna, samt oviljan att erkänna att tillvaron rymmer mysterier som varken religiösa uppenbarelser eller vetenskap fullt ut förmår att klarlägga.

Den tysk-amerikanske filosofen Eric Voegelin menade här att ett tydligt tecken på modernitetens intrång var när religioner gav upp sin osäkerhet och sitt tvivel, och försökte realisera på jorden vad som var tänkt för den kommande världen. I denna mening är IS målsättning att skapa ett religiöst homogent kalifat ett tydligt exempel på detta strikta gränsdragande utan tålmod för tveksamma eller otrogna. IS barbari bör enligt detta synsätt alltså inte betraktas som ett medeltida fenomen, utan som ett modernt dito. Med anledning av terrordåden i Paris påminde den franske filosofen Bruno Latour om samma tanke – modern är den som är övertygad om att kunna uppnå religionens mål med politiska medel.⁵

Desvärre är det inte bara religiösa fundamentalister som håller sig med tvärsäkra gränsdragningar, utan dessa återfinns ibland även hos sekularister. Ett exempel är den brittiske biologen Richard Dawkins som på sitt kategoriska vis menar att "all religion är uttryck för mentalsjukdom".⁶ Den tyske filosofen Jürgen Habermas har med anledning av de ökade spänningarna mellan anhängare av religiösa traditioner och radikala sekularister hävdatt att en av vår tids stora utmaningar handlar om att finna en tredje väg mellan den religiösa och den vetenskapliga fundamentalismen. Detta är nödvändigt, menar Habermas, då varken det rena förnuftet eller vetenskapen förmår att generera de samhälleliga värderingar som krävs för att vi skall kunna leva tillsammans. De religiösa fundamentalisterna och de radikala sekularisterna förenas dock av ansatsen att frikoppla förnuft och tänkande från omgivande kulturella erfarenheter och uttryck. Istället för att förstå allt tänkande som präglad och förmedlat av omgivande traditioner tänker sig fundamentalisten att det, på basis av ett rent förnuft eller en uppenbarelse, är möjligt att enkelt skilja mellan natur och kultur, och mellan religion och politik. Det är denna rotlösa syn på kultur och tänkande som tenderar att leda till våld och förtryck.

Det är i sammanhanget värt att påminna om att ordet terrorism härstammar från franska revolutionens sekulära skräckvälde som under

”

I vårt postsekulära tidevarv finns inte några upphöjda eller neutrala platser varifrån vi kan betrakta världen, och inte heller några traditions-oberoende eller objektiva svar.

En maskerad IS-terrorist
från en propagandavideo.

FOTO: AP/TT

Robespierres ledning menade att terror inte är något annat än ”snabb, sträng och obeveklig rättvisa”.⁷ Men, eftersom rättvisa, moral och godhet alla är kulturellt förmedlade begrepp och föreställningar, kommer också gränsdragningen mot dess motsatser vara kulturellt präglade. I vårt post-sekylära tidevarv finns inte några upphöjda eller neutrala platser varifrån vi kan betrakta världen, och inte heller några traditionsoberoende eller objektiva svar. Då det inte finns några vetenskapliga

värderingar måste vi alla, religiösa som sekylära, hämta våra värderingar från traditioner vars föreställningar om vad som är gott och ont ytterst sett inte kan bevisas. I den meningen är vi alla troende. Den stora utmaningen för den som vill verka för ett pluralistiskt samhälle där vi alla ges utrymme i den offentliga sfären handlar därför om att identifiera det gemensamma goda – det som kan förena olika traditioner bortom förment skarpa gränsdragningar mellan ”religiös” och ”sekylär”. ✨

1) William T Cavanaugh, *The Myth of Religious Violence. Secular Ideology and the Roots of Modern Conflict* (Oxford University Press, 2009), 88.

2) Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason* (Cambridge University Press, 1999), sec. Bxxx.

3) Johann Georg Hamann, *Hamann. Writings on Philosophy and Language* (Cambridge University Press, 2007), xvii.

4) John R Betz, *After Enlightenment. The Post-Secular Vision of J G Hamann* (John Wiley & Sons, 2012).

5) Bruno Latour, ”La vraie sagesse de l’imam”, *Le Monde, fr*, accessed January 19, 2015, http://www.lemonde.fr/idees/article/2015/01/19/la-vraie-sagesse-de-l-imam_4558988_3232.html.

6) Richard Dawkins, ”I Don’t Hate Muslims. I Don’t Hate Jews. I Hate the Hereditary Mental Illness Called Religion Which Labels Targets of Hate in Palestine,” microblog, @richarddawkins, (July 27, 2014), <https://twitter.com/richarddawkins/status/49332438651118336>.

7) Andrew Sinclair, *Anatomy of Terror. A History of Terrorism* (London: Pan Macmillan, 2004), 77.

Den politiska krisen efter valet vittnar om ett konstitutionellt förfall. Erik Gustaf Geijers tankar om demokratiska motkrafter äger aktualitet även i vår tid.

Allt går igen

Björn Hasselgren

Hösten och årsskiftet bjöd på en oanad politisk och konstitutionell röra i Sverige. Jag tror att det kan vara dags att ta ett halvt steg tillbaka och ta en funderare på de mer långsiktiga perspektiven. Erik Gustaf Geijer sökte i sina historiskt betingade politisk-filosofiska essäer efter detta "det eviga" i mänsklighetens utveckling. Så här uttryckte han det i essän "Feodalism och Republikanism" år 1819:

Det är betraktandet av tidernas olikhet, som gör sysselsättningen med historien på en gång angenäm för tänkaren och den blott nyfikne, och vi vilje på intet vis nedsätta det nöje, som därav kan hemtas. Likväl måste den, som i historien söker någonting mer än nyhetens behag, med denna betraktelse av tidernas olikhet nödvändigt förbinda en annan, nämligen betraktelsen af tidernas likhet. I själva verket kan det ena ej vara utan det andra.

NÄR GEIJER GJORDE DESSA reflektioner år 1819 gällde 1809 års regeringsform. Den byggde på tidens maktdelningsprinciper. En livstidsvald regent skulle ha incitament att agera på ett sätt som stod i överensstämmelse med folkets bästa. Kontrollerande maktcentrum skulle finnas i domstolarna och i riksdagen. Regeringsmakten skulle utövas under lagarna, som beslutades av riksdagen. Det var en av kungens främsta uppgifter att vaka över, och främja, medborgarnas fri- och rättigheter.

Geijer analyserade vid olika tillfällen de principer som låg bakom styrelseformerna som använts över tiden. I den ovan refererade essän uppehöll han sig vid två grundprinciper: feodalism och republikanism. Den förra uttryckt genom kungamakten med hov och vasaller. Den senare med borgerlighetens framväxt i stadsstater, som i

Italien eller med Hansan, och som skapade ett alternativt styrelse- och värdesystem, byggt mer på "demokratiska" borgerliga principer. Geijer gjorde följande reflektion:

Märkligt är, och ger anledning att förmoda ett eget förhållande, att hvardera af dessa stridiga meningar, ensidigt och för sig tagen, praktiskt löper ut i den andra eller slutar med att leda till sin motsats. Så ha samhällsfördragets försvarare visserligen orätt ansett sig uteslutande för frihetens apostlar och – troende sig sitta ensamma vid kjillan av alla liberala idéer – brännmärkt sina motståndare såsom servila anhängare af all slags despotism. Att de så kallade liberalas teori, ensidigt eller i blinda anhängares tanke liberalast tagen, gent leder till despotismen, och de så kallade servilas derimot, likaledes i sin ensidighet, praktiskt kan föra till frihetens högsta själfsväld, är tvärt om en sats, som väl låter sig försvaras och som erfarenheten bestyrkt.

ALLT KAN SES FRÅN OLIKA utgångspunkter, likt och olik.

I den regeringsform som Sverige fick år 1974 hade dessa mer reflekterande dimensioner på styrelseskicket rensats ut. Redan tidigare hade en successiv reformering av riksdagens organisation skett med övergången till enkammarriksdagen, och parlamentarism hade ersatt kungamakt. Men regeringsformen markerade ändå ett brott med tanken på maktdelning som princip i grundlagen, vårt samhällskontrakt.

Enkel majoritet blev huvudregeln för de flesta beslut i riksdagen. Vi fick ett politiskt system som öppnade för en "demokratisk despoti" av tidigare oprövat snitt i Sverige. Så blev också perioden från ingången av 1970-talet, som även i övrigt präglades av en radikalism, en provkarta på politiska reformer som förde Sverige bort från en relativ konsensuskultur in på en mer radikal konfrontationskultur.

”

Vi fick en regeringsbildningsprocess som knappast uppfyllde kraven ens i vår pragmatiska regeringsform.

Frihetlig anda: Erik Gustaf Geijer.

FOTO: TT

sen ändrade sig och hotade utlysa extraval, sen ändrade sig igen och tog tillbaka hotet och valde att regera vidare med stöd i en privaträttslig sidoöverenskommelse mellan partiledarna slutet en sen kväll, som varken folket eller de folkvalda uppenbarligen ska få ta ställning till.

Nog kan man blicka med viss avundsjuka tillbaka på den tid när Hans Järta, som höll i pennan när 1809 års regeringsform skrevs ihop, gav en karaktäristik över den modell man designat, låt vara att det kanske till stora delar blev en teoretisk konstruktion:

Utskottet har sökt att bilda en styrande makt, verksam inom bestämda former, med enhet i beslut och full kraft i medlen att dem utföra; en lagstiftande makt, visligt trög till verkning, men fast och stark till motstånd; en domaremakt, självständig under lagarna, men ej självherrsande öfver dem. Det har vidare sökt att rikta dessa makter till inbördes bevakning, till inbördes återhåll, utan att dem sammanblanda, utan att lemna den återhållande något af den återhållnas verkningsförmåga. På dessa hufvudgrunder af statskrafternas särskilda bestämmelser och ömsesidiga motvigt skall den statsförfattning hvilat, som utskottet föreslagit.

VÄGEN FRAMÅT? Olika utvecklingslinjer kan tänkas. Somt likt med historien annat olik. Allt avgörs inte genom grundlagar och texter. Men senare tids forskning har ändå visat på vilken stor betydelse tydliga regelverk och institutionella ramar har för väl fungerande samhällssystem. Att demokratiska system utan tydliga balanserande motkrafter kan leda fel diskuterade man redan på 1700-talet.

Här behövs, särskilt efter det senaste halvårets erfarenheter, ett nytänk, eller gammaltänk, i Sverige. När det gäller själva samhällsmodellen så ligger det något tilltalande i Geijers "republikanistiska" alternativ: småfolkets medborgerliga styrelseskick med öppenhet för tidens krav och med en frihetlig agenda.

Geijer talade ibland om likheten mellan Schweiz och Sverige, med liknande styrelseformer. Att föra in vår utveckling på denna bana skulle vara som "en händelse som ser ut som en tanke". 🌱

Björn Hasselgren är tekn dr vid KTH.

Vad som nu skulle hålla systemet i balans var oklart. Spelet mellan kungamakt och folkvalda var borta. Talmännen skulle spela rollen av regeringsbildare, men var själva exponenter för de skiftande och bräckliga majoriteterna i riksdagen. De framstod, och framstår oftare, som anonyma tjänstemän än som exponenter för den yttersta folkmakten.

Formerna för riksdagsarbetet tog tid att finna. De årliga öppningsceremonierna blev till något av en fars med en ung avlövad kung som tvingades åka rulltrappa till plenisalen från ett Sergels torg som återspeglade modernismens övergrepp på stadens organiska minne. Och utan minne ingen stabil resa framöver. Redan Geijer såg det.

Oppositionen, som nu skall vara garant för maktbalansen har ibland fungerat som just sådan opposition, men ofta varit splittrad och svag. De formella kontrollmekanismerna, justitieombudsmännen och

konstitutionsutskottet, har inte förmått att ta sig an de verkliga bristerna i systemet.

Nu tycks vi ha gått in i en period med än mer oklara spelregler. Efter en ideologiskt infekterad valkampanj fick vi ett parlamentariskt läge som majoriteten av riksdagens partier inte ville acceptera. Folket hade likasom röstat "fel" och prioriterat frågor som inte passade in hos de etablerade partierna. Istället för att acceptera att "makten utgår från folket" valde de att trassla in sig i den ena misslyckade åtgärden efter den andra.

Vi fick en regeringsbildningsprocess som knappast uppfyllde kraven ens i vår pragmatiska regeringsform. Talmän styrdes uppenbarligen mer av kortsiktig partiloyalitet än av långsiktig vilja att faktiskt skapa en handlingskraftig majoritet som stöd för en regering.

Vi fick en statsminister som lovade avgå om budgeten inte gick genom riksdagen,

TEMA

STORBRITANNIENS VAL

I början av maj går britterna till val. 650 platser i underhuset står på spel. Men valet av parlamentsledamöter är inte det enda val som väntar. Ska Skottland bli kvar i Storbritannien? Ska Storbritannien bli kvar i Europeiska unionen? Kan man fortsätta med majoritetsval i enmansvalkretsar när partierna blir fler och väljarna flyktigare?

FOTO: GETTY IMAGES

FOTO: KITH / JANN LUNDA

TEMA

10 Downing Street.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Massor av jobb

Den brittiska ekonomin skapar mängder av nya arbeten. Ändå förblir underskotten stora i statens finanser. Det behövs omfattande insatser för att öka produktiviteten så att jobben blir bättre betalda – men också för att hålla ihop ett samhälle som dras åt många olika håll.

Av PJ Anders Linder

Tiggaren på Berkeley Square siktar högt. När jag går förbi hojtar han: "Kan du ge mig 65 000 pund?" Jag tänker på den hemska växelkursen och skakar på huvudet, men är det någonstans han skulle kunna få napp är det i dessa vatten. Centrala London är Europas mest välbärgade region, och Mayfair är en av Londons allra rikaste stadsdelar. Vore det inte för en och annan Maserati och Jaguar skulle trafiken ge intryck av årsmöte med Bentleyklubben.

PG Wodehouse lät Wooster och Jeeves kampera i dessa kvarter, men idag är det långt ifrån säkert att Berties ärvda miljoner hade räckt ens till en ungarlsly. Det är ingen lätt sak att tävla med förmögenheter som har sitt ursprung i Gulfens och Rysslands oljefält. I sin fascinerande bok *Nothing Is True and Everything Is Possible* (2014) berättar filmaren Peter Pomorantsev hur han fick nog av Putins Moskva, flyttade hem till London och där fick uppdraget att producera dokusåpan *Meet the Russians* om de nyrikas utsvävningar i Mayfair.

Åtskilliga av hans studieobjekt skulle kunna ge bort 65 000 pund med en axelryckning. Ändå är det föga troligt att tiggaren någonsin tar hem sin storvinst. Därför att det är på tok för mycket pengar? Jo, kanske det också. Men framförallt därför att hans propåer aldrig når fram till dem som sitter bakom tonade rutor i välisolerade vrålåk. Oligarkerna är inte i London för att promenera.

JAG HAR REST TILL LONDON i jakt på idéer och inspiration under mer än 25 års tid, och jag har aldrig blivit besviken. Det må vara stiltje i politiken eller motigt i ekonomin – eller både och – men det finns en sådan rikedom av nyheter och minnen, personer och institutioner, att man alltid lyckas förse sig med *food for thought*.

Vad var på tapeten våren 2015? Självfallet handlade mycket i samtalen om parlamentsvalet den 7 maj, men jag fäste mig också vid

hur frågor om identitet, tillhörighet och plats i världen alltmer ivrigt pockar på uppmärksamhet. I vissa fall har de direkt med det politiska beslutsfattandet att göra: Storbritanniens framtid i EU, Skottlands framtid i Det förenade kungariket, finansminister George Osbornes ambitiösa projekt att förvandla Manchester till centrum i ett "Northern Powerhouse". Men det handlar också om hur London tycks vara på väg att glida ifrån den union där man är huvudstad och utveckla en allt tydligare egen identitet. Inkomsterna är nästan dubbelt så höga som i övriga landet och inflödet är enormt av kapital, begåvningar och driftighet från utlandet. Ingetdera är någon nyhet, men det känns som att utvecklingen har börjat närma sig den berömda marxistiska punkt där kvantiteten går över i kvalitet.

Författaren Kazuo Ishiguro ger sin bild av läget i en intervju i *Guardian* (15/3): "Jag älskar att bo i London, men om jag var tvungen att skriva en 'Londonroman' skulle jag beskriva staden som en vampyr som suger blodet ur det övriga landet. Jag är förbluffad över att människor i Storbritannien så snällt accepterar den här bristen på regional balans." Många briter delar denna åsikt även om de inte uttrycker den lika elegant, fast resonemanget brister på en avgörande punkt: Vad som sker är inte att Londonområdet suger ut övriga landet utan att regionen, i en kombination av tur och skicklighet, har gjort sig beroende av växande istället för krympande näringar och att man utövar en enastående dragningskraft på allsköns internationella tillgångar. Mycket drar till sig mer. Det är på flera sätt en blandad välsignelse – finanskraschen påminner om hur flyktiga dessa nya näringar kan vara, och envar som försöker köpa bostad i London blir snabbt varse priset för att befinna sig i köttgrytornas närhet – men på dynamiken och välståndet är inte att ta miste.

Finansminister George Osborne talade i Manchester ifjol sommar och vad han sade var en förtida replik till Ishiguro: "Jag växte upp med klichén att om det inte händer i London så händer det inte alls. Och min tid i parlamentet har formats av en annan kliché: »

att spelet är fixat på ett sätt som är orättvist för dem i norr; att vår huvudstad söderut har sugit iväg det ekonomiska livet och talangerna härifrån.”

Att det som har skett inte är följden av någon illasinnad konspiration mot riket utanför ringleden M25 betyder inte att de styrande kan nonchalera allt vad regionala obalanser heter, och Osborne har under det senaste året lanserat en rad förslag – bättre infrastruktur, ökat självstyre – för att få bättre fart på hjulen inte minst i det stora stadsområde där man utöver Manchester återfinner Liverpool, Leeds och Sheffield. Det senaste är att Greater Manchester ska få ta över makten från staten över de sex miljarder pund om året som sjukvården i området kostar; det är en mycket stor sak i det centraliserade brittiska välfärdssystemet.

De nya initiativen kan bli en vitamininjektion för Manchester och andra orter, men de kommer knappast att hindra London från att dra ifrån. Staden har blivit ”en global huvudstad”, som Osborne uttryckte det i sitt tal, och den utvecklar en alldeles egen identitet där lokalt, nationellt och internationellt flätas samman. Man kan säga att det var likadant under Imperiets glada dagar, men min bild är inte att historien upprepar sig utan att den är i färd med att hitta på något nytt.

Det är lite ironiskt att den ikoniske och kosmopolitiska Boris Johnson lämnar borgmästarämbetet i globaliseringens London till förmån för den nationella politiken i ett läge när en stor del av hans konservativa parti känner betydligt starkare för att resa hem från Bryssel än för att fara ut i världen.

– DET HANDLAR INTE främst om politik, säger chefen för European Policy Forum, Graham Mather, när vi diskuterar Londons framtid över bacon och ägg (och i mitt fall lika dubiösa som delikata korvar). Han har lång erfarenhet från akademi, politik och näringsliv och är inte den som låter sig bländas av ögonblicket. Boris Johnson? Ja, är han upphovsman till eller symbol för ett skeende? Är det inte de nya friheter som tekniken ger upphov till och förändringarna i livsstil som är de verkliga motorerna?

MATHER BERÄTTAR OM KONSERVATIVA vänner som funderar på att rösta Labour i maj, eftersom de vill att Storbritannien ska stanna kvar i EU. Premiärminister David Cameron har nämligen lovat att han ifall han blir återvald genast ska ta upp förhandlingar med EU om en bättre deal för briter och sedan ordna folkomröstning senast 2017. Hur en sådan ska sluta är förstås skrivet i stjärnorna.

Vilka är då hans krav? Och hur mycket till framgång krävs för att han ska bli nöjd och driva på för ett ja i själva omröstningen? Ingen vet, och det är inte konstigt. Cameron har bundit upp sig väldigt hårt för att hålla EU-motståndarna i partiet lugna – det har fungerat sådär – och varje ytterligare besked skulle inskränka hans handlingsfrihet ännu mer.

Cameron kommer att nöja sig med det han får. Det är budskapet från George Parker, chef för politikbevakningen i *Financial Times*, när jag träffar honom i den stora kaféhallen i Portcullis House, det fula ledamotshuset tvärs över gatan från Parlamentet. Bara det finns någon sorts resultat kommer Cameron att beskriva det som en seger och sedan kampanja kraftfullt för att Storbritannien blir kvar i EU.

Ska man tro svenske Mats Persson, som är chef för tankesmedjan Open Europe, riskerar Graham Mathers goda vänner att skjuta sig i foten. Över en lunch i Westminster, ett stenkast från inrikesdepartementet, säger Persson att en seger för Labour i maj skulle utgöra ett större hot mot det brittiska EU-medlemskapet än vad som skulle följa med förnyat förtroende för Cameron. Ifall Labourledaren Ed Miliband blir premiärminister, Tories går i opposition och partiet byter ledare kan De konservativa komma att domineras av dem som vill att Storbritannien ska lämna EU helt och hållet.

Om Cameron vinner och det blir förhandling och folkomröstning kommer Labour, Liberaldemokraterna (Lib Dem) samt huvuddelen av Tories och näringslivet att finnas på ja-sidan och bara den konservativa minoriteten och United Kingdom Independence Party (UKIP) att kampanja för ett nej, vilket känns hyggligt betryggande. Miliband, å sin sida, har inte lovat någon folkomröstning, men dels kan trycket på honom att hålla en ändå bli stort, dels kan ett förändrat Toryparti komma tillbaka till makten och frågan ställas på sin spets.

En pikant sak med den partipolitiskt så laddade EU-frågan är att de allra flesta tycks vara ense om att väljaropinionen är väldigt ljum. Det är politiker i UKIP och Tories och vissa medier som hyser starka aversioner mot EU och ständigt hittar nya saker att rasa emot.

På medborgarnas listor kommer frågan inte högt.

Invandringsfrågan är desto mer levande hos medborgarna, men den vill varken Tories eller Labour diskutera. Det anses ge invandringsmotståndarna i UKIP och i synnerhet partiets sluge ledare Nigel Farage onödigt uppmärksamhet.

UKIP får i skrivande stund ungefär dubbelt så stort stöd hos opinionen som regeringspartiet Lib Dems, och jag frågar den politiske analytikern Robert Hayward

om det har blivit socialt acceptabelt att vara UKIP-väljare. Är det något man kan prata obehindrat om på Rotaryluncherna?

Inte riktigt, menar Hayward. Fram till för ett knappt år sedan var det inte alls okej. Sedan gick den konservative parlamentsledamoten Douglas Carswell över till UKIP och lyckades erövra partiets första parlamentsplats i ett fyllnadsval. Då blev det mer okej för ett tag. Nu håller det på att bli oacceptabelt igen.

HAYWARD HAR ETT SPÄNNANDE CV – examen från University of Rhodesia, ordförande i världens första rugbylag för homosexuella, chef för det brittiska Öl- och pubförbundet. Han var också konservativ parlamentsledamot i ett knappt decennium och kan politiken utan och innan. Han ser en negativ valrörelse framför sig, som i hög grad kommer att handla om vad människor är mest missnöjda med. Ekonomin blir alltmer av ett plus för den sittande regeringen, men efter kärva år borde det ändå finnas goda chanser för Labour. Om det inte hade varit för Ed Miliband...

– Om den andre brodern styrt hade de vunnit utan problem.

Den andre brodern? Ja, när Labour skulle välja ny partiledare efter Gordon Brown 2010 hamnade man i det prekära läget att valet till sist stod mellan bröderna Ed, känd som ”Red Ed”, och David Miliband. I det invecklade valsystemet fick David stöd av fler parlamentsledamöter och partimedlemmar, medan Ed hade så stort övertag bland fackföreningsmedlemmar och folk i sidoorganisationerna att det räckte till en ytterst knapp totalseger. Det var en persons seger över en annan, men det var också en seger för den mer

STORBRITANNIENS VAL

centralistiska och regleringslystna Brownlinjen över Blairs och New Labours mer socialliberala mittfåra.

Sedan dess har Ed Miliband setts som fackets man och han har inte lyckats vinna väljarnas förtroende. Medan David Cameron är lite populärare än sitt parti är Ed Miliband mycket mindre populär än sitt, och han brottas inte bara med att hans naturliga ideologiska impulser ligger för långt till vänster utan också med bilden av att vara valhänt och avig. Han förföljs av ett bisarrt foto där han gör ett misslyckat försök att äta en baconsandwich, och även en tidning som kulturradikala *Independent* har bildspel på sajten med rubriken "In pictures: Ed Miliband trying to look normal."

Hur vänster är han? I det korta perspektivet är skillnaderna måttliga, vi talar inte om Michael Foot vs Margaret Thatcher, men signalerna om vad han egentligen önskar sig går inte spårlöst förbi. *Economist* (17/1) uttrycker det så här: "Mr Milibands långa kampanj för att sätta bilden av Tories som kallhjärtade sabotörer av staten har inte bara distraherat honom från hans eget program för ett framtida Storbritannien, den har också förvrängt det. Den har fått honom att utforma en litanian av etatistiska ingrepp beträffande energi, arbetsmarknad, finansiella tjänster och andra marknader utan hänsyn till de snäva ekonomiska ramar inom vilka även en Labourregering skulle befinna sig. Det har skadat hans trovärdighet..." Den garvade Bruce Anderson, i en artikel för *Cap X*, går mer rakt på sak: "Miliband gillar inte fria marknader eller människorna som får dem att leva."

Man kan tycka att det skulle finnas visst utrymme för sådana stämningar i kölvattnet av finanskris och åtstramning, men Miliband har inte lyckats med tonträffen. Eller som Anderson fortsätter: "Han [Miliband] verkar tro att bara de rika ska notera hans avsmak. Han inser inte att tiotals miljoner människor med arbete, bolån, besparingar och förhoppningar förstår att deras välbefinnande hänger på marknadsekonomin." De konservativa fortsätter att åtnjuta betydligt större förtroende vad gäller förmågan att sköta ekonomin. Inte minst har man varit mycket framgångsrik i att lägga skulden för den ekonomiska krisen i knäet på Labour.

STORBRITANNIEN HAR KÄRVA ÅR bakom sig. Man drabbades hårdare än de flesta andra stora länder av den ekonomiska krisen och budgetunderskottet sköt i höjden till den grad att Cameron/Osborne inledningsvis gav högsta prioritet åt saneringen av statsfinanserna. Å andra sidan går återhämtningen just nu riktigt bra. Inflationen är under kontroll och arbetslösheten är låg. En refräng från regeringshåll är att Storbritannien skapar fler nya jobb än hela övriga EU tillsammans. Det som kvarstår är paradoxalt nog underskottet i statens finanser, som visserligen har sjunkit men som numera med sina ungefär 5 procent av BNP är Västeuropas största.

En huvudförklaring är att skattesystemet har ändrats. Grundavdraget har höjts och det har införts ett system med statliga extrabetalningar, *tax credits*, till dem som arbetar för låga löner, vilket gör att staten inte får in ökad inkomstskatt trots att sysselsättningen växer. Fraser Nelson i *Spectator* menar att Osborne borde göra dygd av nödvändigheten och säga att statsskulden växer – istället för att som utlovat sjunka – därför att han har bestämt sig för att subventionera arbeten. Vi lär få vänta på ett sådant besked, men om det är något som Osborne lär vänta ivrigt på – och fundera intensivt på hur han kan främja – är det fler högproduktiva, välbetalda jobb.

DETTA 2015 MÅ INTE VARA DE stora visionernas år i brittisk inrikespolitik. En av Camerons fördelar gentemot Miliband, i alla fall enligt George Parker, är att premiärministern är bättre på att känna av briterernas skepsis mot omvälvande ideologiska projekt å deras vägnar. Men även om varken Margaret Thatcher (fortfarande älskad och hatad) eller Tony Blair (för tillfället allmänt begädd) har jämbördiga efterträdare som idépolitiker, kommer många ambitiösa tankar till uttryck. Jämför man med Sverige finns ett helt annat sug efter genomarbetade grepp med lite idépolitisk höjd. På den konservativa sidan har förre utbildningsministern Michael Gove just lanserat *The Good Right*, ett projekt som ska utveckla och stärka konservatismens sociala sida. Inom vänstern finns till exempel Blue Labour-kretsen kring Maurice Glasman, som vill ha mindre av individualism, ekonomisk och social, och mer av ömsesidighet och gemenskap. Ingetdera kommer att sväljas med hull och hår av partierna, men de kan ändå påverka.

STORBRITANNIEN BESKRIVS OFTA som inbitet konservativt men vördnaden för traditionen tryfferas hela tiden med plötslig och genomgripande modernitet. I år firas 800-årsminnet av Magna Charta och man tänker gärna på det brittiska statsskicket som ett styre av urminnes hävd. Så är det i somt. I somt har man hittat på nytt men klätt det i urgamla kläder. Och i somt ändrar man invanda seder med ett klubbslag. Bara på senare år har överhuset förändrats i grunden och det har hållits folkomröstningar om att lämna majoritetsvals-systemet och om att införa självständighet för Skottland, som trots allt varit i union med

England i över 300 år.

Att göra om ansvarsfördelningen för sjukvård, som i fallet Manchester, krävde inga decennier av utredning som den svenska regionfrågan utan ordnades genom ett handslag mellan Westminster och Manchester. I allmänhet visar sig folket ha mindre aptit på förändring än de styrande, men ibland nappar även allmänheten på nya idéer. EU-medlemskapet kan snart ligga i stöpsleven, och vem tror att Skottlandsfrågan är löst en gång för alla?

Landet präglas också av en sorts eliternas kollaps. Att parlamentsledamöter lät det allmänna betala enorma belopp för de mest befängda privatutgifter, som *Daily Telegraph* avslöjade 2009, har lämnat en bestående känsla av misstro mot de etablerade politikerna. Pressens ställning fick sig en allvarlig törn när det uppdagades att man ägnat sig åt telefonavlyssning och osunda kontakter med polisen, och BBC har plågats av en pedofilskandal. Bankvärlden och City har drabbats av hård kritik för ansvarslöshet och girighet före, under och efter finanskrisen.

När jag tar upp ämnet med en brittisk diplomat suckar han att det bland samhällets stöttepelare väl egentligen bara är drottningen som åtnjuter fortsatt odelad respekt.

Fast förr eller senare ska Elizabeth II lämna över till sin betydligt mer omstridd son, och förr eller senare ska skottarna säkert rösta igen, så hur det går med Förenade kungadömet är det ingen som vet. Fast en sak kan man vara säker på. Det är alltid värt besväret att åka till London.

PJ Anders Linder är chefredaktör i Axess.

TEMA

Etablissemangets utmanare.

FOTO: PETER MACDIARMID/GETTY IMAGES

I den stora oredans tid

Allt tyder på att småpartierna får ett större inflytande efter valet. Men samtidigt efterlyser inte väljarna en dramatiskt annorlunda politik.

Av Mark Brolin

Inte sedan demokratigenombrottet har så många partier spelat mer än bara en statistroll i det brittiska partilandskapet. År 2010 bildades den första koalitionsregeringen sedan andra världskriget. I maj är det fullt möjligt att ytterligare en koalitionsregering bildas och då med fler tänkbara koalitionspartner och stödpartier än någonsin tidigare. Var fjärde röst kan gå till UKIP, Scottish National Party (SNP) eller Greens.

Förvisso har små partier små chanser att göra sig gällande på allvar på riksnivå. Det beror på ett valsystem som bara skänker en parlamentsplats åt valkretskandidaten som vinner flest röster. I valet 2010 vann, exempelvis, Liberal Democrats 23 procent av rösterna men bara 9 procent av parlamentsplatserna. Både Greens och UKIP:s väljare är så utspridda att dessa har stora problem att mer än undantagsvis vinna flest röster i en valkrets. Trots allt damm UKIP piskat upp och trots att partiet idag är landets tredje största (15 procent i opinionsmätningarna) är det tveksamt om det kan vinna mer än en handfull – av totalt 650 – valkretsar. Det är långtifrån säkert att ens partiledaren Nigel Farage lyckas bärga en parlamentsplats. SNP är ett särfall beroende på sympatisörernas geografiska koncentration. Med bara ungefär 5 procent av rösterna på nationell nivå förväntas partiet ha chans att vinna den överväldigande majoriteten av Skottlands totalt 59 mandat (trots att partiet idag bara har 6 mandat).

När det nu talas vitt och brett om ifrågasättandet av de traditionella partierna är det samtidigt lätt att glömma att missnöjespartierna själva är sårbara för väljarnas misstro.

Greens blandar radikal antikapitalism (inklusive en strävan efter

nolltillväxt och självhushållning) med en bohemisk ådra (partiet föreslår legalisering av bordeller, droger och medlemskap i terroristorganisationer). Vänsternationalistiska SNP spelar skickligt på regionalpatriotiska strängar men vinner kanske ännu mer sympatisörer genom en plattform som ”rakryggad vänster” (dilemmat för hårt drabbade Labour är att många i mer välbärgade England uppfattar SNP:s närupå klassiskt socialistiska omfördelnings- och spenderingslinje som förlegad). Per definition har SNP ändå ingen chans att vinna rikstäckande stöd. UKIP lockar väljare genom att spela på invandringssträngar och EU-motstånd men möter också benhårt motstånd i en av världens mest kosmopolitiska nationer. Idag har Storbritannien fyra miljoner väljare som är födda utomlands (betydligt fler med utländskt påbrå). Visst finns en entusiastisk kärntrupp i alla småpartierna men utsikterna är minimala att något av dem ska utvecklas till ”statsbärare”.

Den traditionella bilden är därför inte nödvändigtvis på väg att bryta samman. När partilandskapet totalförändrades förra gången, för omkring hundra år sedan, skedde det i samband med att en ny framtidskraft växte fram: Labour. Även då hårdkritisierades traditionella partier av en nykomling men Labours budskap varvades med hopp om framtiden. Stödet från en ansenlig del av befolkningen var oomtvistligt. Gamla partier måste anpassa sitt politiska innehåll eller försvinna. Förutom invandring och EU har dagens nykomlingar inte mycket att erbjuda som väcker starkt engagemang i väljarkåren. Dessutom har De konservativa, liksom en rad *backbenchers* »

inom Labour, redan modifierat både sin EU- och invandringspolitik. Ledningen i Labour har länge varit garderande diskreta och förbereder eventuellt ytterligare fotbyten.

Den verkligt viktiga konsekvensen av småpartiernas genombrott är att det blivit svårare för De konservativa och Labour att bilda majoritetsregering. Risken är nu påtaglig att valutgången, trots att valsystemet utformats för att förhindra svaga regeringar, blir minst lika grötig som i Sverige. Samtidigt är inte ens det säkert. Röstrockader äger rum kors och tvärs, men Liberaldemokraterna, som ser ut att kunna tappa två av tre väljare, tycks bli den enda verkligt stora nettoförloraren. För Labour och De konservativa kan det, liksom tidigare, räcka med 37–38 procent av rösterna för att bilda majoritetsregering. Givet ett ryck under valrörelsens slutskede är det inte helt omöjligt att uppnå för något av dessa partier. Valutgången kan alltså knappast bli svårare att förutsäga.

I detta hårnålsläge kan det räcka med en felsägning för att avgöra valet i den ena eller den andra riktningen. Om De konservativa inte återigen lyckas bli största parti kommer kanske Labour att bilda regering med passivt stöd från SNP. Ed Miliband har uteslutit en formell koalition med SNP. En rad skotska Labourkandidater har krävt ett sådant klarläggande för att inte obestämda väljare ska tänka på SNP som ett fullgott regeringsalternativ. Utanför Skottland är det också högst problematiskt att signalera samarbetsvilja med ett parti som aktivt strävar efter Storbrianniens uppsplittring.

Det finns flera olika (intresse)teorier om varför småpartiernas attraktionskraft ökat. Vänstern talar gärna om samhällsfragmentering som en följd av globalisering och påstått växande klassklyftor. Hänvisningar sker till vänsterakademiker som säger sig leda detta i bevis. Högern pratar gärna om fragmentering som en följd av uppluckrade kärnvärden och civilsamhällets försvagning. En linje som är så filosofisk att det är svårt att identifiera ens ett partiskt akademikerstöd för den. Den progressiva mitten skjuter ibland med vänsterns fragmenteringsammunition och ibland med högerns samt understryker därutöver avtagande respekt för såväl det gamla etablissemanget som det multikulturella tankegodset.

Att det är den progressiva (socialliberala) förklaringsmodellen som är på modet följer det gamla mönstret att varje tidsepoks dominerande socioekonomiska gruppering utövar en dominerande opinionsmakt. Den progressiva konklusionen är (förstås) att det är förlegat med ett valsystém som gynnar en gammal partistruktur och att det är naturligt att mittenpartierna medges mer utrymme. Det är tveklöst riktigt att gamla maktstrukturer både till höger (gamla elitnätverk) och vänster (fackföreningarna) försvagats. En viktig hake i resonemanget är att de två traditionella partierna triangulerat centerterrängen. Visst beskyller dessa varandra för thatcherism respektive socialism men det är för att få numera vill kännas vid dessa etiketter. Både inom De konservativa och Labour dominerar idag socialliberalismen.

Många väljare är också fullt medvetna om att de stora åsiktsskillnaderna mellan de traditionella partierna försvunnit. Därför går det också att hävda att dagens fragmentering snarare bör betraktas som en revolt mot den politiska mittens åsiktdominans. Så sent som fram till valet 2010, när Liberaldemokraterna fortfarande kunde

profilera sig som oprövad outsider, var det också dessa som fick flest protester. Nu uppfattar många partiet som en intim del av etablissemanget. Vidare tycks många väljare ha dragit slutsatsen att Liberaldemokraterna inte har någon egentlig särart. År 2011 fick partiet en ordentlig snyting i en folkomröstning som handlade om införandet av ett nytt valsystém (en kompromiss mellan nuvarande majoritetsvalsystém och ett proportionellt valsystém). Den viktigaste kvarvarande profilfrågan, partiets fortsatta starka stöd för EU:s befintliga färdriktning, visade sig vara en stor belastning i EU-valet förra året (partiet tappade tio av sina förut 11 platser i EU-parlamentet). Nick Clegg hävdar att De konservativa och Labour övergivit mittfältet men hans förtroendekapital är nu så urgröpt att han har svårt att vinna gehör ens när han är uppriktig. Från ett sådant läge kan partiet kanske bara överraska positivt. Ändå förefaller dagarna avlägsna då partiet kunde vinna över 20 procent av rösterna. Många väljare som i denna valrörelse försöker hitta tydliga oppositionsalternativ går, säkert ofta i protest, antingen åt höger (UKIP) eller åt vänster (SNP). Somliga röstar inte alls.

Betyder det att det varit fel av De konservativa och Labour att söka sig mot mitten? Om partierna vill fortsätta att vara statsbärande är svaret ett rungande nej. Det är i mitten den överväldigande majoriteten väljare befinner sig och medelklassen önskar sig inte någon radikal samhällsförändring. Visst har De konservativa och Labour förlorat väljare på respektive ytterflank men båda har samtidigt lockat över väljare från mitten.

”När det nu talas vitt och brett om ifrågasättandet av de traditionella partierna är det samtidigt lätt att glömma att missnöjespartierna själva är sårbara för väljarnas misstro.”

Dessutom är det fullt möjligt att återta förlorad terräng. Kanske är den viktigaste läxan för de stora partierna att ihålligheten i den egna kommunikationen irriterar mer än avsaknaden av idéer. Många väljare har märkt att partiernas politiska budskap ofta avgörs mindre av erfarenhets- och verklighetsförankrat fotarbete än av ögonblickskänslan i en fokusgrupp. Det riskerar att bidra till en partikultur i vilket förpackningen blir viktigare än innehållet. Det riskerar i sin tur att utmynna i politiker som registreras så hårt att dessa börjar låta som korsningar mellan politruker och patriarkaliska (och matriarkaliska) sagoberättare. När partierna har uppenbara problem att staka ut en ny färdriktning, men ändå fortsätter att låtsas som om den är både originell och överlägsen oppositionens, är det inte särskilt konstigt att trovärdigheten får sig en törn. I sällfallet EU gäller en omvänd trovärdighetsproblematik. Utan att konsultera folket har det politiska etablissemanget baxat igenom den mest genomgripande förändringen av det parlamentariska systemet på hundra år – men låtsas i det längsta som om det inte är mycket att orda om. Sådant väljarbemötande riskerar att uppfattas som nedlåtande och bli ännu mer nedlåtande när pr-folket bemöter kritiker genom att klistra på dem diverse grova etiketter.

Kanske är det numera en fördel för ett parti att inte ha utvecklat en välsmord modern kommunikationsapparat. Många väljare tycks mer eller mindre intuitivt känna att nutidspolitiken har fått anstrykning av tämligen själlös pr-fabrik. Därför är det knappast en slump att det bara är partiledare utanför ”Westminsterbubblan” som förväntas vara på väg att bana ny mark inom väljarkåren. Det ligger förstås en hel del symbolik i att en av dessa partiledare ser ut att ständigt komma från puben (Nigel Farage), medan den andra stundtals ger intryck av att hon skulle kunna vara grannens trevliga

>>

STORBRITANNIENS VAL

Ed Miliband – av rätta virket?

FOTO: ANDREW MILLIGAN/PA PHOTOS/TT

”Risken är nu påtaglig att valutgången, trots att valsystemet utformats för att förhindra svaga regeringar, blir minst lika grötig som i Sverige.”

mamma (SNP-ledaren Nicola Sturgeon). Så ser inte högdjuren ut i de traditionella partierna. Det är pr som fungerar kanske främst för att deras retuscheri handlar mindre om profilomstöpning än om profilförstärkning.

Väljarna önskar sig inte nödvändigtvis en dramatiskt annorlunda politik men däremot vill väljarna företräddas av politiker som förefaller genuina. Det utesluter egentligen ingen personlighetstyp. Premiärministerlegenderna inkluderar Winston Churchill, oansenliga Clement Attlee (välfärdsstatens premiärminister) samt gravallvarliga Margaret Thatcher. Kontroversiella ja, men ändå respekterade långt utöver egna partigränser trots att samtliga egentligen var anti-teser till vad som i dagens pr-sväng typiskt uppfattas som ”vinande” personligheter.

I mötet med väljarkåren är det politiskt belastande för både David Cameron och Ed Miliband att dessa är födda med silversked i munnen. I relativa termer är ändå Cameron mer komfortabel i eget skinn, förmodligen inte minst ett resultat av att medfödda försteg är mindre problematiska för en högerledare. Ed Milibands försök till folklighet har upprepat slutat som pr-katastrofer. Ofta omtalas han numera som ”märklig” vilket säkert är en starkt bidragande orsak till att han utvecklats till en av de minst populära Labourledarna någonsin. Att det ändå visat sig svårt för De konservativa att rycka ifrån, trots ett förtroendeförprång också gällande ekonomisk kompetens, är nog inte minst ett resultat av att även team Cameron tyngs av ett rykte som alltför pr-styrt.

Det finns anledning att tro att den politiska framtiden kan tillhöra traditionella partier – stora eller små – som på nygammalt maner prioriterar långsiktig substans högre än vad som står på löpsedlarna i nästa vecka. Substans genererar respekt och i längden också lyckade rubriker. Att pressa tillbaka pr-kulturen är förvisso inte så lätt som det kan låta. Det skulle rubba många interna maktcirkular inklusive den känsliga relationen mellan partihögkvarteren och partimedlemmarna (de senaste decenniernas maktcentralisering har inte minst kunnat orkestreras genom att hänvisa till pr-behovet av ett enhetligt budskap).

Att uppgiften är svår gör den inte mindre angelägen. Det går att argumentera att den yttersta anledningen till att samtliga traditionella partier tappat tyngd är att dessa tillåtit pr-folket att stundtals utöva mer inflytande än politikerna på verklighetens fält. Sådana partier kan i längden inte behålla en särställning inom väljarkåren. Det är synonymt med fortsatt utmärkt jordmån för missnöjespolitiker vilket i sin tur innebär att det knappast går att räkna med annat än också fortsatt politisk turbulens. I så fall ökar den redan existerande risken att Storbritannien till slut antingen bryter samman (att Skottland lämnar unionen) eller lämnar EU.

Mark Brolin är författare och nationalekonom bosatt i Storbritannien.

STORBRITANNIENS VAL

De konservativa kampanjar
i södra London.
FOTO: DAN KITWOOD/GETTY IMAGES

Den eviga debatten

Trots att EU knappt nämns i valkampanjen lurar frågan under ytan. Hur britterna röstar kan avgöra deras framtid i Europa.

Av Stephen Castle

När premiärminister David Cameron lanserade sin valkampanj tidigare i år presenterade han en affisch som föreställde en väg som sträckte sig mot en avlägsen horisont, försedd med parollen "Vi måste stanna kvar på vägen mot en starkare ekonomi". Men trots att bilden pryddes av den brittiska flaggans färger kände många iakttagare på sig att det låg någonting främmande över den idylliska platsen. Pinsamt nog för David Cameron visade det sig att fotot inte var taget på den frodiga engelska landsbygden utan någonstans i närheten av Weimar i Tyskland. Också då brittiska politiker håller sig långt borta från ämnet har Europa en tendens smyga sig på dem och ge dem ett tjuvnyp.

Landets omstridda förhållande till EU ligger och lurar som en haj under den brittiska politikens skummande yta och kommer att fortsätta att göra det under veckorna fram till den 7 maj, då britterna röstar i ett av de mest svåröversägliga valen i mannaminne.

Genom dimman från valkampanjens politiska slagfält framstår i alla fall ett par saker klart och tydligt. För det första blir det troligen ett jämnt valresultat – det ser inte ut som att något av de stora partierna kommer att kunna vinna en betydande parlamentarisk majoritet. För det andra kommer utgången av detta otroligt oförutsägbara val att få djupgående konsekvenser för framtiden för Storbritanniens 42 år långa experiment med europeisk integrering.

Om David Camerons center-högerkonservativa bildar nästa regering är det nästan säkert att en folkomröstning om EU-medlemskapet kommer att hållas. För första gången på senare tid kommer ett parti som vill lämna unionen – det populistiska UK Independence Party (UKIP) – antagligen att få flera mandat i parlamentet. Det socialdemokratiska Labour säger däremot att man vill undvika en folkomröstning, såvida det inte kommer ett nytt fördrag som för över ytterligare makt till Bryssel.

Så när britterna röstar den 7 maj kan de slå in på vägen mot att bli det första landet som röstar för att lämna den union som idag består av 28 länder (Grönland är än så länge det enda territoriet som har dragit sig ur). Ett steg mot ett utträde – eller "Brexit" – skulle innebära ett dramatiskt språng in i det okända för Storbritannien, något som också kan komma att destabilisera själva EU. Men att undvika en folkomröstning skulle bara betyda att britterna tillfälligt lägger en fråga åt sidan som har legat och pyrt i årtal, särskilt inom det konservativa partiet.

Med tanke på att så mycket står på spel vore det rimligt att tro att Europa har en framträdande plats i den brittiska valkampanjen. Men i den utdragna upptakten till valet i maj har frågan bara spelat en blygsam roll, de huvudsakliga kontroverserna har rört inrikespolitiska frågor.

För de konservativa är den viktigaste frågan ekonomin, som nu repat sig och visar imponerande tillväxt. David Cameron kommer att försöka övertyga väljarna att oppositionen (Labour), som styrde under finanskrisen, skulle sätta allt detta på spel. Budskapet är kort och gott: håll er till de konservativas "långsiktiga ekonomiska plan", ta vägen mot välstånd – och lämna inte tillbaka nycklarna till folket som körde bilen i diket.

Labour kommer att koncentrera sig på värden, ett område där de leder över de konservativa i opinionsundersökningarna. Och de kommer att hävda att vanliga arbetande människor, vars löner knappt har ökat, inte får del av den ekonomiska återhämtningen i Storbritannien. Många nyskapade arbeten är dåligt betalda och löneökningarna är för de flesta arbetande ytterst små eller obefintliga. De konservativa, hävdar Labour, värnar de rika och mäktiga framför vanligt arbetande folk.

»

STORBRITANNIENS VAL

Resultat från opinionsundersökningar visar varför Europa knappt förekommer. IPSOS/Mori utförde en telefonundersökning med över 1 000 personer i januari. Man frågade om det fanns en eller flera frågor som var viktiga inför beslutet angående vilket parti man tänkte rösta på. Bara 9 procent valde Europa. Det var mindre än hälften av antalet som svarade skolan, och mindre än en fjärdedel av dem som svarade vården.

Trots att Storbritanniens rykte för EU-skepsis på många sätt är välförtjänt har det ibland missuppfattats. Även om det är djupt rotat ligger det samtidigt en bit under ytan. Som en opinionsexpert uttryckte det: "Man måste piska folk för att påminna dem om Europa – först då minns de hur arga de är i frågan."

Till och med de som stöder UKIP, som vill att Storbritannien lämna EU, verkar mer engagerade i frågan om invandring. Europa, sa Natalie Bennett, ledare för de gröna (en liten men växande rörelse), "kommer inte att bli en stor fråga" i valkampanjen. "Inte ens för UKIP:s anhängare hamnar Europa särskilt högt upp på listan över viktiga frågor", tillade hon.

Ändå vore det felaktigt att av allt detta dra slutsatsen att Europa inte kommer att spela någon som helst roll. I ett jämnt val blir ett litet antal röster avgörande för resultatet. Och i kampen om rösterna på den politiska högern vägrar Europadebatten att försvinna, trots att David Cameron ursprungligen hoppades att den skulle göra det.

År 2006, kort efter det att han tog över som partiledare för de konservativa, kom David Cameron med en berömd varning – att hans partikamrater stötte bort allmänheten genom att "tjata" om Europa. Samma år gjorde Cameron narr av det högerpopulistiska UK Independence Party – som vill lämna EU och begränsa invandringen – genom att framställa dem som en samling "knasbollar, galningar och smygrasister". Det är en beskrivning som han inte upprepar nuförtiden. I sin oro över uppgången för UKIP har David Camerons konservativa kommit att inta en allt hårdare inställning gentemot Europa. Till slut, i januari 2013, lovade Cameron att om han vinner valet i maj skulle han omförhandla de brittiska villkoren för EU-medlemskapet och sedan, senast 2017, hålla en folkomröstning om huruvida man skulle bli kvar.

David Camerons löfte om en folkomröstning var ursprungligen tänkt att "skjuta UKIP:s räv", något det inte alls har gjort. Med en vresig, skeptisk väljarkår som inte visar någon entusiasm för något av de etablerade partierna har populisterna hela tiden gjort framsteg. Uppstickarna fick häpnadsväckande 27 procent av rösterna när de blev största parti i Europavalet ifjol.

UKIP – som leds av den karismatiske, öldrickande företrädaren Nigel Farage – har nu två parlamentsledamöter, båda före detta konservativa lagstiftare som gått över till UKIP och sedan vunnit tillbaka sina platser i fyllnadsval för sitt nya parti. I motsats till förra valet 2010, då UKIP inte fick ett enda mandat, ser partiet ut att kunna få ett antal i maj 2015. Detta kommer med all sannolikhet att ske på bekostnad av de konservativa (även om UKIP också börjar göra inbrytningar i arbetarklassområden som traditionellt sett har stött Labour).

Storbritanniens valsystem till parlamentet kan beskrivas som "vinnaren tar hem allt". Den som får flest röster i en valkrets vinner mandatet i parlamentet, som utgörs av 650 ledamöter. Partiet

med flest parlamentsledamöter får företräde att bilda regering. Men i själva verket är det vanligtvis bara runt 150 valkretsar eller så som brukar stå på spel, vilket gör dem till det verkliga slagfältet. Och i dem kommer olika politiska budskap antagligen att framföras beroende på vilka de huvudsakliga rivalerna är.

Ett av de viktigaste slagfälten kommer helt klart att bli de valkretsar där David Camerons konservativa utmanas av UKIP. För även om UKIP inte lyckas vinna särskilt många mandat i parlamentet kan rösterna de stjälar från de konservativa komma att kosta Cameron valet. Han har redan varnat väljarna som stöder UKIP att de riskerar att "gå till sängs med Nigel Farage och vakna med Ed Miliband", ledaren för Labour.

David Cameron hoppas att hans löfte att hålla en avgörande EU-folkomröstning kan vinna tillbaka de väljare som hotar att byta parti till UKIP. Som skäl anför han att Labour, den enda trovärdiga alternativa regeringskandidaten, inte har lovat att hålla en folkomröstning, och UKIP kan bara förvänta sig att vinna ett fåtal mandat. Därför är det bara en röst på de konservativa som kan leda till en folkomröstning om medlemskapet i EU, hävdar Cameron.

"Vill vi vara säkra på att Storbritannien får ett val, att det brittiska folket får en valmöjlighet i en folkomröstning?" frågade den brittiske finansministern George Osborne i en intervju med Andrew Marr på BBC och tillade: "Det får man bara av David Cameron och de konservativa i det här valet."

Svårare för Cameron är den fråga som Nigel Farage i allt större utsträckning har inriktat sig på: invandringen. Cameron befinner sig på defensiven, för de konservativa lovade i sin programförklaring år 2010 att man skulle fått ner den årliga nettointvandringen till under 100 000 i slutet av mandatperioden. Det har man misslyckats med.

I motsats till EU är invandringen en fråga som hamnar högt upp på väljarnas prioriteringslistor, och den beskrivs som viktig av 27 procent av de tillfrågade i Ipsos MORI:s opinionsundersökning. UKIP:s partiledare har skickligt lyckats koppla ihop denna fråga med EU-medlemskapet, som tillåter fri rörlighet för arbetstagare över de europeiska gränserna. Det går inte att minska invandringen utan att lämna unionen, hävdar Nigel Farage. UKIP skulle, säger han, lämna EU, "ta tillbaka kontrollen över våra gränser" och använda ett system med arbetstillstånd för EU-medborgare som vill fylla luckorna på den brittiska arbetsmarknaden. David Camerons plan att begränsa rättigheter till bidrag för EU-migranter är, i jämförelse, mycket mer blygsam.

Samtidigt har inget av de mer proeuropeiska partierna något större intresse av att lyfta fram frågan om europeisk integrering. Labours försök att undvika en folkomröstning passar storföretagen, som i stor utsträckning är emot tanken att lämna EU. För en del företagsledare uppväger detta Labourledarens kritik av "rövkapitalism" och angrepp på energiföretag och skattesmitare. Men även en del proeuropeiska näringslivsprofiler tror att en folkomröstning om medlemskapet i EU är oundviklig. Om så blir fallet, hävdar de, är det bättre att få den överstökad så snabbt som möjligt och låta David Cameron leda omförhandlingen och kampanjen för att stanna kvar inom EU.

Att i den allmänna debatten motsätta sig en folkomröstning är inte lätt utan att låta skeptisk till att man kan lita på väljarna. Och med tanke på den brittiska allmänhetens EU-skeptiska inställning kommer Labour troligen att flytta fokus bort från Europa så fort

"I sin oro över uppgången för UKIP har David Camerons konservativa kommit att inta en allt hårdare inställning gentemot Europa."

STORBRITANNIENS VAL

Natalie Bennett, ledare för Greens.

FOTO: ANDY RAIN/TT NYHETSBYRÅN

de bara kan. På samma sätt väntas varken liberaldemokraterna (av hävd det mest proeuropeiska partiet) eller de gröna (som stöder tanken om en folkomröstning men vill stanna kvar inom EU) driva Europafrågan. Den hårt ansatte ledaren för liberaldemokraterna, Nick Clegg, har redan försökt sig på den taktiken. Ifjol utmanade han Nigel Farage i en serie tv-debatter om Europa. Nästan alla var överens om att han förlorade mot Farage, som har tillbringat över 15 år i Europaparlamentet och finpolerat sin EU-fientliga retorik. Dessutom är det möjligt att liberaldemokraterna hoppas kunna bilda en koalition med de konservativa, något som kan komma att kräva att de går med på att hålla en folkomröstning om EU.

Följaktligen kommer den huvudsakliga valdebatten om Europa att stå mellan representanter för de konservativa och UKIP. Och det är något som bekymrar en del analytiker som fruktar att David Camerons retorik kan komma att bli än hårdare och skada de långsiktiga argumenten för EU-medlemskapet. Det skulle, i sin tur, försvåra Camerons uttalade målsättning att omförhandla medlemskapsvillkoren och vinna en folkomröstning om att stanna kvar inom unionen.

”Han verkar tro att han kan slå på den EU-skeptiska trumman för att ena partiet och hjälpa honom att vinna valet”, skrev Charles Grant, chef för Centre for European Reform, en tankesmedja i London, ”och sedan vara hård mot sina samarbetspartner så att de ger

honom det han vill ha; och slutligen tala om fördelarna med medlemskapet i EU i en folkomröstningskampanj.”

”Men”, tillade Grant, ”även om han på något sätt lyckas nå en överenskommelse som låter honom stödja ett medlemskap är hans vägran att inte förrän i sista minuten plädara för Europa riskabel.”

I bakgrunden finns en mängd frågor om Storbritanniens framtida roll i Europa. David Cameron har svarat svävande när det gäller exakt vilka eftergifter han behöver få tillgodosedda i den planerade omförhandlingen. Det är oklart hur dessa skulle kunna värnas i ett nytt EU-fördrag – någonting han säger att han vill ha – inför en folkomröstning år 2017. Det finns inte heller någon egentlig uppfattning om hur Storbritannien kan bibehålla sitt inflytande i unionen samtidigt som landet står utanför eurozonen som blir alltmer integrerad.

De som är beredda att överväga en ”Brexit” har ännu inte presenterat ett övertygande alternativ. Och de som vill undvika en folkomröstning har ännu inte förklarat hur den allmänna opinionen kan förlikas sig med Europaprojektet, eller om det går att skjuta upp en folkomröstning på obestämd tid. Få av dessa frågor lär ställas, än mindre besvaras, i kampanjen inför valet i Storbritannien. Men en del av dem kommer helt klart att behöva lösas efter den 7 maj, oavsett vem som vinner.

Stephen Castle är journalist i *New York Times*.

Översättning: Martin Peterson.

Slaget om Storbritannien

Det skotska nationalistpartiet väntas nå stora framgångar.
Det kan bli början till slutet för Storbritannien.

Av Fraser Nelson

Två politiska slag utkämpas i Storbritannien i år: ett om parlamentet och det andra om Skottland. Än en gång. Knappt sex månader har gått sedan folkomröstningen, som slutade med att nejsidan vann. Då trodde David Cameron att detta kapitel var avslutat. Vinstmarginalen var visserligen bara 10 procent (45 procent för nejsidan, 55 procent för jasidan) och resultatet var följaktligen mycket jämnare än de flesta hade räknat med, men som alla fotbollsälskare vet innebär 4–3 trots allt en seger. Folkomröstningen i Quebec var oerhört jämn – där fick jasidan 49 procent – men de styrande i Kanada lyckades trots det sätta punkt för debatten. Det trodde även Cameron att han hade gjort. Han hade fel.

Framgångarna för det skotska nationalistpartiet (Scottish National Party, SNP) framstår nu som kanske det mest häpnadsväckande politiska fenomenet i Europa. Nederlaget förra hösten verkade bara göra partiet starkare: under halvåret efter folkomröstningen gick var femtionde skotte med i SNP. Framgångarna har huvudsakligen kommit av dess utplånande – och jag använder avsiktligt det ordet – av Labour i Skottland, vars stöd befinner sig i fritt fall. Det finns 59 valkretsar i Skottland; när det här skrivs ser det i opinionsundersökningarna ut som att SNP kommer att ta hem 50 av dem.

Om detta skulle ske förändras den politiska kartan i Storbritannien – fullständigt. Att tala om Förenade kungariket skulle bli svårare än någonsin. Det skulle innebära ett land där de konservativa representerar den södra delen av landet, nationalisterna styr den norra och Labour fastnar mellan dem. På något sätt har det stora slaget om Storbritannien, som skulle sätta punkt för den nationella frågan genom en folkomröstning, försett separatiströrelsen med mer energi än någonsin.

Som många andra härligt patriotiska skottar bor och arbetar jag i London – så det är med oro och oförmåga att förstå jag har sett på medan Skottland verkade ryckas med av en fråga som för inte särskilt länge sedan endast ansågs vara viktig för excentriska individer.

Det finns många länder som kan gå skilda vägar genom att skylla på oförenliga skillnader: tjeckerna och slovakerna talade olika språk. Ukraina är delat mellan EU-vänliga och slavofiler. Före detta Jugoslavien var ett mischmasch av nationer som aldrig borde ha satsats samman. Men Skottland och England förenas av värderingar, Shakespeares språk, drottningen och en gemensam historia. Vadan dessa spänningar?

Svaret ligger i bildandet av det skotska parlamentet, som var avsett att göra nationalisterna ”stendöda” (för att citera George Robertson, en av dess upphovsmän). Istället skapade det ett separat politiskt vädersystem i Skottland som dominerades av ett parlament dit nationalisterna skickade sitt A-lag och alla andra skickade sitt B-lag. Alex Salmond och Nicola Sturgeon, två av de mest professionella och fulländade politiker som Skottland någonsin har frambringat, har blivit storheter i ett dvärgarnas parlament. De har förnyat politiken vid en tidpunkt då deras rivaler befinner sig i förfall.

SNP marknadsför en positiv, nästan Panglossliknande bild av Skottland som ber väljarna att föreställa sig landet som det skulle kunna vara om det fick börja om på nytt. Jag kan förstå dess dragningskraft eftersom jag själv gav efter för den för tjugo år sedan när det skotska parlamentet förordades. Vi skottar har alltid varit stolta över vårt intellektuella kapital; vi uppfann allt från teven till Englands centralbank. Visst skulle väl ett parlament i Edinburgh få Westminster att blygas med sina framsynta idéer? Om vi bröt med det gamla misslyckade systemet, tänk då vad som skulle kunna åstadkommas med en nystart!

Istället användes självstyret till att återuppliva en statlig dominans som var som tagen från 1970-talet – de nya regeringarna verkade helt inriktade på att bygga ett nytt Östtyskland. Till följd av detta behöver man inte föreställa sig hur sjukvården och skolan skulle te sig i ett självständigt Skottland – de har redan varit överlätna till Edinburgh »

STORBRITANNIENS VAL

Ett politiskt fenomen: SNP-ledaren Nicola Sturgeon.

FOTO: JEFF J MITCHELL/GETTY IMAGES

i 15 år. Och under den tiden har situationen förvärrats för de skotska skolorna och sjukhusen – samtidigt som byråkraterna har tagit ett allt fastare grepp om systemet. Till och med landets polis, som förr i tiden var uppdelad i olika lokala kårer, har slagits samman under en central byråkrati. Självstyret har inte resulterat i ett bättre styre.

Och då har vi ännu inte tittat på landets ekonomi, som har kollapsat tillsammans med oljepriset. Inkomsterna från Nordsjöoljan har rasat, och med tanke på att de pengarna skulle finansiera ett självständigt Skottland kollapsar logiken bakom de starka argumenten för en skilsmässa. ”Men logik har inget med saken att göra”, förklarar en högt uppsatt konservativ. ”Inte längre.” SNP spelar på folks känslor, och det fungerar – särskilt nu när så många är trötta på politik.

Unionsvännerna – Labour, liberaldemokraterna, de konservativa – har hela tiden varit obarmhärtigt negativa. Detta hjälpte dem att vinna folkomröstningen – med en hårsnär. Men de förlorade det övergripande argumentet. Man kan inte skrämman ett land till att stanna kvar i en union: man måste argumentera för sin sak och vinna debatten. I flera generationer har skotska unionsförespråkare trott att argumentet för Storbritannien var så starkt att saken inte behövde debatteras. Vi skapade ett imperium tillsammans, vann två världskrig tillsammans, utformade en modern värld tillsammans.

Denna tillförsikt ledde till självbelåtenhet. Först kom 1997 års konservativa kollaps i Skottland, som verkade vidarebefordra hegemonin till Labour. Efter tio år av vunna val utan kamp blev Labour lata. Partipparaten började gynna sina egna pampar; före detta chaufförer och portföljbärare ärvde säkra mandat. När Donald Dewar, Skottlands före detta försteminister, avled ställde hans före detta kontorchef upp i hans ställe. Labour kunde ha letat efter framtida begåvningar: istället ville man ha lydisa jasägare som garanterat skulle rösta rätt.

I stora delar av Skottland vägde man hellre än räknade Labours röster – partiet brydde sig inte om att värva röster, eller registrera väljare, eller ta hand om lokala partiföreträdare. Skotska Labours strategi gick ut på att säga ”vi hatar de konservativa” – och det fungerade under 1990-talet. Budskapet började bli lite väl lätt att genomskåda under 00-talet. Efter 2010 har det fullkomligt förlorat sin dragningskraft: skottarna slutade att uppfatta konservatismen som ett enda ont. Att rösta på de konservativa ses numera som en harmlös perversion, ungefär som transvestism eller cricket. Att hata de konservativa räckte inte för att bära upp Labour. Men detta blev inte uppenbart förrän under valkampanjen inför folkomröstningen, då en stor del av skotska Labours väljare gick över till jasidan, lockade av det kraftfulla och effektiva budskapet från nationalisterna.

Dessa avhopp i parti och minut från skotska Labour till SNP:s famn är sannerligen egendomliga – separatisterna fantiserar fortfarande om att styra tillsammans med Labour i en koalition. Deras företrädare talar nu om ”chansen att återställa den allmänna hälso- och sjukvården i England till vad den en gång var” – med andra ord, en återställare av de marknadsinriktade reformerna under Tony Blairs år. Det är åtminstone teorin. Men den allians som SNP behöver nu är mellan Nicola Sturgeon, dess nya ledare, och David Cameron. Hon har uteslutit en koalition med de svekfulla konservativa, men ändå behöver hon honom mer än någon annan politiker i Storbritannien. Om hon får välja vem hon skulle installera i Downing Street i maj så skulle hon välja honom.

Det enda som betyder någonting för SNP är självständigheten – och det innebär att man måste ha goda skäl att gnälla på England. Utan en skurk kommer inte Sturgeon att ha mycket dramatik, så hon behöver Cameron, den gamle Etonelaven med högsta betyg från Oxford, som premiärminister. Helst i koalition med Nigel Farage. Och mest av allt behöver hon få honom att hålla sin folkomröstning om huruvida Storbritannien skall stanna kvar inom EU. Om England röstar för att lämna EU och Skottland för att stanna kvar skulle det skapa den konstitutionella kris som SNP behöver. En ny folkomröstning skulle i så fall kunna utlysas. Det är den nya vägen till självständighet.

Vid den här tiden ifjol såg det ut som om Ed Miliband skulle vinna det brittiska valet av ett enkelt skäl: UKIP hade splittrat högern och vänstern var enad. Men nu har SNP splittrat vänstern, så båda partierna är delade. De blåser förgiftade pilar på varandra, men inget av dem verkar kunna vinna nya väljare. Som det tycks just nu kommer briterne egentligen inte att behöva gå till vallokalerna på valdagen – vem som blir premiärminister beslutas i Edinburgh.

Det finns olika alternativ. Vissa nationalister talar om att ge Ed Miliband makten. Under folkomröstningen hävdade en del att problemet var De konservativas styre (partiet har bara ett mandat i Skottland) och att allt skulle bli bra om Labour vann igen. Men om Ed Miliband kommer till makten, och hans regering blir en fullständig katastrof, kommer SNP att kunna säga att ingen brittisk regering kommer att fungera. I vilket fall som helst har SNP – per definition – inget intresse av att gjuta olja på den brittiska politikens vågor. Det är ett parti fullt av sabotörer, som bara väntar på rätt tillfälle att slå till.

Hade folkomröstningen slutat med siffrorna 65 procent mot 35 procent, som opinionsundersökningarna visade under största delen av kampanjen, skulle SNP:s sak antagligen ha självdött. Men i och med att de fick 45 procent av rösterna övertygade det dem att segern var nära. Nationalisterna gör nu inte längre jämförelser med 1995 års folkomröstning i Quebec, utan den som hölls 1980, i vilken separatisterna förlorade med bara 40 procent av rösterna – men hade tillräckligt med drivkraft för att hålla deras kampanj vid liv. För många nationalister är frågan när, inte huruvida, en andra folkomröstning kommer att utlysas.

Det är inte troligt att Nicola Sturgeon vill hålla en folkomröstning förrän det finns en tydlig majoritet på runt 60 procent för självständighet – att förlora en andra folkomröstning skulle avgöra frågan för all framtid. Men just nu är stödet för självständighet historiskt högt.

”Ni talade om Skottland som en förlorad sak”, skrev John Steinbeck en gång till John F Kennedys hustru. ”Det stämmer inte. Skottland är en ovunnen sak.” Samma sak kan sägas om unionen: kampen vanns inte i september ifjol. Den gick helt enkelt in i en ny fas, som snart kommer att kännetecknas av att Skottland i det brittiska parlamentet representeras av dussintals ledamöter som är starkt engagerade för en nationell delning. Den som vinner valet i maj kommer att behöva ta tag i en mängd frågor, från åtstramningar till Europa. Och till denna lista över bekymmer måste vi nu även lägga frågan om Storbritanniens överlevnad.

Fraser Nelson är chefredaktör i *The Spectator*.

Översättning: Martin Peterson.

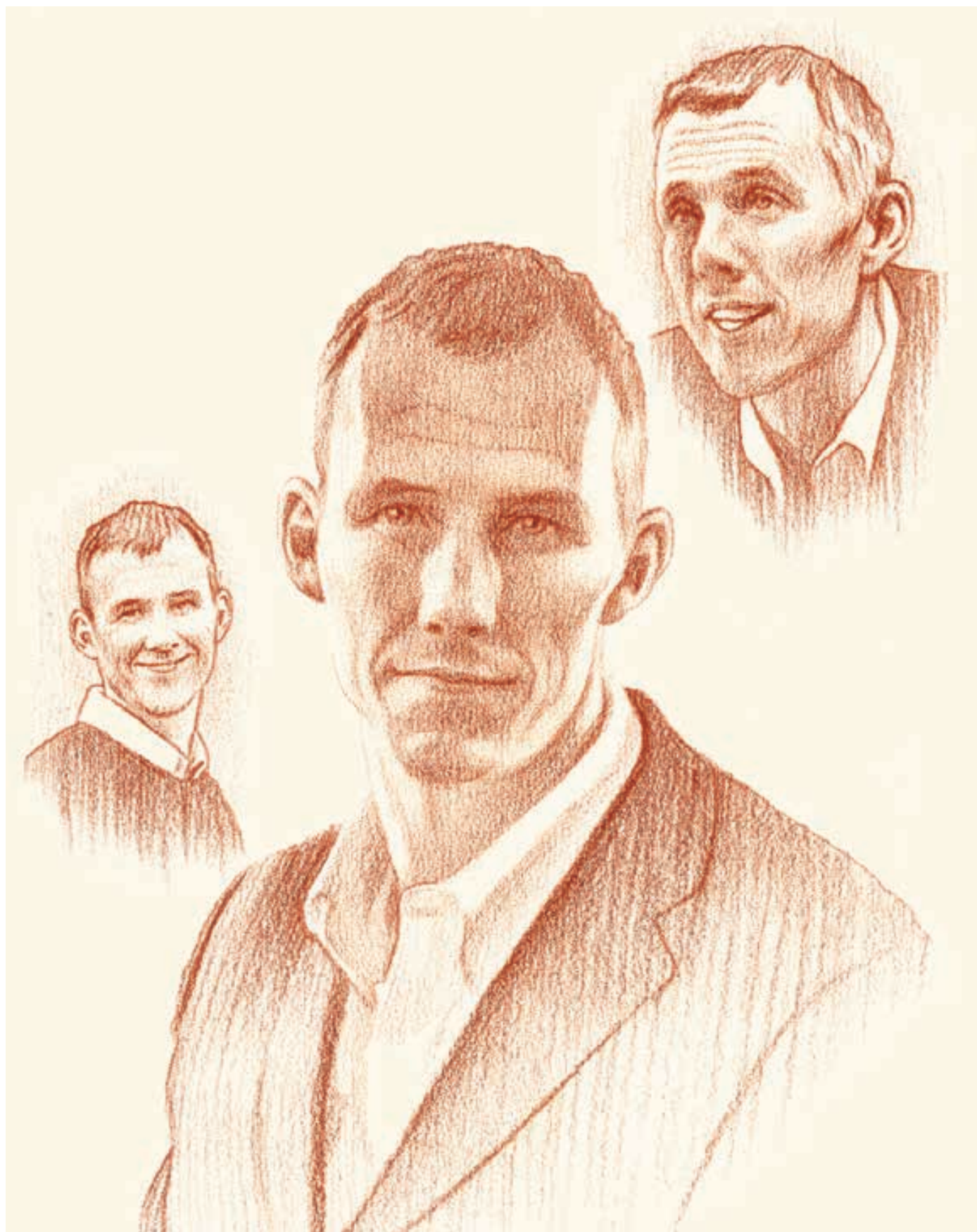
STORBRITANNIENS VAL

David Cameron – konservativ med bakgrund i Eton och Oxford – just vad SNP behöver.

FOTO: FACUNDO ARRIZABALAGA/EPA/TT

TEMA

Ta inget för givet

De brittiska väljarna överger sina gamla lojaliteter och en ny politisk ordning kommer att bli nödvändig när den nationella sammanhållningen börjar vittra. Statsvetaren Tim Bale ser ett nytt politiskt landskap efter valet.

Av Mats Wiklund

Brittisk politik brukade vara lätt att förstå sig på. Sedan 1930-talet räknades bara två partier och med jämna mellanrum turades de om att inta 10 Downing Street. Men denna gamla sanning har luckrats upp. Labours och de konservativas järngrepp har släppts och väljarna är öppna för andra möjligheter.

Det nya läget uppstod allt eftersom. Redan för 35 år sedan bildade liberaler och utbrytare ur Labourpartiet en allians som drog till sig 25 procent av rösterna i 1983 års val. Under 1990-talet inledde SNP (Scottish National Party) sitt undermineringsarbete vilket nu kulminerat i total politisk dominans i den politiska opinionen norr om den engelska gränsen. Och de senaste 10–15 åren har UKIP (United Kingdom Independence Party) dragit till sig allt fler väljare som betraktar EU och invandring som en krigsförklaring mot nationell självständighet. Lägg därtill att The Greens fått sin första parlamentsledamot och flåsar de hårt ansatta Liberaldemokraterna i nacken.

Valsystemet med dess enmansvalkretsar har hittills hållit undan uppkomlingarna och bevarat de två storas maktmonopol. Men i valet 2010 gick det inte längre att upprätthålla den gamla ordningen. De konservativas regeringskoalition med liberalerna var inte bara en politisk nödvändighet, den bekräftade också förtroendegapet mellan väljarna och det politiska etablissemangen. Opinionsmätningar visar att allt tyder på att trenden stärkts. De förr så följsamma väljarna har gjort uppror och verkar inte vara beredda att ta sitt förnuft till fånga.

Allt detta är slusluft för journalister, akademiker och politiska nördar i allmänhet som längtar efter att en förutsägbar valkampanj ska ta slut och att valnattens mandatfördelning, och därmed den förväntade stora oredan, tar vid.

Slående är alltså att få törs säga något med säkerhet om valutgången annat än att läget är svårbedömbart. Det är under sådana omständigheter som statsvetare får sin särskilda stund i den mediala solen genom att låta akademisk auktoritet och empiri sopa bort spekulationer och gissningslekar. (Det underbart träffsäkra uttrycket bland brittiska journalister för att beskriva fenomenet att jaga

fram en akademiker är "dial-a-don".) En ofta anlitad man i branschen är Tim Bale vid Queen Mary University of London med inriktning på EU och det konservativa partiet. Hans institution befinner sig i en hiskelig brutalmodernistisk byggnad i de östra delarna av London där Luftwaffe gjorde särskild skada. London har strålande vårväder men i Bales tjänsterum lyser inte solen och hörs inte fågelkvitter.

Mats Wiklund (MW): Delar du uppfattningen att vi nu ser början på slutet för tvåpartidominansen?

Tim Bale (TB): Ja, det gör jag. Och jag har faktiskt ändrat mig på den punkten. Det viktiga att ha klart för sig är att detta har varit en långsiktig process. Det är med andra ord svårt att tro att den plötsligt skulle upphöra och att vi gick tillbaka till det gamla. Samtidigt är det värt att påminna om att vi har sett systemet utmanat tidigare. Skillnaden mot förr är att de krafter som nu är i omlopp är så mycket mer omfattande att de två stora partiernas hegemoni en gång för alla är slut.

MW: Vad beror det på?

TB: Dels har vi utvecklingen i Skottland och kraven på nationellt oberoende. Dels, och viktigare, har vi en väljarkår som inte längre är lika trogen sin stam. De håller inte som förr fast vid sitt parti i ur och skur. Och de är heller inte lika bundna vid sin klasstillhörighet.

MW: De gamla lojaliteterna vittrar?

TB: Just det. De två stora partierna baserade till en betydande del sin existens på de lojaliteterna. De har alltså svårt att anpassa sig till en ny situation när nya partier dyker upp som leds så effektivt som till exempel UKIP under Nigel Farage.

MW: Men det är egentligen inte fråga om ett ideologiskt skifte i brittisk politik?

TB: Nej. Vad som är särskilt intressant med det här valet är att det inte har skett en implosion inemot mitten. I själva verket befinner sig Labour och De konservativa ideologiskt sett längre ifrån varandra än på ett bra tag. De konservativa är nu ett EU-skeptiskt, marknadsliberalt parti som förordar en begränsad stat. Labour, å andra sidan, är åtskilligt mer skeptiskt inställt till marknadskrafterna än under Tony Blairs tid. Man kan alltså hävda att de ur en ideologisk >>

synvinkel långtifrån är identiska. Men... det är ändå vad väljarna tycker. Och det tyder på att väljarna inte längre är särskilt intresserade av ideologi. Forskning visar också att de har ett visst hum om skillnaden mellan vänster och höger, men inte mer.

MW: Finns det någon särskild förklaring?

TB: Vi statsvetare talar om ett skifte från *position politics* till *valence politics*. Väljarna är inte särskilt intresserade av stora idéer, samhällsvisioner och ideologier. De är mycket mer intresserade av att rösta på politiker som kan leverera resultat utan stora åthävor och störningar. Men problemet är den motsägelsefulla hållningen hos brittiska väljare. Visserligen vill de att partierna lägger fram en politik som visar på åsiktsskillnader och klara alternativ. Men samtidigt kräver de att politiker ska vara pragmatiska och samarbetsinriktade.

MW: Men kan inte just den här ambivalensen i väljarkåren vara en förklaring till att den övergivit sina gamla lojaliteter?

TB: Kanske i den meningen att partierna inte förmår leverera sådana politiker. Väljarna vill ha något som de stora partierna inte kan ge dem. Det går inte för partierna att både utgöra ett tydligt och klart alternativ till varandra och vara samarbetsinriktade och pragmatiska. Eftersom väljarna begär det omöjliga tröttnar de och börjar se sig om efter andra alternativ. Men jag tycker inte att man ska överdriva. Labour och De konservativa samlar trots allt dryga två tredjedelar av väljarna. Visst kan det kännas sextigt att lockas av SNP, UKIP eller The Greens. Ändå innebär två tredjedelar av rösterna ett betydande stöd för mainstream. De två stora partierna är långtifrån döda och begravda.

MW: Vilken magkänsla har du inför valet?

TB: Själva valutgången är svårbedömd. Däremot är valkampanjen lätt att förutse. Det gäller särskilt för De konservativa som är övertygade om att deras fördel ligger i David Camerons ledarskap och att ekonomin återhämtat sig. Det är vad de kommer att hamra på om – ledarskapet och ekonomin – fram till valdagen. Inget annat. Labour, i sin tur, kommer att hamra på om att den ekonomiska återhämtningen inte har fått människor att känna att de fått det bättre. Detta samt att sjukvårdens kvalitet undergrävt. Nigel Farage och UKIP:s linje blir den populistiska: väljarna har svikits av etablissemangen medan vi säger som det är, särskilt om immigrationen. The Greens kommer att anklaga Labour för att ha gått för långt åt höger och ta alltför stor hänsyn till storfinansen.

MW: Men valresultatet är det desto svårare att säga något om.

TB: Vårt valsystem gör att det är fullt möjligt att Labour får färre röster än De konservativa men ändå fler mandat i parlamentet. Det är också fullt möjligt att UKIP får 10–15 procent av rösterna men inte mer än några mandat. Likaså gör valsystemet det möjligt för The Greens att gå starkt framåt och få åtta nio procent av rösterna men bara ett mandat, medan Liberaldemokraterna kan, trots att de lär gå kraftigt bakåt, få allt mellan 20 och 40 mandat. Ett annat skifte ser ut att äga rum i Skottland med stora framgångar för SNP.

MW: Du nämnde inte De konservativa?

TB: Jag har svårt att tro att de ska kunna göra bättre ifrån sig än de gjorde i valet 2010. Att de inte vann en majoritet då, det tyder forskning på, berodde bland annat på att väljarna fruktade nedskärningar i välfärdsprogrammen. Åtstramningspolitiken de senaste åren har bekräftat den oron. Varför skulle väljare som avstod att rösta på De konservativa 2010 för att de var oroliga över nedskärningar nu tycka att de ändå inte var så farliga?

MW: Men även om De konservativa åter samlar 35–36 procent av rösterna skulle det ändå inte räcka för en majoritet.

TB: Nej. Däremot tror jag att det vore svårare för David Cameron om han faktiskt skulle få en mindre majoritet i parlamentet. Då skulle han bli helt beroende av en mängd konservativa ledamöter som står mycket längre ut till höger än han själv. En ny koalition med Liberaldemokraterna skulle förse honom med en buffert mot den falangen.

MW: Men vore inte en ny regeringsbildning med De konservativa riskabel för Liberaldemokraterna? Partiet har tappat massor av väljare som hatar koalitionen. Om möjligheten erbjöds, skulle partiet verkligen ta den?

TB: Ja. Jag tror att det finns en grupp i partiet som tycker att "bättre att samarbeta med den djävul man känner än med den som man inte känner". Man har lärt sig samarbetets begränsningar och vet hur man ska få det att fungera. Många liberaler fruktar att en koalition med Labour skulle få dem att framstå som de "elaka" som ständigt blockeras av det "snälla" Labour. Men visst. Andra motsätter sig helt en ny koalition och fruktar en utveckling där de ses som ett annex till De konservativa. Hur det går lär hänga på vilka liberaler som kommer in i parlamentet. Flera ledande representanter riskerar att åka ut, bland annat ledaren Nick Clegg. Partiets vägval är alltså oklart.

MW: Är inte en av lärdomarna från de senaste fem åren att regeringskoalitioner faktiskt inte leder till kaos och blockeringar? Vad man än tycker om samarbetet mellan De konservativa och Liberaldemokraterna har den ju visat sig handlingsduglig.

TB: Det stämmer. Ett politiskt tabu har brutits. Samtidigt visar opinionsmätningar att det finns en längtan efter majoritetsregeringar. Väljarna är visserligen medvetna om att en koalition kan fungera och att den här regeringen har utträttat en hel del. Men även om de säger att de vill att bara ett

parti ska styra landet röstar de inte på ett sätt som gör det möjligt. Ännu en självmotsägelse i den brittiska väljarkåren.

MW: Detta betraktas väl på det hela taget som en konservativ regering? Man talar om "fem år med Cameron", inte om "fem år med Cameron och Clegg".

TB: Visst. Jag har ytterst svårt att se att det finns något som denna koalitionsregering åstadkommit som inte en konservativ regering ändå skulle ha kunnat genomföra. Liberaldemokraterna har i stort sett inte blockerat någonting på den konservativa agendan. Och likaledes är det svårt för Liberaldemokraterna att ta åt sig hela äran av att ha drivit igenom politiska förändringar och förbättringar. Nästan allt som de stått bakom hade De konservativa själva varit beredda att föreslå. Det är därför lätt bisarrt att höra konservativa ledamöter klaga över hur de ständigt tvingats ge efter för Liberaldemokraterna.

MW: En känsla som jag får från valkampanjen är att väljarna inte förväntar sig mycket. Man hade ju kunnat tänka sig att de efter fem hårda år skulle vara mottagliga för en reformagenda. Men det verkar ju inte alls så. Istället är de inställda på ungefär samma politik.

TB: Så är det. Och detta gäller för såväl Labours som De konservativas väljare. Labour vet att de inte kan erbjuda ett land som flyter av mjölk och honung. Det saknas helt enkelt tillräckligt med pengar. De konservativas budskap har gått ut på behovet av försakelser. Men både de och väljarna vet nu att dessa lär fortsätta även under nästa mandatperiod. Ekonomin har återhämtat sig, men inte tillräckligt

"Skillnaden mot förr är att de krafter som nu är i omlopp är så mycket mer omfattande att de två stora partiernas hegemoni en gång för alla är slut."

STORBRITANNIENS VAL

Men de kan inte erbjuda ett land som flyter av mjölk och honung.

FOTO: JUSTIN TALLIS/AFP/TT

mycket. Strategin för båda partierna går alltså ut på att sänka förväntningarna. Och att sänka förväntningarna och samtidigt entusiasmera människor blir ett svårt trick att genomföra.

MW: Vad händer med De konservativa och Labour om de förlorar? Ändrar de inriktning?

TB: De konservativa är med några få undantag ungefär samma parti som under Thatcher. Genom att ha gett efter för EU-skeptikerna har Cameron låtit partiet bli direkt antagonistiskt mot EU-medlemskapet. Det skulle bli mycket svårt för en ny ledare att föra in De konservativa på ett nytt spår. Till exempel heter det att Boris Johnson är mer liberal i synen på immigration. Det kan han inte vara om han blir partiledare – partiet skulle aldrig tillåta det. Men de har också visat sig vara pragmatiska. Trots alla nedskärningar har de inte rört sjukvården och pensionerna. De kan vara ideologiska, men de är inte korkade.

MW: För Labour skulle en förlust kanske bli mer svårbemästrad?

TB: Frågan om vad som skulle hända är helt öppen. Just nu är så många pessimistiska inför valet att partiets högerflank låter Ed Miliband begå misstaget att gå för långt till vänster så att de efter en valförlust kan säga: "Vänstern fick sin chans med Miliband. Nu ser ni vad det ledde till. Vi måste gå tillbaka till Blairs linje."

MW: Det låter som början på en ganska uppsplitande inre strid?

TB: Det kan det mycket väl bli. Mycket hänger på om de kan hitta någon som de olika falangerna kan enas kring.

MW: Med andra ord: om Labour förlorar ryker Miliband?

TB: Oh, yes!

MW: Och samma sak gäller för Cameron om han förlorar?

TB: Inget tvivel om saken. Ingen av dem kan stanna kvar som ledare om deras partier förlorar valet.

MW: Är du överraskad att EU spelar så liten roll i valet?

TB: Nej, inte alls. Frågan har skjutits på framtiden genom Camerons löfte om en folkomröstning 2017. Labour har inget som helst intresse av att ta upp den i valet och inte heller De konservativa eftersom det bara skulle gynna UKIP.

MW: Låt oss då slutligen prata om Skottland. Om nu Scottish National Party blir så dominerande i valet som många tror: Vad betyder det för Storbritanniens nationella sammanhållning?

TB: Jag är pessimistisk inför framtiden. Det finns en så stark rörelseriktning i självständighetskampanjen. Den var ytterst nära att lyckas i folkomröstningen (om självständighet) förra året. De väntar bara på en ny chans. Om vi lämnar EU – vilket är fullt möjligt – kommer Skottland att begära en ny folkomröstning och det blir slutet för Unionen. Men även om det inte skulle ske måste vi hitta nya samarbetsformer. Den gamla ordningen fungerar inte. Vi behöver bli mer federalt och mindre centralstyrt. Problemet är hur man ska kunna åstadkomma det när ett av länderna har 50 miljoner invånare? England är så förbannat stort.

Mats Wiklund är redaktör i Axess.

Kafkas okände kusin

Författaren Max Blecher, som dog 1938, var länge bortglömd i ett Rumänien som styrdes av fascistiska och kommunistiska regimer. På senare tid har han blivit en kulturförfattare i sitt hemland och även översatts till svenska.

Av Henrik Nilsson

År 1909 började den tjugosexårige försäkringstjänstemannen Franz Kafka föra dagbok i Prag. Ett av de stora moderna författarskapen i Europa höll på att ta form. Samma år föddes Max Blecher i en rumänsk avkrok nära gränserna till dagens Ukraina och Moldavien, där hans föräldrar ägde en porslinsaffär på huvudgatan i staden Roman. De två judiska författarna har en hel del gemensamt. Ingen av dem gifte sig, båda dog unga i tuberkulos. Såväl Kafka som Blecher vistades i perioder utomlands – för att mot slutet av livet återvända till sina föräldrahem. Också litterärt finns det likheter; i båda fallen kombineras den mörka livssynen med en besynnerlig humor.

Eftervärlden skulle dock fara fram på vitt skilda sätt med dessa båda författarskap. Medan Kafkas berömmelse stadigt tilltog efter hans död, skulle Max Blecher förbli relativt okänd under många decennier. Eugène Ionesco skrev visserligen uppskattande om hans debutroman *Întâmplari în irealitatea imediata* när den kom ut 1936, men boken fick ändå inget genomslag. I Rumänien följde en totalitär epok, först i form av Ion Antonescus fascism och sedan under den långvariga kommunismen; antisemitismen gick i arv mellan de olika ytterligheterna. Under den stalinistiska fasen fanns ingen plats för en judisk författare som intresserade sig för något så dekadent som

människans själsliv. Blechers litterära kvarlåtenskap existerade i marginalen, men några få entusiaster höll nätt och jämnt hans minne vid liv genom fortsatta läsningar. Under diktaturens något mildare år trycktes visserligen någon enstaka nyutgåva och postum volym, men inte heller denna utgivning satte några djupare spår. Efter decemberrevolutionen 1989 följde ett fattigt och politiskt förvirrat 90-tal i Rumänien; knappast en tid då det var en samhällselig prioritet att damma av bortglömda författarskap.

Det är egentligen först under de senaste åren som Blecher har fått den centrala position i den rumänska litteraturhistorien som han förtjänar. Bland vissa yngre rumänska poeter som jag talat med är han närmast kultförklarad. För Mircea Cărtărescu, den internationellt sett mest kände av landets prosaförfattare, är han föregångaren framför andra. Sent omsider har Blechers böcker nu också börjat översättas till andra språk – bara under de senaste fem åren har tyska, franska, spanska, engelska och svenska utgåvor publicerats. Totalt sett är dock Max Blecher fortfarande en av Europas bäst bevarade litterära hemligheter. I Sverige recenserades hans bok visserligen positivt på några ställen, men på det hela taget passerade utgivningen obemärkt förbi. Man kan se Blecher som Kafkas okände och yngre kusin öster om Karpaterna. Till skillnad från den tjeckiske mästaren har Blecher aldrig hamnat på t-tröjor eller fått något museum uppfört till sitt minne. >>

Max Blecher.

FOTO: VÅRA BÖCKER

"I Blechers roman förvandlas småstaden till världens centrum – och det allra obetydligaste, det mest förbisedda, fylls av bråddjupa mysterier och egensinnig skönhet."

Medan Kafkas adresser i Prag är välkända turistmål, revs nyligen Blechers hus i staden Roman i östra Rumänien utan att det vållade någon större uppståndelse.

När jag läser debutromanen *Händelser ur den omedelbara överkligheten*, som kom på svenska 2010 i njutbar översättning av Inger Johansson (Bokförlaget h:ström), ser jag dock äntligen litteraturen övervinna de olika tidernas ideologiska krav. Den existentiella anspänningen, den magnifika detaljskärpan, sensualismen in i minsta bisats (i det avseende skiljer han sig väsentligt från Kafka), och den omskakande humorn – när jag vänder sida känns det som när jag slog upp en trollerilåda i barndomen; här tycks vad som helst kunna hända.

Den unge, febrige berättaren i Blechers roman rör sig i en rumänsk småstad, med en förhöjd känslighet inför omvärlden. Allting tycks honom på samma gång påträngande och djupt främmande. Han driver runt på en sommarmarknad i staden, fördriver timmarna i en symaskinsbutik och ser sin döde farfar tvättas inför sin begravning. Särskilt uppehåller han sig vid perifer platser och bortglömda skrymslen: obebodda våningar, övergivna källare och skräpiga ödetomter. Under uppväxten framkallade dessa "fördömda områden" yrsel och svimningskänslor hos honom; anfall som diagnostiserades som "sumpfeber".

Vid ett tillfälle smyger berättaren in i en stängd varietélokal och kryper ner genom sufförluckan. Han erfar en stilla glädje av att befinna sig på denna helt osannolika plats, belamrad av stolar och gammal rekvisita "långt borta från de heta, förtvivlade gatorna". Ibland skratrar jag högt under läsningen av *Händelser ur den omedelbara överkligheten*, som under den bisarra och sorgsna episoden där berättaren följer efter okända kvinnor i parken ända till deras hem och blir stående "tillintetgjord och förtvivlad" framför deras stängda dörrar. Vid ett av dessa tillfällen går han till och med in genom en grind. När kvinnan försvunnit in i huset får han ett egendomligt infall. Han ställer sig i innergårdens blomsterrabatt, faller på knä med handen på hjärtat och huvudet blottat som under en bön. Han har bestämt sig för att stå där alldes stilla ända till gryningen. Inne i huset tänder och släcker någon ytterbelysningen för att se vilken verkan det får på honom. Till slut kommer kvinnan ut, tillrättavisar honom med mild röst och frågar om han inte fått ont i benen.

I Blechers roman förvandlas småstaden till världens centrum – och det allra obetydligaste, det mest förbisedda, fylls av bråddjupa mysterier och egensinnig skönhet. På ett liknande sätt har Bukarestförfattaren Mircea Cărtărescu gjort sublim poesi av Ștefan cel Mare-boulevardens gråa höghus i romantrilogin *Orbitör*. En del av storheten i *Händelser ur den omedelbara överkligheten* ligger just i föreningen mellan uppmärksamhet och meningslöshet, en till synes paradoxal kombination som i vissa stunder kan föra tankarna till en annan författare som hade sitt ursprung i en rumänsk landsortshåla – filosofen E M Cioran. Berättaren i Blechers roman beskriver tillvaron som "obrukbar" men kan samtidigt inte låta bli att fylla den med innebörder genom sin iakttagelseförmåga och fantasi. På ett liknande sätt genomkorsas Ciorans nattsvarta universum av formuleringskonstens motvilliga glädje.

Den tyskspråkiga rumänska författaren Herta Müller har kallat *Händelser ur den omedelbara överkligheten* för "en iakttagelseskola". Att läsa den kan mycket riktigt vara som att genomgå en högre

utbildning i skarpsyn. Efter några timmar i Blechers sällskap märker jag hur min blick har skärpts, hur känsligheten inför omgivningens detaljer har tilltagit.

Varifrån kommer då Max Blechers mörker? Hos en författare av hans kaliber kan sådant aldrig helt klarläggas. Förmodligen har ändå hans sjukdomserfarenhet stor betydelse. År 1927 åkte Blecher till Paris för att studera medicin. Året därpå fick han diagnosen skelettuberkulos. Därefter vistades han på sanatorier i Frankrike, Schweiz och vid den rumänska Svartahavskusten. Ett drygt decennium senare avled han, endast tjugoåtta år gammal, efter att hans föräldrar flyttat honom till ett hus i utkanten av Roman, där han skulle få skriva och vårdas. Den rumänske avantgardeförfattaren Șasa Pană, som senare tog hand om Blechers litterära kvarläten-skap, har berättat hur han vid några tillfällen besökte honom i detta hus "omfamnat av grönska" och med en stor veranda av det slag trähusen i den moldaviska delen av Rumänien ofta har. Vid sängkanten låg utländska tidningar och nyutkomna böcker som vänner skickat till honom. "Jag tar emot dig på min dödsbädd", brukade Blechers första ord vara.

I den ännu oöversatta, självbiografiskt färgade romanen *Inimi cicatrizate* (Ärrade hjärtan) – som liksom debutromanen kom ut året innan han dog – skildras huvudpersonen Emanuels vistelse vid sanatoriet Berck-sur-Mer i Frankrike. Den infogar sig i en tradition av sanatorieskildringar skrivna under mellankrigstiden, med Thomas Mann som den främste utövaren. Blecher tecknar en jod- och valerianaluktande värld av gipskorsetter och röntgen-plåtar – med en sådan konkretion att jag nästan kan känna stanken som sprider sig efter att läkaren har punkterat Emanuels varfyllda böld. Ändå lyckas på något vis sensualismen leta sig in också i denna ömkliga miljö. Den "varseblivningens erotik" som Herta Müller menar karaktäriserar Blechers verk finns också på sanatoriet. Kan-ske bidrar sjukdomens utsatthet rent av ibland till en förhöjd perceptionsnivå. När Emanuel en dag får ta av sig gipset som länge täckt hans kropp framstår älskarinnan Kittys beröring som närmast mirakulös: "Det var som om hon hade rört vid en ny Emanuel, slät och sammetslen, med en ny och hyperkänslig hud."

Höjdpunkten i *Inimi cicatrizate* äger dock rum innan Emanuel kommit till sanatoriet. Efter att tuberkulosdiagnosen ställts på en läkarmottagning i Paris går han omtöcknad ut på gatan. På ytan är allting sig likt, men verkligheten har förändrats i grunden som genom ett dystert trollslag: "Nu gick en sjuk Emanuel i den här världen, med anfränt ryggrad, en olycksdrabbad vars väg husen skrämt drog sig undan från." Föremålens konturer, de fina linjerna som innesluter människorna och byggnaderna tycks när som helst kunna ge vika. Den här riskabla intensiteten kommer gång på gång till uttryck också i *Händelser ur den omedelbara överkligheten*, där berättaren på ett ställe konstaterar: "Jag var förutbestämd att evigt bli kvar i utkanten där idel mörker, matthet och yrsel rådde."

En central existentiell metafor hos Blecher är sörjan – *noroi* på rumänska. I Blechers romanvärld är sörjan och leran tillvarons innersta substans och villkor. Hans resonemang om den i *Händelser ur den omedelbara överkligheten* föranleds av att berättaren kommer till ett fält i stadens utkant, där han ser en jättelik gyttjepöl breda ut sig. Efter en kort tvekan tar han ett steg ut i sörjan, sedan ännu ett: "Med ens var jag uppvuxen ur sörjan, jag var ett med den, hade spirat ur den." Han avfärdar dock den bibliska metaforen "av jord är du kommen, jord skall du åter varda" som alltför abstrakt och okroppslig. För Blechers berättare är människan och den lösa jorden sammanbundna på ett mer handfast fysiskt sätt: "Människorna och tingen spirade ur just denna gödsel, denna urin där jag trampade med mina ytterst konkreta kängor." I samma stycke får vi veta att det inte går att undkomma sörjans villkor: "Förgäves hade människorna svept sig i sin sidenhud och klätt sig i kläder av tyg, förgäves, förgäves ... Inuti dem låg sörjan oåterkallelig, tvingande och elementär; den varma, feta, stinkande sörjan." Själv ser berättaren

sig som "sörjans särskilda skapelse, en missionär utsänd av sörjan i denna världen". Allt han företar sig ter sig futtigt inför denna "dyngans oerhörda majestät".

Också i Franz Kafkas berättelser går tillvarons fasthet gång på gång förlorad – vare sig det nu rör sig om den oförklarliga häktningen av Josef K i *Processen* eller K:s gagnlösa klafsande längs de snötäckta gatorna i *Slottet*. Både Blecher och Kafka skulle emellertid gå bort för tidigt för att se hur Europa sattes i gungning under andra världskriget och Förintelsen. En senare judisk författare, ungraren Imre Kertész, skulle dock inte undgå fasorna. I hans roman *Mannen utan öde* från 1975 finns ett parti där sörjan och leran får en lika central och konkret betydelse som hos Blecher – men här med det nazistiska koncentrationslägret som fond. Bland den femton-åriga pojakens minutiösa redogörelser av vardagen innanför taggtråden finns beskrivningen av klädesplaggen – däribland de förargliga träskorna som hela tiden sjunker ner och fastnar i sörjan. Berättaren konstaterar att han naturligtvis gått i lera även där hemma, men att han inte kunnat föreställa sig att "leran ibland kan bli vårt huvudsakliga bekymmer, vårt livs skådeplats".

I likhet med Kafka tycks Blecher trots sina fysiska och psykiska umbäranden ibland ha varit ganska uppsluppen i möten med andra människor. På nästan samtliga av de svartvita fotografier av honom som finns i min rumänska utgåva av *Ini-mi cicatrizate* ligger han på en bärliknande vagn, samtidigt som han vid gott mod ler in i kameran. Ändå måste hans fysiska lidande ha varit avsevärt. En av hans rumänska vänner, den judiske författaren Mihail Sebastian, skildrar i sin dagbok flera möten med generationskollegan. I september 1936 har Sebastian besökt Blecher i staden Roman och skriver: "Kommer jag någonsin ha fräckheten att klaga på någonting igen? Kommer jag någonsin vara skamlös nog att ha nycker, vara på dåligt humör eller känna mig irriterad? Han lever i intimt sällskap med döden. Det är inte en vag, abstrakt död på lång sikt, utan hans alldeles egna död, exakt, definitiv, känd in i minsta detalj som om den vore ett föremål. Vad skänker honom mod att leva? Vad får honom att fortsätta? Han förtvivlar inte ens. Jag svär att jag inte begriper. Hur ofta har jag inte varit på väg att brista ut i gråt när jag betraktat honom? På natten hörde jag honom jämra sig och gråta i sitt rum – och jag kände då att det förutom vi fanns någon annan i huset, döden, ödet eller jag vet inte vad. Jag reste därifrån förkrossad och förbryllad."

I en annan dagboksanteckning samma år återger Sebastian vad Blecher sagt om sina självmordstankar: "Den senaste tiden har jag

funderat på att ta mitt liv. Men det är svårt: Jag har inga möjligheter. Det enklaste vore att hänga sig – men då skulle jag ändå behöva hamra en spik i väggen, och då skulle Olimpia komma och jag skulle inte kunna fortskrida. Jag bad jag henne köpa kaustiksoda med en eller annan förevändning – men mina föräldrar lät henne inte göra det.

Hur dum var jag inte som inte köpte en revolver medan jag själv kunde gå och köpa den."

I Blechers ännu översatta roman *Vizuina luminat* (Upplyst gryt), som publicerades postumt 1971, gestaltas utsattheten i dödens närhet. I ett avsnitt som knyter an till Mihail Sebastians dagboksanteckningar ligger den sjuke berättaren en eftermiddag till sängs och tänker på sin egen död; med tålmod och precision föreställer han sig omständigheterna kring den. Han har just opererats och får under inga omständigheter dricka; läkaren har utlovat en enda sked vatten först efter sex timmar. Han lider av smärtorna men allra värst är törsten. Sjuksköterskan som vakar vid hans sida lämnar under en kort stund rummet. På bordet bredvid honom står en vattenflaska. "Om jag hade haft en laddad revolver och någon försökt hindra mig från att dricka hade jag utan att tveka skjutit." När han mot bättre vetande för flaskan till sin mun formar han sina läppar som för att "kyssa" vattnet. Så här beskriver berättaren det avgörande ögonblicket:

"Jag tror att livet ibland komprimeras i små händelser och blir tio, tusen gånger tyngre och mer intensiva än vanligtvis, som kärnorna inne i stjärnstoftet som svävar genom de astronomiska rymderna och vars substans sägs vara tusen gånger mer kompakt än den vår planet är gjord av. Och jag tror att jag bara två eller tre gånger efteråt har upplevt en sådan förtätning av livet som när jag förde vattnet till munnen."

Den sortens diamanthårda intensitet möter läsaren gång på gång i Max Blechers prosa. Möjligtvis ligger det något i den reflektion som Kafka gör på ett ställe: "Där kropp och själ är fullkomligt friska, där lever man inget andligt liv." Man behöver dock inte vara dödssjuk i tuberkulos för att bli förundrad och omskakad av Blechers bilder. I någon mån finns nog sörjan i oss ändå. Kanske bör man se Blecher också i hans friska öga. Kanske är det just i pendlingen mellan det sjuka och det friska, det döende och det levande, som den fruktansvärda kraften i hans iakttagelser uppstår. När författaren gick bort en dag i maj 1938 hade han förutom de tre ovan nämnda romanerna också skrivit en diktsamling, en del kortprosa och några essäer. Han inledde dessutom brevväxlingar med bland andra Martin Heidegger, André Gide och André Breton. Ingen omfattande produktion, men förtätade ögonblick som det när de dödliga läpparna möter det klara vattnet – nog väger de upp för sidorna som aldrig blev skrivna? Efter alla decennier av tystnad borde Max Blecher nu kunna inta sin rättmätiga plats i själva hjärtat av den europeiska nittonhundratalslitteraturen. ✿

Den mer kände Kafka.

FOTO: TT NYHETSBYRÅN

"I Blechers romanvärld är sörjan och leran tillvarons innersta substans och villkor."

LITTERATURHISTORIA

Nabokovs
bleka brev

Vladimir Nabokovs kärleksbrev till Vera har nu publicerats.
Maxim Grigoriev blir inte upphetsad.

VIKTOR SJKLOVSKIJ GAV 1923 ut en Berlinroman, *Zoo eller Brev som inte handlar om kärlek*, där han på omvägar ("som land runt en insjö") ringade in kärleken till Elsa Triolet, yngre system till Majakovskijs stora passion Lilja Brik och sedermera fransk poet. Förvägrad att skriva alltför vidlyftigt om sin önskade åtrå – "Hör upp med att skriva till mig om att du älskar mig så himla himla himla mycket, eftersom jag vid ett tredje 'himla' börjar tänka på annat" – blev brev jaget tvunget att istället berätta om allt möjligt annat: litteratur, broarna över Yorkstrasse, exillivet, vädret.

Det han därmed visade är hur svårt det är att skriva om kärlek, i synnerhet om sin egen och för en tredje part. Samma år, på samma plats och i samma ryska emigrantmiljö inleddes en annan korrespondens. Om Sjklovskijs brevroman var vad man i dag skulle kalla för "autofiktiv", hör Vladimir Nabokovs *Letters to Vera* (Penguin Classics) till den dokumentära genren. Dessa kärleksbrev har skrivits och skickats som just brev och inget annat. Till skillnad från det nedtystade jaget hos Sjklovskij behöver Nabokov inte oro sig för att hålla läsarens intresse uppe. Den performativa kraften i en av västvärldens centrala fraser, "jag älskar dig", tycks honom vara mer än nog.

ATT GE UT Nabokov postumt, i vissa fall emot författarens uttryckliga vilja, har sedan hans död 1977 blivit gängse. Den största skandalen i Nabokovvärlden briserade när den ofärdiga romanen *The Original of Laura*, som upphovsmannen ville ha förstörd, efter många om och men kom ut under stor pompa år 2009 – och visade sig vara en serie utkast. Men också Nabokovs privata korrespondens finns tillgänglig tämligen brett: *The Nabokov-Wilson Letters* (1979), *Perepiska sestroj* (Korrespondens med systemen, 1985), *Selected Letters 1940–1977* (1989). Nabokov som brevskrivare är man vid det här laget tämligen van vid: det är fjärilar, starka åsikter om litterära verk och deras

författare, lite avdankad misogyni.

År 2010 kunde man så i den ryska tidskriften *Snob* för första gången läsa utdrag ur Nabokovs allra mest privata brev. Efter att ha träffats som unga i 1920-talets Berlin förblev Vera och Vladimir ett par livet ut. Äktenskapet var förstås inte utan sina berg och dalar, och inbegrep bland annat åtminstone en uppdagad otrohetsaffär, men hör också till litteraturens mest emblematiske och konventionella när det gäller könsrolls fördelningen. Den som någon gång kommit i kontakt med författarfiguren Nabokov vet att han mer eller mindre är otänkbar utan sin klassiska "författarhustru", som skötte all administration, redigerade hans verk, tog hand om "ansiktet utåt". Hon var hans smakdomare, rådgivare och litterära agent. Alla hans verk utkommer numera med en klassisk dedikation: "Till Vera". Mindre känt är emellertid att dessa tillkom först 1950, alltså halvvägs in i det långa äktenskapet.

BREV VILAR PÅ FRÅNVARO, och man kan redan på brevaren se när de två älskande var åtskilda: 1926 när Nabokov är i Berlin, 1932–33 och 1936–37 i Paris, 1939 i London. Därefter blir breven allt kortare och färre. I synnerhet de tidiga Berlinbrev, där Nabokov fortfarande försöker imponera på sin läsare, är intressanta att läsa som tidsdokument: det är till exempel roligt att få veta vad man åt till lunch och middag på den tiden.

Medan Nabokov noggrant redogör för pensionatmåltiderna, ligger Vera inlagd på sanatorier, av allt att döma försjunken i djup depression. Åren 1932–33, medan Nabokov försöker nätverka sig fram till ett internationellt namn, noteras en plötslig växling i tonen. Nu låter hans brev snarare som produktivitetsrapporter till mellanchefer: namn på kontakter, läsningar, översättningar, soaréer. Någon särskilt inspirerad omvärldsbeskrivning är det inte längre tal om (1932 års brev har bevarats endast som bandade uppläsningar av Vera själv och här kan man förstås inte låta bli

Ökad klyfta mellan högt och lågt

64 Erik W Larsson ser på amerikansk tv

Rockens gudmoder

66 Ellinor Skagegård lyssnar på Sister Rosetta Tharpe

När Sverige och Ryssland var vänner

68 Magnus Ljunggren om tiden 1945–47

Magkänslans triumf

70 MarieLouise Samuelsson lyssnar på Sveriges Radio

Krönika

71 Amelie Langby om viljan att välja väst

I korthet

71 Katarina O'Nils om Rilke

Vladimir Nabokov.

FOTO: HORST TAPPE/GETTY IMAGES

att undra vad hon valt att utelämna). Och så 1937, medan Vera blir kvar med den tre-åriga sonen i Nazi-Tyskland, fortsätter Nabokov med sitt sprakande av diminutiv och kärleksbetygelser från Paris – där han just har inlett en affär.

En sista metamorfos hinns med: 1941. Nabokovs har med nöd och näppe undkommit det krigshärjade Europa och kan andas ut. Plötsligt genomsyras breven av samma soliga humör som de tidiga nyförälskade (det är samma käcka tonläge som gör Nabokovs poesi så outhärdlig emellanåt), men själv är Nabokov en annan. Nu är han den medelåldersherre som man känner honom som: en amerikansk författare och akademiker, självsäker och självbelåten, spydig och skarp, med öga för detaljen i omgivningen och en penna som i en enda mening omvandlar en människa till sin tragikomiska vrångbild.

ALLT SOM ALLT är *Letters to Véra* ett oerhört spännande tidsdokument. Men ändå: jag kan inte göra mig kvitt en tunn känsla av besvikelse. Häromåret utkom en annan central 1900-talsförfattares brev till hustrun, Andrej Platonovs: det var starka, känsliga och historiskt sett intressanta texter som stod fram i sin egen rätt, också bortom biografin. I sina brev till Elsa lyckades Sjklovskij utöver sin egen kärlek fånga åtskilligt annat: känslan av att vara älskad utan att själv älska tillbaka, livet som ryss i tjugotalets Berlin, den lika passionerade

kärleken till litteraturen. Att omsätta liv i litteratur var i Sjklovskijs fall en aktiv, meningsskapande handling. Hos Nabokov är livet liv – och kärleken en kärlek han själv aldrig behöver betvivla.

I SLUTÄNDAN är det förstås inte upp till oss att avgöra huruvida Nabokov verkligen älskade sin hustru, på vilket sätt och hur mycket. Men som kärleksbrev tycks mig hans epistlar fallera. En bit in i boken börjar man, i stället för att förföras av styrkan i hans längtan och saknad, fundera mer på vad som *inte* står där. Medan Sjklovskij riktade sig till Elsa som till en kollega, finner man hos Nabokov förvånansvärt få diskussioner av litteratur. Elsas brev var dessutom interfolierade i utgivningen, medan Vera förblir fullständigt stum. Det är hennes eget önskemål att utgåvan uteslutande består av Vladimirs brev, men det lämnar likväl en märklig tomhet. Denna frånvaro hade kunnat kompenseras på annat sätt, men det som verkligen saknas, inser jag i efterhand, är varje tillstymmelse till självanalys hos brevförfattaren, självtvivel eller ens introspektion. Vladimir reflekterar aldrig över vad han känner eller upplever, ifrågasätter aldrig sig själv annat än i samband med ett par sociala tillställningar, undrar aldrig över Veras åsikt gällande hans känslor och sådant som oroar honom, frågar aldrig om råd i annat än administrativa ärenden. Det är denna märkliga enkelriktadhet i hans aldrig sinande monologer som

gör att man till sist börjar tvivla på djupet i hans kärlek, trots att det livslånga äktenskapet och alla biografierna som man läst visar på motsatsen. Kärleken flödar explicit, men implicit, i form av gestaltning, lyser den med sin frånvaro.

Utgivningen av *The Original* av Laura kunde man ta emot med misstänksamhet men också med spänning: det var trots allt ett litterärt verk, om än förkrympt sådant. Så här några år efteråt kan jag tycka att det nästan blev det viktigaste som Nabokov skrev: ett slags öppen dörr, ett levande, ofärdigt annex till ett förstenat museum. Hans egen död mitt i arbetet är inskriven i texten som en litterär händelse och Laura öppnar plötsligt det Nabokovska författarskapet för eftervärlden på ett sätt som ingen annan av hans tidigare böcker: här kan man som ny författare ta vid och fortsätta tanken.

DESSA BREV DÄREMOT, som harsålt stillensom storslagna kärleksbrev, visar sig vara en privat korrespondens av tämligen smalt forskarintresse. Som mest känner jag mig emellanåt lite illa till mods, som om jag råkat spionera på någon privat akt som det inte var meningen att jag skulle se. Efter att ha ägnat några veckor åt att traggla mig igenom alla namn och allt nätverkande, jämte återupprepningar av "jag älskar dig så himla himla himla mycket" lutar jag mig tillbaka med en suck. Nabokovs stora kärlek, alltså. Var det inte mer än så? 🌸

Ökad klyfta mellan högt och lågt

De amerikanska tv-programmen är antingen elitistiska eller vulgära. De folkbildande programmen däremellan håller på att försvinna. Det skriver **Erik W Larsson**.

I MAJ I ÅR kastar den amerikanske programledaren David Letterman in handduken. Med över trettio tjänsteår har Letterman redan slagit föregångaren Johnny Carsons rekord som USA:s mest seglivade *talkshow*-värd. I *The Late Show* på CBS kommer David Letterman att ersättas av Stephen Colbert, en politisk satiriker och värd för det nyligen nedlagda programmet *The Colbert Report*. För den som inte nitiskt följt amerikansk tv-humor under de senaste tjuo åren kan denna nyhet förefalla en smula banal – en smilfink i kostym avlöser en annan. Man skulle också kunna tolka skeendet mera dramatiskt: när Colbert ersätter Letterman innebär det slutet för traditionell, amerikansk *middlebrow*-underhållning. Hädanefter får tv-tittarna välja program som antingen är *lowbrow* eller *highbrow*.

BEGREPPET MIDDLEBROW KAN i sin nuvarande betydelse spåras tillbaka till ett brev Virginia Woolf skrev till redaktionen för den brittiska tidningen *New Statesman & Nation* på 30-talet. Woolfs brev var en reaktion på ett radioprogram som attackerade så kallade *highbrows*. *Brow* betyder egentligen *panna*, och begreppet *highbrow* syftar här på intellektuella med karakteristiskt höga pannor. Woolf försvarade ivrigt sina elitistiska kolleger, och klankade istället ner på så kallade *middlebrows*, som hon definierade som pretentiösa och ytliga medelklass-typer med "genomsnittlig intelligens". Till skillnad från *highbrows*, som drivs av en genuin kärlek till skönhet, konst och sanning, så intresserar sig *middlebrows* endast för att ge sken av bildning och kultur – som en medelsvensson som läser Patrick Modiano bara för att han fått Nobelpriset. Woolf verkade inte ha något emot *lowbrows* – den vulgära hopen – vars strävan efter enklare nöjen åtminstone var uppriktigt. Den verkliga fienden var *middlebrows*, som i sin småborgerliga jakt på status solkade ner det kulturella landskapet med sin unkna medelmåttighet.

Woolf fick mothugg av kritikern Russell Lynes, som påpekade att *highbrows* som Virginia Woolf var beroende av en lojal armé av *middlebrows*, som försörjde dem via uppbyggliga *middlebrow*-institutioner såsom *Book-of-the-Month Club*. Och vad för skada gjorde det egentligen om hemmafruar läste Marcel Proust eller tog med barnen på pianokonsserter? Författaren J B Priestley höll med, och hyllade bland annat den brittiska radiokanalen BBC som ett hemtrevligt och lagom intellektuellt alternativ till skrånig *lowbrow* och snorkig *highbrow*. På den amerikanska kontinenten var det i synnerhet kritikern Dwight MacDonald som höll fanan högt för *highbrow*. I boken *Masscult and Midcult* (1961) varnade han sina intellektuella bekanta för att beblanda sig alltför mycket med allmogen, och därmed riskera att drunkna i medelmåttighetens "ljumma smet".

I amerikansk tv blev det *middlebrow*-underhållning som kom att dominera, åtminstone under den första efterkrigs-

tiden. Numera legendariska pratshow-värdar såsom Ed Sullivan och Merv Griffin tog sitt ansvar som folkbildare på stort allvar, och blandade inslag av harmlös och folklig humor med högkulturella gästspel av Itzhak Perlman och Salvador Dalí. Den kanske mest berömda arvtagaren till denna tradition var Johnny Carson, som 1962 fick ta över NBC:s *The Tonight Show*. Carson, en slug bondgrabb från Iowa, hade en enkel och opretentiös humorstil, som icke sällan involverade lustiga hattar. Men förutom dylika upptåg innehöll programmet ofta lärarika samkväm med stora tänkare som astronomen Carl Sagan – Carsons favoritgäst.

NÄR CARSON GICK i pension 1992 stod NBC inför ett dilemma. Vem skulle få ta över *The Tonight Show*, flaggskeppet bland amerikanska pratshower? Valet stod mellan David Letterman och Jay Leno. Letterman hade förvisso Johnny Carsons intellektuella skärpa, men också en snorkigare och mer *highbrow* framtoning som mest tilltalade storstadsbor. Leno var folklig så det räckte, men saknade Carsons kulturella nyfikenhet. I slutändan var det Leno som fick jobbet. Letterman bytte i vredesmod till CBS, där han sedan dess agerat värd för *The Late Show* – en något mer *highbrow* variant av *The Tonight Show*. Samtidigt har Leno i tjuo år jobbat hårt för att sänka den intellektuella nivån på NBC.

ENLIKANDEKULTURELLsplittringkundesamtidigt noteras bland amerikanska situationsskemedier, så kallade *sitcoms*. Begrunda, till exempel, fenomenet *Seinfeld*. På vägen från John F Kennedy Airport till Manhattan kan man än idag passera reklamskyltar för repriser av *Seinfeld* – sjutton år efter att serien lagts ner! Inget humorprogram i modern tid kan mäta sig med *Seinfeld* när det gäller kulturellt inflytande. Vad som ofta glöms bort är dock att *Seinfelds* publik till övervägande del bestod av

David Letterman.

FOTO: CBS PHOTO ARCHIVE/GETTY IMAGES

Från Seinfeld.

FOTO: NBC/GETTY IMAGES

unga, vita, högutbildade *highbrows* i storstäderna. På landsbygden, och bland afro- och latinamerikaner, var tittarsiffrorna låga. *Seinfelds* bejublade sista avsnitt sågs i maj 1998 av 76 miljoner människor. Detta må låta imponerande, men är betydligt lägre än samma siffror för äldre *middlebrow*-serier såsom *Cheers* och *M*A*S*H*. *Seinfeld* har på senare år gett upphov till oräkneliga spin-offs såsom *Curb Your Enthusiasm*, *30 Rock* och *Arrested Development* – alla oförlommerat *highbrow*. Den amerikanske *lowbrow*-tittaren har också ett brett utbud att välja ur: från plumpa komediserier som dundersuccén *Two and a Half Men*, till rentav idiotiska underhållningsprogram som *Sábado Gigante* – en favorit bland *lowbrows* av latinamerikansk härkomst. Den kulturella mittfåran i amerikansk underhållning gapar dock alltmer tom.

Vad förklarar denna splittring? *New York Times* filmkritiker A O Scott menar att den sentida uppspaltningen av amerikansk kultur är en konsekvens av ökande ekonomiska klyftor. I takt med att den amerikanska medelklassen tynar bort så kommer även *middlebrow* oundvikligen att övergå i *low*- och *highbrow*. Ekonomen och bloggaren Tyler Cowen har ett mer cyniskt perspektiv på saken. Han menar att den mediala

explosionen har gett amerikanska konsumenter fler valmöjligheter, och att detta ligger bakom samma utveckling. Kanske var *middlebrow* bara något som kulturella eliter och makthavare påtvingade sina medborgare för deras eget bästa; som Socialstyrelsens vädjan till svenska folket att äta 6–8 brödskeivor om dagen? Kanske är den sentida stratifieringen i högt och lågt helt enkelt ett resultat av folkets fria vilja?

DETTA FÖR OSS tillbaka till Stephen Colbert. Colbert började sin tv-karriär som "reporter" på *The Daily Show* – ett satiriskt nyhetsprogram lett av komikern Jon Stewart. När Stewart tog över *The Daily Show* 1999 var det blott ett i raden av humorprogram som drev med politiker och nyheter. Under Stewarts ledning förvandlades programmet dock snart till ett slags kulturell talisman för unga, hipa *highbrows*. Det var i synnerhet Stewarts ständiga förlöjligande av den mer *lowbrow* nyhetskanalen *Fox News* som gjorde honom till en favorit bland akademiker och storstadsfolk. Idag är Stewart en av landets mest kända och respekterade tv-personligheter, och hans program gästas regelbundet av president Barack Obama. I takt med att Stewart blivit alltmer folkkär har dock hans status som *highbrow*-ikon falnat

något. För många unga *highbrows* började *The Daily Show* mot mitten av 00-talet alltmer anta en jolmig doft av "övre *middlebrow*", och många sökte efter en ny kulturell representant som kunde särskilja dem själva från folk som inte läst vid universitetet. De fann vad de sökte i Stephen Colbert. Under sina år vid *The Daily Show* hade Colbert utvecklat ett slags ironiskt, lågkulturellt *alter ego*, en snorkig parodi på *Fox News*-moderatoren Bill O'Reilly. Colbert fick 2005 ett eget program, *The Colbert Report*, där hans hämningslöst ironiserande *highbrow*-stil har gjort honom till en kultfigur bland unga, statuskänsliga liberaler.

DET ÄR DENNA Stephen Colbert som nu får ta över en av USA:s största pratshower genom tiderna. Uppdelningen av amerikansk tv-underhållning i *lowbrow* och *highbrow* ter sig därmed i det närmaste fullständig. De redan högutbildade kan äntligen avnjuta sina spetsfunda ironier och långsökta kulturella referenser i upphöjd avskildhet. Den råa massan lämnas i sin tur ifred att gapflabba åt tjocka mexikaner som ramlar ner i tunnor med chokladsås, ostörda av välmenande *middlebrows* som vill pracka på dem klassisk musik eller fransk film. Virginia Woolf hade varit mycket nöjd. ✨

Rockens gudmoder

I år skulle musikern Sister Rosetta Tharpe ha fyllt 100. Hon påverkade Elvis och Chuck Berry, men glömdes sedan bort, skriver **Ellinor Skagegård**.

FÖRRA ÅRET SIGNERADE 157 kvinnliga musiker, artister och låtskrivare en debattartikel i *Aftonbladet* med rubriken "Glöm inte bort oss när historien skrivs". Detta apropå utgivningen av *Stora Popboxen*, som presenterade 100 svenska artister mellan 1964 och 1969, utan att ta med de då banbrytande Nursery Rhymes och Plommons. I sin text lyfte skribenterna också upp exemplet Sister Rosetta Tharpe, "kompositör, elgitarist och magnifik sångerska, hon som skapade första rock'n'roll-hitten *Strange things happening every day* redan 1944. Beundrad av Elvis och Johnny Cash, men bortglömd idag."

Den 20 mars i år skulle Sister Rosetta Tharpe ha fyllt hundra år. Alltför få känner till kvinnan som kallas rock'n'rollens gudmoder. "Lyssna på hennes inspelningar och du kan höra alla rockens byggstenar", sade artisten Joan Osborne. Två decennier innan Elvis började kallas "kungen av rock" sjöng och spelade Tharpe musik som tydligt inspirerade just Elvis, liksom artister som Chuck Berry och Little Richard. 1973, samma år som Bruce Springsteen skivdebuterade och Kiss för första gången stod på scenen på Coventry Club i New York, dog Sister Rosetta Tharpe och lades i en omärkt grav. Under de följande åren föll hennes namn i glömska.

SISTER ROSETTA THARPE (då Nubin) föddes i Cotton Plant, Arkansas, USA, en bomullsstad som drabbades hårt av depressionen på 1930-talet. Hon växte upp med en stark mamma, som spelade, sjöng och evangeliserade. Redan som fyraåring stod Rosetta på scenen och blev tidigt en centralgestalt för gospelmusiken i USA. Under ett antal år var det just i religiösa sammanhang hon uppträdde, men så småningom sökte hon

sig också utanför kyrkans väggar och tog med sin livliga gospel in på nattklubbarna. Här öppnade Tharpe upp för något som var helt nytt på dåtidens musikscen. Om Elvis var den som presenterade den svarta musi-

Avsaknaden av förebilder förs ofta fram som argument för att rockscenen idag är ojämsställd. Men förebilderna finns; det är viljan att minnas och låta dem få sin rätta plats i historien som saknas.

ken för en vit ung publik, var Tharpe den som tog gospeln från kyrkan och ut i världen. Hon uppträdde i både sekulära och religiösa sammanhang, vilket var mycket ovanligt för svarta artister under denna tid. *Life Magazine* skrev att hon "sjöng för helgon på söndagen och underhöll festprissar på måndagen".

År 1938 spelade hon in några låtar på skivbolaget Decca Records, som också har givit ut artister som Louis Armstrong, Ella Fitzgerald och The Rolling Stones. Hennes inspelningar var de första gospelsånger att spelas in på Decca, och musiken kom också att förändras när den hamnade i ett nytt sammanhang. Den första hitlåten, *Rock me*, handlar visserligen om Jesus, men Tharpe

sjöng den på ett betydligt mer utmanande sätt än vad vissa ansåg lämpligt. I en av låtarna, *That's All*, spelade Tharpe dessutom elgitar, och den senare *I Want a Tall Skinny Papa* kunde inte med bästa vilja ses som någon sakral sång. Som väntat kom kritik från kyrkan, men inte enbart för att hon flörtade med den sekulära musiken utan också för att man saknade sin älskade artist.

Tharpe spelade också in en så kallad *Victory Disc*, det vill säga musik som skulle höja moralen hos de amerikanska trupperna under andra världskriget. *Strange Things Happening Everyday* var den allra första gospelsången på Billboards Race Records topp tio, en lista för afroamerikansk musik. Det finns också de som hävdar att detta var den allra första rocklåten, exempelvis de 157 kvinnliga musikerna som jag nämnde i inledningen. Den ska ha varit en av Johnny Cash stora favoriter, och själv tycker jag mig höra en del av Bob Dylan. Dylan har för övrigt lyft upp Tharpe som en viktig föregångare inom rockmusiken. I ett radioprogram kallade han henne fantastisk och en stark kraft.

REDAN NÄR SISTER ROSETTA Tharpe spelade akustisk gitarr under 1930-talet fanns tongångar och spelsätt som pekar fram mot rockmusiken. Detta blir förstas ännu tydligare när hon helt gick över till elgitar. Hon spelade på den första Les Paul-modellen och har också setts fotograferad med en Gretsch Tennessee och en Gibson ES-330.

För den som vill se rungande elgitar-solon, och vill få bevisat att Sister Rosetta Tharpe inte bara var "bra för att vara kvinna", finns gott om härliga klipp på Youtube. I en inspelning av låten *Didn't It Rain* står hon på en gammal bensinstation i Manchester, klädd i klänning och kapp, och tar

andan ur publiken med sitt fräcka framträdande. Hon avslutar med kommentaren ”Inte dåligt för en kvinna, va?”. I en annan inspelning, av låten *Down by the Riverside*, bär hon blommig klänning och elgitarr, två än idag så kvinnligt respektive man-

ligt kodade attribut. Bakom sig har hon en kostymklädd herrkör och mitt i låten vevar hon med armen, som en förlaga till Peter Townsends klassiska gitarrpose. ”Allt det där nya som de kallar för rock’n’roll, nå, jag har spelat det i flera år... 90 procent av

Sister Rosetta Tharpe.

FOTO: GILLES PETARD/GETTY IMAGES

rock’n’roll-artisterna kommer från kyrkan”, sade Tharpe själv till Londons *Daily Mirror* när rockmusiken slog igenom med Elvis på 1950-talet.

SISTER ROSETTA THARPE var inte bara musikaliskt och sceniskt nyskapande. Hon hade också ett lesbiskt förhållande med sångerskan Marie Night, som hon samarbetade med under en period. Hon uppträdde tillsammans med de vita musikerna i The Jordanaires (senare körsångare åt Elvis), trots att det var mycket våghalsigt för svarta och vita musiker att dela scen. Till skillnad från dem fick hon dock inte sova på hotellen i städerna där de skulle spela, utan övernatade i turnébussen.

I *Inte riktigt lika viktigt* (2012) skriver musikern, artisten och författaren Marie Selander om hur hon och de andra medlemmarna i 1970-talsgruppen Nursery Rhymes blev hänfödda av artister som Muddy Waters och BB King. Först flera år senare upptäckte de att det även fanns kvinnliga bluesartister i kulisserna. Historieskrivningen lyfter fram Robert Johnson som en av de första stora bluesångarna och gitaristerna, men glömmor bort den minst lika viktiga Memphis Minnie. Detsamma gäller förstås Sister Rosetta Tharpe.

AVSAKNADEN AV FÖREBILDER förs ofta fram som argument för att rockscenen än idag är ojämställd. Men förebilderna finns; det är viljan att minnas och låta dem få sin rätta plats i historien som saknas. Marie Selander skriver vidare att det faktiskt inte alls var särskilt ovanligt med kvinnliga gitarister under 1920-talet och framåt, och att många manliga bluesgitarister refererade till sina gitarrspelande mödrar. Problemet är att populärmusikens historia ofta grundar sig i det som finns dokumenterat, i detta fall inspelningar, och därför är minnena av denna tids kvinnliga musiker i stort sett uttraderade. Dock kan understrykas att även de kvinnor som återfinns på inspelningar i stort sett endast hittas där. Mycket litet är skrivet om dem.

Sister Rosetta Tharpe är dock på väg att få upprättelse. För drygt tio år sedan gick ett antal musiker ihop och spelade in hyllningsalbumet *Shout, Sister, Shout!*. Författaren Gayle Wald gav 2007 ut en biografi med samma titel och ett år senare utnämnde Pennsylvanias guvernör Edward G Rendell den 11 januari till Sister Rosetta Tharpes dag. År 2011 fick hon slutligen en gravsten, tack vare en insamlingskonsert. BBC-dokumentären *Godmother of Rock & Roll* var också ett viktigt initiativ till att skänka ljus åt denna glömda legend. På flera håll har det höjts röster som menar att hon nu rättmätigt också borde få inta en plats i Rock and Roll Hall of Fame. Vad vore väl mer passande det är hon skulle ha fyllt hundra. ✿

Från Ture Nermans Svensk och ryss (1946).

HISTORIA

När Sverige och Ryssland var vänner

I år är det 70 år sedan andra världskriget slutade, och Sovjets krigsinsatser har på senare tid debatterats. Omedelbart efter kriget blundade många i Sverige för Stalins terror. Det skriver **Magnus Ljunggren**.

VIUPPLEVERIDAGET nytt kallt krig. Förtroendet för vår alltmer aggressiva granne, i krig med Ukraina, befinner sig på botten. Det kan i det läget vara skäl att erinra sig hur annorlunda vi såg på Ryssland 70 år tillbaka i tiden, just när freden äntligen hade inträtt.

Faktum är att Röda arméns krigsinsats hade gett den ryska nationen en näs-

tan ofattbar goodwill i vårt land. För ett historiskt ögonblick stod Ryssland och Sverige varandra närmare än någonsin. Vi valde – med en socialdemokratisk regering som drev på – att åren 1945–47 helt enkelt blunda för Stalinsamhällets förtryck och fasor.

I både Stockholm och Göteborg hade man redan i krigets slutskede beslutat om

genomförd akademisk ryskundervisning. Ett ryskt institut inrättades vid Stockholms högskola, med den unge licentiaten Nils Åke Nilsson som dynamisk chef. Här byggdes ett omfattande ryskt bibliotek upp, på basis av en unik boksamling som donerats till högskolan.

Det var på en gång tidlöst ryskt och

aktuellt sovjetiskt som låg i luften. Ellen Rydelius satte samman en rysk kokbok. Annonser i tidningarna bjöd ut ryska pälsverk – med hjälp av en bild av Stalin i rollen av leende mysfarbror. Radioteatern startade en serie klassisk och ny rysk dramatik. På biograferna visades sovjetiska filmer.

Runt årsskiftet 1945–46 gick Sverige med på Moskvaskrav på utlämning av balter som hade tvångsenrollerats i den tyska armén. Utrikesminister Östen Undén förklarade att det inte fanns något att frukta eftersom Sovjetunionen var ”en rättsstat”. Handelsminister Gunnar Myrdal, styrelsemedlem i det nya Moskvastyrda vänskapsförbundet, gick så långt att han ville upprätta en svensksovjetisk front mot de angloamerikanska inflytandena. I november 1946 rodde han det stora svensk-ryska handelsavtalet i hamn – det var tänkt som första steget.

EN SOVJETISK KULTURDELEGATION turnerade genom vårt land sommaren 1946. I Stockholms konserthus bjöd man på klassisk rysk pianomusik.

Nils Åke Nilsson verkade på alla kanter. Han satt i redaktionen för de båda praktverken *Ryssland i bild* (1944) och *Sovjetunionen i bild* (1945), som Tidens förlag släppte ut i nära samarbete med den sovjetiska nyhetsbyrån. Han startade Tidens sedermera berömda ryska klassikerserie. I Forums *Europas litteraturhistoria 1918–1939* stod han för ett större avsnitt om Sovjetunionen som så småningom gavs ut separat. Han skrev sakligt och informativt – men i grunden på sovjetiska villkor. Ord som ”dikatur” och ”censur” var otänkbara. Här fanns ingenting om hundratals avrättade författare under terrorns kulminationsskede.

Sveriges Radio hade redan 1945 initierat en ryskkurs. Året efter hängde Folkuniversitetet i Stockholm på. Uppsalaprofessorn i slaviska språk Gunnar Gunnarsson höll ett inledningsanförande där han ordade om en ”storartad samhällsutveckling” i Sovjetunionen som ”hos svenskarna skapat en trängtan att lära känna det som är ryskt”. *Aftonbladet* svarade med en provokativ rundfråga till ett antal utvalda stockholmare: ”Varför läser ni inte ryska?”

Lenins gamle vän Ture Nerman publicerade påpassligt en omfångsrik historisk exposé, *Svensk och ryss*, som ville visa på hur mycket de båda grannfolken hade gemensamt. Nu fanns inte längre fog för någon ryssrädsla, löd budskapet. Tiden var inne för sänja och samverkan.

I *Literaturnaja Gazeta* påstods i oktober 1946 Michail Sjolochov vara aktuell för Nobelpriset. Det var inte sant. Han hade inte ens blivit föreslagen. Men Ivar Lo-Johansson och Victor Svanberg hävdade i en speciell Nobelbilaga i *Dagens Nyheter*, symtomatiskt nog dagarna före

handelsavtalet, att det var en skam att en Sovjetförfattare ännu inte hade tilldelats priset. Det kunde bara, menade de, bero på en äldre tids reaktionära ryssfientlighet. Båda betonade att ”första, och enda, namnet på listan är Michail Sjolochov”. Detta hade för övrigt Erik Blomberg redan framhållit i september i kommunistiska *Ny Dag*. Det var nog i själva verket hans artikel som *Literaturnaja Gazeta* hade stött sig på. *Ny Dag* uppgav sig under hösten hoppas på två ryska Nobelpris: det litterära till Sjolochov och fredspriset till Aleksandra Kollontaj.

Svenska Akademin kände uppenbarligen av trycket. I januari 1947 tog Henry Olsson, just avsuttan som mångårig chef för akademins Nobelbibliotek, på sig att äntligen nominera honom.

Expressens redaktionschef Carl-Adam Nycop återvände några veckor senare från en reportageresa till Sovjetunionen med exalterade rapporter i sin tidning. Pågående åtstramningar i kulturlivet kunde han förklara, han hade minsann samtalat med högt placerade författare. Ordföranden i deras förbund, Aleksandr Fadejev, hade försäkrat sin svenske gäst att det visst fanns utrymme

Problemet var att verkligheten såg annorlunda ut än de svenska drömmarna.

för samhällskritik i litteraturen. Fast egentligen, som en annan av Nycops interlokutörer undslapp sig, var kritik kanske rätt överflödigt eftersom ”regeringen valts av folket” och därför bara verkställde den politik folket önskat sig. Om den ur författarförbundet just under skändliga former utstötta Anna Achmatova sades att hon ”alltid sysslat med den gamla härskande klassen” och beljugit Sovjetverkligheten.

Två dagar före Nycop hade *Expressens* kulturchef Åke Lindström ställt frågan: ”Ett nytt handelsavtal, en ny svensk-rysk förening, ett ryskt högttryck i väderleken, en rysk dramatikserie i radio, en rysk sångkör på turné, ryska storreportage i kvällstidningarna, ryska böcker på Tidens förlag och ryska böcker på FiB:s förlag – är du alldeles rysk, Svensson?” Ja, den undran var verklig på sin plats.

PROBLEMET VAR ATT verkligheten såg annorlunda ut än de svenska drömmarna. Ukraina hade just drabbats av en fruktansvärd massvält. Den stalinistiska personkulten tilltog i omfattning. Grova antijudiska kampanjer befann sig i sin inledningsfas. Först i Lefortovo och sedan i Lubjanka satt en svensk fånge: Raoul Wallenberg.

Inte underligt att den socialdemokratiska regeringen mumlade och teg om honom. Vi ville inte störa.

Den 27 juli 1947 publicerade Nils Åke Nilsson en uppfordrande artikel där han sökte beskriva den sovjetiska ”kulturoffensiv” som nu var i full gång och som Sverige för sitt eget bästa snarast borde nappa på. Nilsson vittnade om imponerande ryska framsteg inom allt från litteraturstudier till träforskning. Svenska humanister, inte minst slavister, likaväl som naturvetare måste inse vidden av den nya utmaningen: ”En god kulturell och vetenskaplig kontakt mellan Sverige och Sovjetunionen kommer otvivelaktigt att vara av stort värde för bägge länder.”

Bara tio dagar tidigare hade Wallenberg med stor sannolikhet giftmördats i NKVD:s toxikologiska laboratorium i Lubjanka – förmodligen inte minst av det skälet att Sovjetledningen ville undanröja ett besvärligt kommunikationshinder. Detta var Sverige lyckligt ovetande om.

ETT SLAGS HÖJDPUNKT i vänslandet nåddes så hösten 1947 när 33 svenska författare – med tunga namn som Lars Ahlin, Jan Fridegård, Ivar Lo-Johansson, Artur Lundkvist och Karl Vennberg – skickade en hyllningsadress till Kreml med anledning av oktoberrevolutionens 30-årsjubileum. Där framhölls inte minst ”det väldiga kulturella uppbyggnadsarbete som under de gångna åren ägt rum i Sovjetunionen”. Att kolleger massmördats, att de nu åter fängslades och förföljdes ville man inte höra talas om. Sovjetunionen var en framgångssaga.

I samband med revolutionsjubileet överlämnade vänskapsförbundet en dyrbar Veresjtjagintavla i personlig gåva till Stalin. Det var lite symboliskt. Den hade blivit kvar här sedan förra gången Sverige upplevde en rysk vår, 1887. Det var vid det tillfället som rysk litteratur plötsligt hade kommit i centrum för det svenska läsintrycket: ”Här formligen vurmarna för Ryssland”, skrev Victoria Benedictsson till Georg Brandes. Tolstoj och Dostojevskij introducerades på allvar – och samtidigt ställdes Vasilij Veresjtjagin ut i Stockholm.

I oktober 1947 kom Dynamo Moskva hit och spelade skjortan av de svenska fotbollsmästarna från Norrköping. Ingen mindre än Jolo kommenterade saken i *Dagens Nyheter*: den hårdade Råsundapubliken erfor en alldeles ”andlös beundran för ryssarna”.

Kort härefter brast det. alla kriget var ett slutgiltigt faktum – vilket framför allt markerades av nedfrysningen av alla öst-västliga relationer efter Pragkuppen i februari 1948. Äntligen förmådde vi se den stalinistiska totalitarismen i vitögat. Förtröllningen var borta. Som över en natt förvandlades det täta vänförhållandet till en historisk kuriositet. ❀

Magkänslans triumf

Den kritiserade intervjun med Israels ambassadör visar faran med Sveriges Radios nyhetsdramaturgi, skriver **MarieLouise Samuelsson**.

VARDEN FÄMÖSA intervjun med Israels ambassadör i *Studio Ett* resultatet av att public service-journalister har blivit fångar i sin egen nyhetsdramaturgi, där form och teatrala ambitioner överskuggar den professionella erfarenheten?

EN REGELBUNDEN ÅTERKOMMANDE, och väsentlig, debatt är den om vilken sorts underhållningsprogram som anses passa public service. När vi talar om public service-uppdraget handlar det nästan uteslutande om Sveriges Television, alldeles för sällan om Sveriges Radio och i princip aldrig om de bägge företagens uppenbara ambitioner att göra också nyhets- och samhällsprogrammen mer "underhållande". Detta genom att dramatisera *allt*, skruva upp känslolägen och, inte minst, att genomföra intervjuer i korsförhörston. Intervjuer som inte blir särskilt effektiva, utan mest låter grälsjuka, med genant meningslösa frågor.

Alla borde inse att det inte fungerar att i anklagande ton avkräva en politiker svar på frågan om inte hon eller han har helt fel. Ändå görs detta, gång på gång, i SR:s och SVT:s nyhetsprogram. Det fungerar naturligtvis inte heller att försöka få just ambassadörer att "medge" att deras hemland för en felaktig politik. Men likväl envisas ofta journalister med sådant. Det behöver inte vara israeliska diplomater även om dessa är favoritgestalter i public service-journalistikens ställa-till-svars-teater, en genre som också omfattar komplett utsiktslösa intervjuer med strejkande (nej, de kommer aldrig att "medge" att det är dumt att strejka). Eller försvarsadvokater under pågående rättegång (nej, de kommer aldrig att gå med på att deras klienter har gjort något klandervärt).

DET MAN UPPNÅR är endast grovt förenklade scenerier, där redaktionen iklär sig rollen att våga ställa makten, eliten, domdär-uppe till svars. Journalistens förmenta underdogposition förstärks av att de ofta beskriver sig själva som vanliga, som väljare/konsumenter/föräldrar eller allmänt drabbade av något som eliten hittat på. Referenserna till privatlivet är legio. Mycket riktigt kan korsförhörsintervjuerna låta som om man råkar avlyssna ett

äktenskapligt hur-kunde-du-gräl.

Allt detta är en högst medveten strategi. Eva Landahl, chef för SVT:s samhällsprogram, har som exempel på lyckat förnyelsearbete förnjött berättat att hon förmått Claes Elfsberg att, i sändning, hänvisa till hur han hämtar barnbarn på dagis. Vilket givetvis inte har någon som helst relevans i nyhetsrapportering, mer än som markering av att Elfsberg är som folk är mest.

Ett tankeväckande exempel på somfolk-är-mest-trenden är att SVT:s utsände i Köpenhamn efter attentaten mot Lars Vilks och synagogan frågade en kvinna på gatan hur något så hemskt kunde hända här. En djupt mänsklig reaktion och fråga i det läget, men måste man skicka ut reportrar i det ärendet?

ETT ANNAT UTTRYCK för den journalistiska känslsamheten är det tilltagande gestikulerandet. *Aktuellt*s och *Rapports* tittare har de senaste åren fått vänja sig vid att nyheter illustreras med handviftningar, kompletterade med rynkade pannor alternativt klämjäckade leenden, så att alla ska förstå vilket känsloläge som gäller. Eftersom SVT ofta diskuteras i förhållande till kommersiell tv kan man notera att TV 4-nyheterna har en betydligt stramare image, här viftas och småsnyftas det inte överhuvudtaget. I radio är det självfallet svårare att markera med händerna. För SR har istället tonfallet blivit allt viktigare, i brist på dramatiserande kroppsspråk betonar radiojournalister istället precis allt.

Jag hävdar verkligen inte att allt nyhetsutbud i public service-företagen präglas av mer eller mindre tafliga försök att skapa dramatik. Men man kan konstatera att de trailrar som Sveriges Radio har infört säljer in lösryckta ljudklipp av det spektakulära och lite lagom kittlande, gärna sexanspelningar och så förstås det konfliktladdade.

I det känsllosamma och konfliktkonstruerande klimatet är det kanske inte så egendomligt med förlöpningar som intervjun med Israels ambassadör.

Ett tecken

Full av känslor.

FOTO: JOHNER

på en journalistik som känner sig fram istället för att tänka efter är *Studio Ett*-redaktionens handfallenhet i efterhand. Det är klädsamt att be om ursäkt, men det är knappast förtroendeskapande att erfarna, ansvariga public service-journalister inte kunde förklara vad som hade hänt. Jodå, den antisemitiska frågeställningen fanns visserligen inskriven i manus, men man förstod faktiskt inte hur den hade hamnat där. Precis som efter det privata grälet blev ursäkten mest ett snöpligt jag-menade-ju-inte-det-jag-sa.

Det är svårt att inte tolka det som att det okritiska anammandet av den egendomliga journalistiska ambitionen att väcka och markera starka känslor, bland annat genom korsförhörsintervjuer, utgör en högriskfaktor för irrelevanta inslag och rena fiaskon. Ett slags magkänslans triumf över hjärnan. ✨

Viljan att välja väst

Amelie Langby
är ledarskribent
i Svenska
Nyhetsbyrån.

I en av Tbilisis parker sitter Ronald Reagan på en bänk. Statyn är en sinnebild av Georgiens frihetligt västvänliga inställning som ännu vägleder landets utveckling.

Förtio år sedan formades rörelser för förändring i demokratisk riktning i flera postkommunistiska stater, så kallade "color revolutions". En av dessa folkliga mobiliseringar var rosenrevolutionen i Georgien 2003.

De "färgade revolutionerna" sågs som början på en mer frihetlig era. Förra året sade dock uttryckligen den ryske presidenten Vladimir Putin att just sådana revolutioner bör motarbetas. Förra året rapporterade också organisationen Freedom House i sin demokratigranskning att flera postkommunistiska länder i Eurasien, på Balkan och i Centraleuropa – med den ryska modellen som förebild – redan hade tagit steg tillbaka mot ökad repression.

GEORGIEN, DÄR FLERA politiska framsteg gjorts, tillhör dock undantagen. Demokratin trevar visserligen ännu, men utvecklingen, där maktskifte genom val skedde fredligt för ett par år sedan, ska inte underskattas. Den ska inte heller tas för given.

Politisk förändring måste komma inifrån. Inget lands folk råder dock helt över sitt demokratiska öde, resonerade professorn i statsvetenskap Robert Dahl 1971. Georgiernas steg mot demokrati har stöttats genom närvaron av framförallt amerikanska, men också europeiska, demokratifrämjare sedan åren efter självständigheten från Sovjetunionen 1991.

Varje litet steg tas dessutom med Rysslands stora skugga hängande över det lilla kaukasiska bergslandet. De snart 25 år som gått sedan Sovjetsystemets kollaps bör också sättas i relation till 70 år av kommunismens förtryck.

HURUVIDA DEMOKRATIBISTÅNDET FRÅN väst har haft någon effekt på utvecklingen eller inte är omdiskuterat. Vissa har överdrivit biståndets betydelse och anklagat det för att vara del av en amerikansk sammansvärjning. Andra har istället tenderat att blåsa upp dess effekter för att försvara aktiviteterna mot biståndsskeptiker i allmänhet. När jag förra våren träffade företrädare för flera organisationer som på olika sätt arbetar med demokratifrågor i Tbilisi var bilden att demokratibiståndet framförallt stärker de individer som kommer i direkt kontakt med det.

Hur stater ska jobba med bistånd – och om exempelvis handel är en mer framgångsrik metod – är en annan fråga. Min gissning är emellertid att blotta intresset och närvaron från USA och EU bidrar till att upprätthålla Georgiens vilja att välja den västliga modellen.

Det ter sig inte heller som någon slump att det i tider av rysk propaganda i Aftonbladet tidigare i år dök upp en uppenbart planterad artikel som misskrediterade och spred felaktiga uppgifter om det svenska biståndet till Georgien. Det hela blev än mer anmärkningsvärt av att nuvarande biståndminister Isabella Lövin, åtminstone utåt, svalde den mediala manipulationen.

SAMTIDIGT HAR DEN ryska taggtråden i Sydossetien förstärkts. Demokratisk utveckling kan som sagt inte tas för given. Och vi bör inte lämna den därhän, utan orubbligt stå vid georgiernas sida – för som Reagan citeras på sin staty i Tbilisi: Friheten är aldrig mer än en generation bort från utrotning. ✱

I korthet

Mindfulness på 1910-talet

Vi läser böcker och artiklar, går på kurser och låter mobilappar påminna oss om det: att slappna av och göra medvetna pauser i vardagen. *Mindfulness* har blivit en sorts medicin mot den snabba samtidens stress. Ordet må vara nytt, men innebörden har funnits länge.

Redan för hundra år sedan försökte Malte Laurids Brigge vara närvarande och detaljgranska sin omgivning. Men hans granskning gick överstyr och lämnade honom istället i ett tillstånd av grubbleri och ångest.

Brigge är huvudperson i Rainer Maria Rilkes fiktiva självbiografi *Malte Laurids Brigges anteckningar* från 1910. Han är en överkänslig person som analyserar allt i tillvaron. På det sättet kan man kanske kalla honom "mindful". Men samtidigt irrar den unge Brigge omkring, både i Paris och i livet.

Rilke växte upp i Prag, men tillbringade delar av sitt liv i Paris. Han ska i ett av sina brev ha beskrivit Paris som "tungt. En galär. Jag kan inte säga hur osympatiskt jag finner allting här, inte beskriva med vilken motvilja jag går omkring här" (ur Bakhålls utgåva från 2005). Översättaren Erik Ågren skriver i efterordet att romanen har ytterst lite gemensamt med något Rilke tidigare skrivit. Men det starkt existentiella – och olusten inför Paris – återfinns i flera av Rilkes dikter.

"Pantern" (1903) utspelar sig i Paris botaniska trädgård Jardin des Plantes, där det finns en djurpark. Rilke skildrar pantern, det eleganta djuret som spärrats in mot sin vilja för att visas för allmänheten. Dikten visar Rilkes frihetslängtan:

"Hans blick är trött av alla dessa stänger, / Den fångar inget mera på sin färd. / ... / Blott sällan kan det underbara hända, / att någon bild går in i hans pupill, / går genom lemmarna, de stilla, spända / - och hör i hjärtat upp att vara till." (Tolkning: Johannes Edfelt)

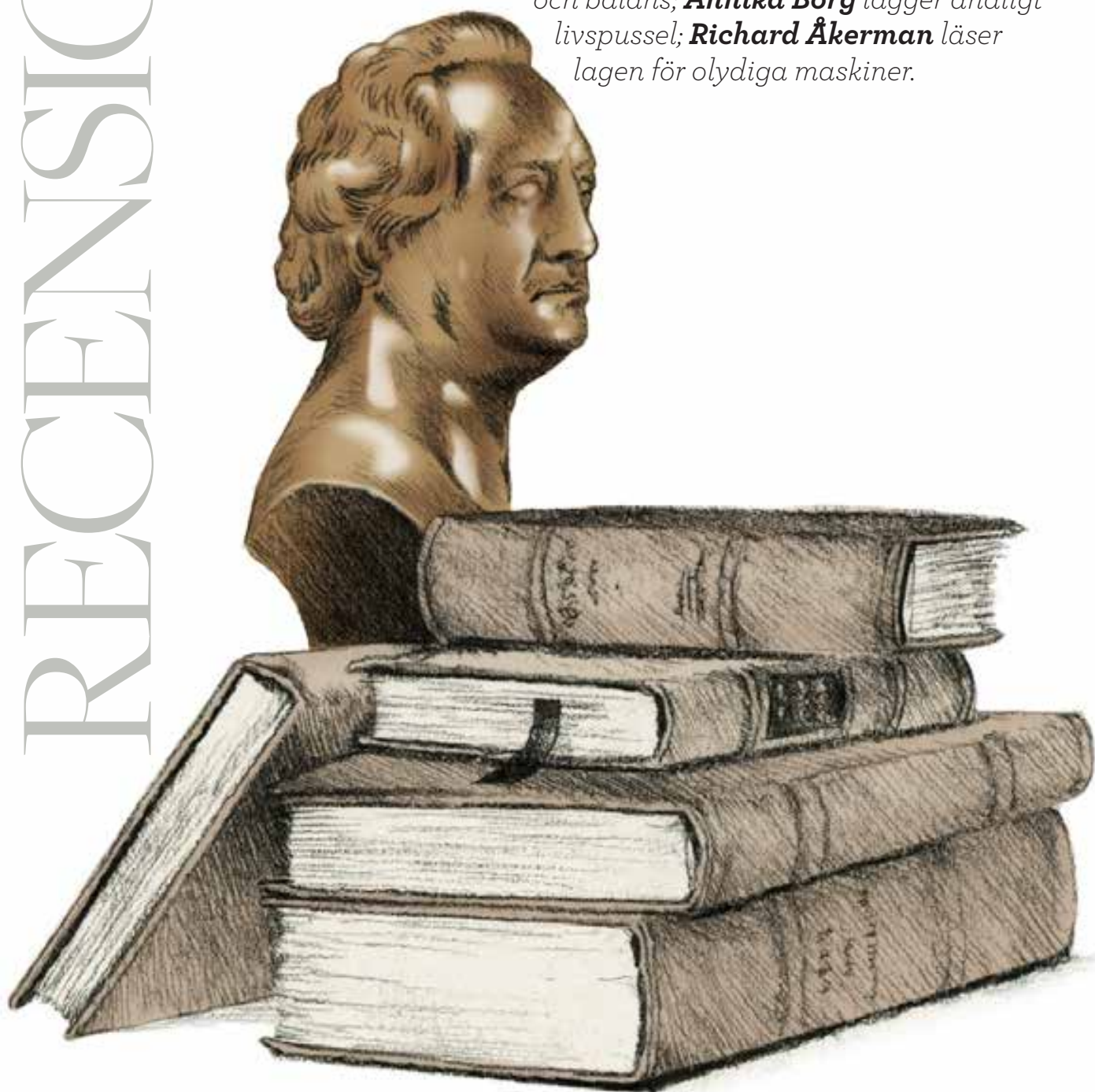
På de parisiska gatorna promenerade Rainer Maria Rilke med sin ångest för att sedan omsätta den i prosa och poesi. Men mer inspiration till sitt skrivande hade han förmodligen fått idag. För aldrig förr har väl vår existentiella ångest varit mer accentuerad?

Sociala medier förstörar upp vårt bekräftelsebehov och vi dopaminkickar oss genom dagarna på Facebook, Twitter och Instagram. *Mindfulness*, eller medveten närvaro i nuet, tar därför ny plats i vår vardag och gör eftertänksam litteratur från början av 1900-talet påtagligt aktuell.

Katarina O'Nils

Detta nummers recensioner:

Carl Cederström befinner sig i ständig rörelse; **Bengt G Nilsson** betraktar kriget som ett affärsupplägg; **Ninna Rösiö** har goda nyheter från Frankrike; **Carl Rudbeck** uppdagar sympatier mellan muslimer och nazister; **Carina Waern** kritiserar kritiken mot kritiken av kritiken; **Staffan Ulfstrand** tänker i grupp; **Håkan Arvidsson** lider med en förföljd diktare; **Mark Brolin** visar vägen till lyckan; **Mats Fält** gräver i Rumäniens mörka förflutna; **Eli Göndör** estimerar dansk sans och balans; **Annika Borg** lägger andligt livspussel; **Richard Åkerman** läser lagen för olydiga maskiner.

Ett rörligt intellekt

Allra mest ville Susan Sontag vara en respekterad romanförfattare. Och med tiden blev hon det också. Men det är främst hennes kritik och essäer som ständigt finner nya läsare. Carl Cederström blickar tillbaka på hennes framgångsrika 1960- och 1970-tal.

LITTERATUR

Susan Sontag var inte mer än 16 år gammal när hon påbörjade sina filosofistudier vid Chicagouniversitet. Hon var beläst som få andra tonåringar. Ändå hade hon aldrig tidigare konverserat med andra intellektuella. I kön till registreringen råkade hon höra två distingerade herrar tala med varandra. De pratade om Marcel Proust. ”Jag tänkte, oj, det uttalas Prost [Proost]. Jag hade så klart läst *På spaning efter den tid som flytt* men jag hade aldrig hört någon säga namnet Proust till någon annan. Jag hade alltid trott att det uttalades Praust [Prowst]. Det var en underbar känsla – äntligen skulle jag få lära mig uttala dessa namn.”

Det är uppenbart att Susan Sontags liv och arbete fortsätter att beröra, i alla fall i den engelsktalande världen där de intresserade under senare tid fått ta del av två nya biografier (den ena visserligen översatt från tyska), en HBO-producerad dokumentär och en påkostad essävolym på närmare 1 000 bibeltunna sidor.

Sontag var alltså essäist, författare, politisk aktivist, och film- och teaterregissör. Hennes liv var en intellektuell version av den amerikanska drömmen. På egen hand lyckades hon läsa och skriva sig bort från sin provinsiella uppväxt och in i hjärtat av New Yorks intelligentsia, där hon förblev ett självklart inslag fram till sin död, 2004.

Den 16 januari 1933 föddes Susan Rosenblatt. De båda föräldrarna, Mildred och Jack Rosenblatt, drev under den här perioden en affärsrörelse i Kina. Mildred flög till Manhattan för att föda, men återvände snart till maken i Kina. Sontag lämnades kvar med släktingar och barnflickan Rosie.

Susan Sontag växte på sätt och vis upp utan föräldrar. Pappan sågs inte till överhuvudtaget. Mamman fanns visserligen där under större delen av uppväxten, men vantrivdes i rollen som mamma, tyckte

Porträtt av multikonstnären som ung kvinna. Till vänster Günter Grass.

FOTO: BOB PETERSON/GETTY IMAGES

egentligen inte om barn, och föredrog att inte bli kallad mamma. Sontag kallade henne M.

I avsaknad av vuxna förebilder i sin närhet fick Sontag leta på annat håll. Hon hittade dem i böckerna. Hon lärde sig läsa redan när hon var tre år. Vid sex års ålder hittade hon en biografi över Marie Curie, som blev hennes första förebild. Hon ville bli kemist. Några år senare, som brådmogen tioåring, upptäckte hon klassikerna: Homeros, Vergilius, Dante, George Eliot, Thackeray, Dickens. Läsningen förde henne långt bort från ökenbarndomen i Tucson, Arizona.

Livet fick en något mer lyckad riktning när Mildred gifte sig med militärkaptenen Nathan Sontag och familjen flyttade till Los Angeles. Nathan hade en stabiliserande effekt på den depressiva Mildred, men den nya vardagen med grillfester och körlektioner imponerade inte på den unga Susan. Nathan var förvisso omhändertagande och älskvärd. Men han förstod sig

inte på sin styvdotters ambitioner. ”Sue”, varnade han vid ett tillfälle, ”om du läser så mycket kommer du aldrig att hitta en man.” Trots de uppenbara skillnaderna dem emellan valde hon att bära Nathans efternamn resten av livet.

I väntan på vuxenlivet fick litteraturen bli ett fönster ut mot den värld som väntade. Men tiden gick långsamt. För att skynda på förloppet studerade hon flitigt, hoppade över två klasser i skolan, läste allt hon kom över, blev chefredaktör för skoltidningen och började lägga mer tid på sitt eget skrivande. När Sontag vid 15 års ålder fick syn på tidskriften *Partisan Review* antog drömmarna en tydligare form. ”Från och med det ögonblicket”, berättade hon senare, ”ville jag bli vuxen, flytta till New York och skriva för *Partisan Review*.” Drömmen gick i uppfyllelse ungefär ett decennium senare.

Nyss fyllda 16 år begav sig Sontag till Berkeley för att påbörja sina studier. Ett halvår senare flyttade hon vidare till Chicago, där hon träffar sin blivande man, >>

Philip Rieff. Allt gick väldigt snabbt. Hon dröjde kvar efter en av hans föreläsningar. Dagen efter åt de middag. Tio dagar senare var de gifta.

Genom Rieff fick Sontag tillträde till den värld hon under sin barndom hade fantiserat om. De flyttade till Harvard där hon fortsatte sina studier i filosofi,

"På egen hand lyckades hon läsa och skriva sig bort från sin provinsiella uppväxt och in i hjärtat av New Yorks intelligentia."

religion och litteratur. Paret fick en son, började skriva på en gemensam bok om Freud och umgicks nästan uteslutande i intellektuella kretsar. Under en tid befann hon sig i ett intellektuellt delirium.

Men det akademiska livet blev snart klaustrofobiskt. Hon insåg att hon inte alls hade frigjort sig från det familjeliv hon alltid avskytt. Hon hade bara bytt ut en familj mot en annan. Ännu inte 25 år fyllda kände sig Sontag återigen fången.

Läsåret 1957–58 fick hon möjlighet att fortsätta sina doktorandstudier i Oxford. Det blev ett utmärkt tillfälle att fly familjelivets bojar. Men det visade sig snart att den engelska universitetsmiljön var precis lika tråkig och andefattig som den värld hon hade lämnat bakom sig. Susan kunde inte ta studierna på något större allvar, och i slutet av 1957 begav hon sig istället till Paris. Det var nu hennes intresse för andra konstformer väcktes till liv på allvar. Hon blev en flitig biografbesökare, såg ofta fler än en film per dag, en vana som hon skulle behålla livet ut.

Under sin tid i Berkeley hade Sontag träffat och inlett en affär med den några år äldre Harriet Sohmers. Harriet befann sig i Paris och deras förälskelse blommade ut på nytt. Under Harriets skyddande vingar slungades Susan in i Paris pulserande kulturliv.

Efter upplevelserna i Paris fanns det ingen återvändo. Sontag avslutade relationen med Philip Rieff redan på flygplatsen. Hon tog med sig sonen David, flyttade till New York och bestämde sig för att leva ett liv som frilansande skribent. Det tog bara tio dagar att gifta sig, konstaterade Sontag senare, men lika många år att uppbåda modet att skilja sig.

1960-talet var på många sätt Sontags decennium. Det var den sista perioden i USA:s historia där kultur togs på fullt allvar. I sin genombrottsessä, "Notes on Camp", först publicerad i *Partisan Review*, beskrev Sontag framväxandet av en ny sensibilitet, där högt och lågt förenades i ett slags modern dandyism. Camp,

menade hon, handlar om att göra något extraordinärt. Att våga vara annorlunda, speciell och glamorös – att vara en masskulturens Oscar Wilde. Sontag ville underminera men inte utplåna det seriösa. Hon ville visa att även det vulgära och kitschiga kunde vara föremål för seriös analys.

Sontags essäer bröt inte bara mot de akademiska konventioner hon hade lärt sig att förakta. Hennes språk ansågs även radikalt annorlunda jämfört med den tidens etablerade skribenter. Hon rörde sig snabbt och vågat mellan ämnen och stilar. Inget ämne var för svårt eller respektingivande. Inte heller för obehagligt. I hennes första essäbok, *Against Interpretation* (1966) hade hon samlat en lång rad texter, med allt från läsningar av Simone Weil till betraktelser över konsthappeningar som då hade blivit den senaste trenden i New Yorks kulturliv. Om essäerna hade ett gemensamt syfte, var det att underminera ambitionen att i texter söka en förmodat djupare, dold mening. Enligt Sontag var det just sökandet efter en sådan mening som dödade konsten. I titelessän skrev hon: "Istället för en hermeneutik behöver vi en konstens erotik."

Det var som essäist Sontag först gjorde sig ett namn. År 1969 utkom hennes andra essäsamling, *Styles of Radical Will*, som var mindre eklektisk, konceptuellt mer sammanhållen och allvarligare i tonen. Genom

vännen och konstnären Jasper Johns hade Sontag kommit i kontakt med John Cage, Marcel Duchamp och Robert Rauschenberg. Influenserna var svåra att missa, särskilt i öppningssessän "The Aesthetics of Silence", samt i en essä om den dystre och introspektive filosofen Emile Cioran, vars existentiella meditationer Sontag kom i kontakt med tack vare Cage.

Men framgångarna med essäerna över-skuggades delvis av misslyckandet som skönlitterär författare. Hennes första roman, *The Benefactor*, kom ut 1964. Mottagandet blev ljummet. Den andra romanen, *Death Kit*, publiceras 1967 och fick katastrofala recensioner. Alla tycktes vara överens: Sontag var i första hand kritiker. Inte författare. Det skulle dröja två och ett halvt decennium innan hon skulle publicera en roman igen.

Det 1960-tal som gav henne framgång och berömmelse, slutade i depression och ihållande skrivkramp. Under decenniets sista år begav hon sig till Sverige. Hon hade fått en inbjudan av Göran Lindgren på Sandrews, som finansierade två filmer, *Duets for Cannibals* och *Brother Carl*.

I sin biografi noterar Daniel Schreiber syrligt att Sontag hade en dröm om att följa i sina idolars fotspår. Duras, Pasolini och Robbe-Grillet hade alla hittat vägen från litteraturen till filmen. För Sontag uteblev emellertid framgångarna. Kritikerna var hårda. De menade att filmerna dignade under klumpiga och övertydliga referenser. Karaktärerna var alltför klichéartade. Tiden i Sverige var kort sagt ett misslyckande. Deprimerad och tyngd av vintermörkret skrev hon till sin förläggare och berättade om den antipati hon kände mot Stockholm. Hon längtade tillbaka till New York.

När hon i början av 1970-talet slutligen återvänder till New York är hon, medelålders och halvvägs in i livet, minst sagt vilsen. Filmerna hade inte inbringat ett öre. Hennes böcker sålde hyfsat men inte tillräckligt för att finansiera hennes extravaganta vanor.

Vändningen kom när hon fick i uppdrag av *The New York Review of Books* att skriva om fotografen Diane Arbus utställning på MoMa. Genom sina filmer hade Sontag fått anledning att reflektera över fotografimediet roll. Essän växte och resultatet blev essäsamlingen *On Photography*, den bok som hon idag kanske närmast förknippas med.

Mitt i bokskrivandet fick Sontag ett chockerande besked. Hon hade cancer. Enligt läkarna hade hon inte mer än tio procents chans att överleva de närmaste två åren.

Den panik som inledningsvis drabbade henne övergick snart i en egendomlig

eufori. Med döden som bakgrund, tycktes livets konturer plötsligt framträda skarpare. Arbetet med fotografiboken, som gått ovanligt trögt, lossnade. Det var som att sinnena skärptes. Hon kunde tydligare se vad som verkligen betydde något. För Sontag var det två saker: att jobba och att ha roligt.

Om fotografi publicerades 1977. Den blev en omedelbar succé. Kort därefter gav Sontag ut ytterligare en bok, *Illness as Metaphor*, som hon delvis baserade på sina upplevelser som cancerpatient. Hon var mindre intresserad av sina personliga upplevelser än av sjukdomens metaforiska betydelse. Hon ville visa, från ett historiskt perspektiv, hur olika sjukdomar hade tilldelats olika associationer. Tuberkulos förde tankarna till den döende dandyn – den sjuka som vacker, anemisk och erotisk. Den cancersjuka ansågs däremot vara svag, osäker och i grunden korrumperad. Sontagskrevboken i ett trus. Enligt henne själv tog det inte mer än en och en halv månad att färdigställa texten.

Mirakulöst nog lyckades läkarna få kontroll över Sontags sjukdom. När 1980-talet tog sin början hade både paniken och euforin lagt sig. Döden var inte längre hennes privata angelägenhet. Hon kunde istället se hur den hade slagit till mot New Yorks intellektuella kultur. Den billiga underhållningen hade hegemoniserat kulturen. Många av de skarpaste intellekten hade försvunnit i i akademins slutna värld. Samtidigt gjorde poststrukturalismen sitt intåg i USA. Trots sin livslånga kärlek till franska tänkare kunde Sontag inte uppbåda något större intresse för teoretiker som Derrida, Foucault eller Lacan.

Den kanske viktigaste händelsen under 1980-talet var mötet med fotografen Annie Leibovitz, en relation som snabbt fördjupades och som skulle bli långvarig. Det var också vid den här tidpunkten, i början av 1990-talet, som Sontag för första gången kunde leva gott på sitt skrivande. Hon hade äntligen vunnit erkännande som romanförfattare, först med *Volcano Lover* och sedan med *In America*, som vann det prestigefyllda Bookerpriset. När sjukdomen slutligen tog överhanden, i början av 2000-talet, hade Sontag bevisat att hon var mer än bara kritiker och essäist. Hennes mål hade inte varit att skriva många böcker, utan, som hon uttryckte det, "några få underbara böcker som folk fortfarande kommer att läsa om hundra år".

Kommer hennes romaner att läsas om hundra år? Det är tveksamt. Men hon riskerar nog inte heller, menar jag, att glömmas bort. Mest troligt är att vi kommer att minnas henne som en av 1900-talets mest framträdande och färgstarka kritiker.

Susan Sontag i juni, 2000.

FOTO: POLLY BORLAND / GETTY IMAGES

Denna tes styrks av det faktum att Library of America nyligen har återutgivit de fyra välkända essäsamlingar från 1960- och 70-talen som omnämns ovan i en samlingsvolym.

I *Against Interpretation* finner vi närmare 30 olika essäer av varierande format. Bland de mer kända texterna, som "Notes on Camp", finns också essäer om franska författare, filosofer och filmskapare som Antonin Artaud, Jean Genet, Albert Camus, Jean-Luc Godard, Alain

"New York Times kritiker skrev att Sontag var den första personen på länge som offentligt utnämnde sig själv till helgon."

Resnais och Robert Bresson. *Styles of Radical Will*, är stramare och mer sammanhållen. Influenserna från John Cage är tydliga och tonen mer aforistisk och nedtonad. Bortsett från de mer filosofiska texterna om estetik, film och teater hittar vi också två politiska texter, "What's Happening in America" och "Trip to Hanoi", där hon riktar en ursinnig kritik mot hemlandet. Sontag tog senare avstånd från båda essäerna.

Med *On Photography* slår Sontag igenom på allvar. Boken är också mer fokuserad och behandlar ett mer allmänt fenomen, fotografi. Hennes kritik mot fotografien ansågs vara så skoningslös – hon menade bland annat att vårt intresse för fotografiet ytterst handlade om en voyeuristisk impuls – att flera kritiker menade, något skämtsamt, att en mer passande titel på boken skulle varit *Against Photography*.

Illness as Metaphor presenterar en skarp

analys av cancerdiagnosens historia. Sontag visar hur den cancersjuka rutinmässigt demoniseras som viljesvag. Boken är förmodligen mer relevant idag än någonsin, särskilt som vår tid i skrämmande hög grad präglas av det positiva tänkandets evangelister, som på fullaste allvar menar att en positiv attityd är svaret på världens alla problem, inte minst cancers.

Trots att Sontag hellre ville se sig som romanförfattare än essäist är det ändå i dessa texter hon är som bäst. Essäerna är genomgående skarpa, ibland roliga, ofta oförutsägbara och alltid spränglärda. Det är det bästa av Sontag och kanske även det bästa av det amerikanska intellektuella livet, som då, under 1960- och 1970-talet, nådde sin kulmen.

Men är det bara essäerna – hur lysande de än är – som gör att vi fortfarande, mer än ett decennium efter hennes död, fortsätter att fascineras av Sontag? Eller är det i lika hög grad hennes person som fortsätter att intressera? Eller är det just det faktumet att hennes liv och arbete inte går att skilja åt, att hon genom sin enorma ambition och produktion kunde förvandla sig själv från ett lillgammalt barn ute i öknen till en av New Yorks mest ikoniska intellektuella?

Daniel Schreibers biografi fokuserar på personen, myten, legenden. Bilden av Sontag baseras på olika vittnesmål: dels från personer som funnits i Sontags närhet, såsom Nadine Gordimer och Marina Abramović, dels genom de oändliga recensionsartiklar och intervjuporträtt som

ägnats Sontag genom åren. Tyvärr fanns inte Sontags dagboksanteckningar tillgängliga när Schreiber först skrev boken på tyska, men han menar i sitt förord till den engelska utgåvan att hans porträtt inte hade ändrats nämnvärt om så vore.

Det framgår att David Rieff, Sontags son och arvtagare, inte varit särskilt behjälplig med arbetet. Han vägrade dessutom, liksom Sontags partner Annie Leibovitz, att låta sig intervjuas för boken. Även om Schreiber har lyckats teckna ett rikt och fascinerande porträtt, inte bara av Sontag utan också av den tid i vilken hon verkade, glider boken stundtals iväg mot det sensationslystna och skvallriga. Vi får lära oss att Sontag inte stod ut med korkade personer, att hon var självgod, fåfång och egennyttig. Vi får också reda på att Sontag lämnade en bankett eftersom personen bredvid henne, en bokförläggare, >>

inte visste vem hon var.

Jerome Boyd Maunsells intellektuella biografi är raka motsatsen. Här står Sontags arbete i centrum. Essäerna, romanerna, filmerna och teaterproduktionerna ägnas stor uppmärksamhet. Istället för att misstänkliggöra henne, som Schreiber ofta gör, står Boyd Maunsell ständigt på hennes sida. När Sontag under 1980-talet anklagas för att inte tillräckligt tydligt definiera sig som homosexuell, vidhåller hennes biograf att hon helt enkelt var en person som vägrade ansluta sig till någon rörelse. Hon ville inte se sig själv som feministisk skribent, gayaktivist, postmodernist eller något annat som kunde begränsa hennes person och arbete.

Det är inte svårt att gissa vilken av de båda biografierna som Sontag själv hade föredragit. I förordet till Walter Benjamins *One-Way Street* skrev Sontag att man inte kan använda personen för att förstå arbetet, men att man kan använda arbetet för att förstå personen. Enligt de premisserna är Boyd Maunsells verk onekligen att föredra.

Vi möter en politisk aktivist som ständigt ändrar utgångs- och ståndpunkt. Under 1960-talet är hon uttalad kommunist. När hon senare blir nära vän (och för en kort tid också älskare) till Joseph Brodsky byter hon snabbt åsikt och tar tydligt avstånd från sina tidigare texter. Från Berlin skriver hon, bara några dagar efter 11 september-attackerna, att det amerikanska folkets respons var ett uttryck för kollektiv dumhet. När hon kort därefter besöker *ground zero* tillsammans med Annie Leibovitz byter hon snabbt position.

Varje gång hon tar ställning för något så gör hon det med enfaset. Hennes romaniserande bild av Nordvietnam ansågs med rätta vara naiv. Kritiken mot USA var omdömeslös. När hennes son arbetade som journalist i Sarajevo reste hon dit för att sätta upp Becketts *I väntan på Godot*. Många invånare menade att Sontag var mer intresserad av att framhäva sig själv än Sarajevos öde. The New York Times kritiker sparade inte heller på krutet och skrev att Sontag var den första personen på länge som offentligt utnämnde sig själv till helgon.

Men det är just dessa tvära kast och ständiga skiftningar som gör Sontag så intressant. Boyd Maunsell fångar det väl när han skriver att Sontag kunde konsten att börja om på nytt, gång på gång, att ständigt plocka upp och ihop sig själv, vilket snart nog blev en vana. Sontag är en författare som ständigt uppfinner sig själv. Hon är kritikern som vill bli romanförfattare, som blir filmskapare och teaterregissör, men som hela tiden återvänder till essän som form. Som hon själv uttryckte det: "Essäskrivande är ett beroende som jag försöker göra mig av med. Min sista essä är som min sista cigarett."

Att läsa Sontag är att ständigt vara i rörelse, på väg mot något som är nytt. Som essäist hade hon en osviklig förmåga att pressa en idé till bristningsgränsen, förbi det allvarliga och seriösa, in i det vanskligt naiva, för att slutligen landa i något nytt och intressant.

Det ideala vore, menade Sontag, att man ägnade intresse åt allt. Och det är kanske hennes oförvanskade intresse för *allt* som gör henne så intressant. Tyvärr är livet för kort för att hinna med allt. Men man kan alltid försöka. Med bara något år kvar att leva, svårt sjuk, tog Sontag sina första pionelektioner. ✿

Carl Cederström

Den

AFGHANISTAN

Den amerikanske journalisten Anand Gopal skriver: "På landsbygden i Afghanistan diskuterar folk vägarna på samma sätt som vi diskuterar vädret, innan de ger sig iväg till jobbet eller moskén. Vilken dag som helst kan huvudvägar drabbas av plötsliga våldsorkar mellan stridande grupper. De kan bli oframkomliga av bomber, eller snabbt upprättade *checkpoints*, eller skjutglada amerikanska konvojer."

Anand Gopal citerar den amerikanske generalen Stanley McChrystal som 2010 sade, apropå våldet utmed huvudvägar: "Vi har skjutit ett häpnadsväckande antal människor, och såvitt jag vet har ingen visat sig utgöra något verkligt hot."

I Afghanistan går det att göra pengar på allt, även livsfarliga vägar. Om detta och mycket annat berättar Gopal i sin bok *No Good Men Among the Living*. Boktiteln syftar på ett ordstäv som pashtunerna i Afghanistan ibland tar till i sin frustration. Det finns inga goda människor bland de levande, och inga onda bland de döda.

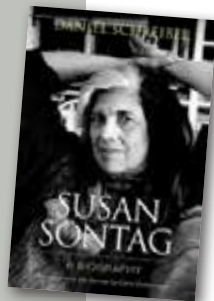
Gopal anlände till Afghanistan 2008 för att skriva för bland annat *The Wall Street Journal*. Han lärde sig språket pash-tu, odlade skägg och drog fördel av sitt allmänt asiatiska utseende för att wall-raffa i den afghansk-amerikanska konflikten. På motorcykel gav han sig iväg på resor som förde honom till platser få andra västerländska journalister har besökt. Han stannade i tre år och lärde känna krigsherrar, talibaner och allsköns aktörer i den myllrande afghanska tragedin. Hans bok är en hyllning till några av dem och en anklagelseakt mot andra. Den är en berättelse om hur afghanerna själva upplevde kriget mot den på pappret totalt överlägsna fienden.

När USA anföll Afghanistan i oktober 2001 blev staden Kandahar ett viktigt militärt mål eftersom talibanledaren mulla Omar uppgavs befinna sig där. Talibanernas organisation var utspridd och svåröverskådlig. Mulla Omar är pashtun och när han grundade talibanrörelsen 1994 hamnade han genast i konflikt med krigsherrar i landet som representerade andra folkgrupper och hade

**ESSAYS OF THE
1960S & 70S
SUSAN SONTAG**
Library of America
2013

**SUSAN SONTAG
A BIOGRAPHY**
DANIEL SCHREIBER
Northwestern University
Press 2014

SUSAN SONTAG
JEROME BOYD
MAUNSELL
Reaktion Books 2014

Men biografierna kompletterar varandra väl. Tillsammans med den utmärkta dokumentären *Regarding Susan Sontag*, där både David Rieff och Annie Leibovitz framträder, lyckas böckerna måla ett nyanserat porträtt av en person som kommer att fortsätta locka unga människor in i den intellektuella kulturen.

enes död ...

seglat upp som framgångsrika kommandanter i kampen mot föregående ockupationsmakt, den sovjetiska. Några av dessa gick samman och bildade koalitionen Norra alliansen, som blev talibanernas hårdaste motståndare. Etnicitet gick före politik, som i alla klansamhällen.

2001 var landet alltså svårt splittrat mellan krigsherrar av olika schatteringar som ömsom bekrigade varandra, ömsom samarbetade. Det som blir tydligt när man läser Gopals fascinerande skildring av kriget är hur illa USA tog vara på de möjligheter som faktiskt fanns att besegra talibanerna.

Trots sina breda erfarenheter av krig var amerikanerna uppenbarligen oförberedda på att afghanerna skulle betrakta invasionen som en kommersiell möjlighet. Att den enes död är den andres bröd blev snabbt tydligt. Ta till exempel Gopals skildring av en av USA:s främsta allierade i provinsen Uruzgan, en man vid namn Matiullah. På 1990-talet drev han en enkel taxirörelse och körde mellan orterna Kandahar och Tirin Kot. Han hade också några påhugg som chaufför åt talibanledare i trakten. När USA invaderade öppnade

"Pengarna kom återigen från amerikanerna, som alltså därmed betalade sin ärkefiende för att slippa bli anfallna."

sig helt nya möjligheter för den illitterate men driftige Matiullah.

2001 anslöt han sig till president Hamid Karzais försök att erövra Uruzgan med amerikansk hjälp. Hans farbror styrde över en liten milisgrupp, lojal mot Karzai, som ägnade sig åt att jaga talibaner. När det inte längre fanns några sådana kvar i närområdet, började Matiullah istället jaga farbroderns rivaler, av vilka de flesta också stod på USA:s sida. Den entreprenörsbegåvade Matiullah fick alltså betalt av amerikanerna för att jaga deras egna allierade, under förespejling att dessa var talibaner.

Amerikanerna hade problem. Vägen mellan Kandahar och Tirin Kot, som Matiullah kände väl efter sin tid som taxi-chaufför, var livsnödvändig för de amerikanska transporterna. Men den minerades ofta av talibaner, och Matiullah åtog sig 2011 att upprätta en speciell vägpolis. Med stamfränders hjälp utvecklades Matiullahs

Amerikanska soldater på patrull.

FOTO: SCOTT OLSON/GETTY IMAGES

poliskår snabbt till en välbeväpnad och effektiv garant för amerikanska transporter.

För varje amerikansk lastbil som kom fram till sin destination oskadd debitera-

Han skriver att Sovjetunionen satsade mycket på att stärka den afghanska staten, medan USA istället kom att stärka ett nätverk av militanta aktörer utanför staten. Som exempelvis den ovan nämnde Matiullah. Av de 557 miljarder dollar som USA spenderade i Afghanistan mellan 2001 och 2011 gick endast drygt 5 procent till materiell eller politisk utveckling. Resten var militära utgifter som i stor utsträckning kom att gynna diverse afghanska krigsherrar, som erbjöd amerikanerna sitt stöd mot rundhändert ersättning.

När man läser Gopals dramatiska skildring kommer man osökt att tänka på amerikanernas misslyckande i Irak. Det tycks ha följt samma mönster. I Irak valde USA att montera ned det som varit Saddams Husseins armé i ett försök att skapa en helt ny militär organisation. Ett resultat av det blev att mängder av välutbildade officerare gjordes arbetslösa och därmed lättrekryterade för militanta oppositionsgrupper med vidlyftiga mål. Terrorgruppen IS sägs till stor del bestå av sunnitiska före detta yrkesofficerare.

Amerikanerna förefaller ha varit förblindade av föreställningen att det fanns distinkta kategorier av *good guys* och *bad guys* i Afghanistan, och att det mest bara handlade om att identifiera vem som var vem. Det var en katastrofal felbedömning

de Matiullah mellan 1000 och 2000 dollar. Den amerikanska basen i Tirin Kot växte, och det gjorde även lastbilskaravanerna med vapen och förnödenheter. Snart tjänade Matiullah flera miljoner dollar varje månad. Ingen kunde köra någonstans i Uruzgan utan hans tillåtelse.

För talibanerna blev det alltför riskfyllt att attackera transporterna. De slöt istället ett avtal med Matiullah som gick ut på att de mot betalning skulle avstå från att minera och skjuta. Pengarna kom återigen från amerikanerna, som alltså därmed betalade sin ärkefiende för att slippa bli anfallna. Det var, kort sagt, ett typiskt afghanskt upplägg.

Hamid Karzais regering var från allra första stund helt beroende av USA:s stöd. I den meningen var den i samma sits som den tidigare Sovjetstödda regeringen. Det fanns dock en viktig skillnad, enligt Gopal.

Kandahar: påstådd hemort för talibanledaren mulla Omar.

FOTO: PATRICK AVENTURER/GETTY IMAGES

Bättre och bättre?

FRANKRIKE

I den stämning av *doom and gloom* som råder i landet sedan den ekonomiska krisen blommat ut för fullt, och framförallt sedan terrorattentaten i början av januari, griper man i Frankrike girigt efter något som kan inge hopp och förtröstan om landets framtid. Ett av dessa halmstrån är den 27-årige företagsrådgivaren och ekonomiske medarbetaren i flera tankesmedjor och i tidningar och radio Robin Rivatons förtröstansfulla bok *La France est prête. Nous avons déjà changé.* (Frankrike är redo. Vi har redan ändrat oss.)

Utled på främst anglo-saxiska mediernas, men också andra opinionsbildares och politikers ihärdiga *French bashing*, ägnar sig Rivaton kanske åt en viss förståelig ändamålsoptimism. Inte desto mindre bär mycket av det han framför syn för sägen att det skulle vara en verklig omvandling på gång i landet.

Fransmännen befinner sig långt framme vad gäller den tredje industriella vågens NBIC-teknologier, det vill säga: nano-, bio-, informatik- och kognitiv (artificiell intelligens) forskning och tillämpning. Som individualister och nytänkare fångar de snabbt upp nya trender och tendenser, menar Rivaton, och anpassar sig lätt till den nya verkligheten, man rör sig bort från massproduktion och jakt på skaleffekter, kostnader och vinster till mer av "måttbeställd", miljövänlig och även altruistisk och solidarisk närproduktion.

Konsumenten blir till "prosument", producent och konsument i ett, av både varor och tjänster, inklusive utbildning, i och med fenomen som *crowd financing* och måttbeställd 3D-printing. Den nya, tredje, industriella revolutionen omfattar också aktiv åldrandebekämpning och kontrollen över den egna kroppen med allt från tatueringar och kroppsskulptering till IT-styrd biomedicin, i form av

eftersom afghanerna själva inte rörde sig med de termerna. Enligt Gopals beskrivning präglas afghansk politik av klantänkande och pragmatism. Dagens allierade kan bli morgondagens fiende, beroende på hur styrkeförhållanden utvecklas. Under hela kriget förekom det att enskilda afghaner som samarbetade med USA pekade ut sina rivaler som talibaner, trots att de kanske inte alls var det, med följden att dessas byar attackerades.

Gopal skildrar de händelser som ledde fram till total förstörelse av en by som felaktigt hade utmålats som ett talibannäste. I själva verket var alla i byn, från byäldsten och nedåt, allierade med den krigsherren som samarbetade med de amerikanska styrkorna. Mitt i natten kom två på varandra följande anfall mot byn.

Gopal skriver: "Resultatet av de två attackerna: 21 proamerikanska ledare och deras anställda döda, 26 tillfångatagna och några som inte kom med i sammanräkningen. Inte en enda medlem av talibanerna eller al-Qaida bland offren. Istället hade USA på 30 minuter utplånat Khas Uruzgans potentiella regering, kärnan i ett framtida anti-talibanskt ledarskap."

Bokens styrka ligger dock inte i att den radat upp exempel på amerikanska misslyckanden, utan istället i att författaren så förtjänstfullt levandegör några oerhört dramatiska och färgstarka levnadsöden.

Anand Gopal följer tre individer. Det är Jan Mohammad, som tidigt anslöt sig till Hamid Karzai och blev guvernör i provinsen Uruzgan. Den andre är en talibanledare som går under artistnamnet mulla Cable, eftersom han skaffade sig ett brutalt rykte med hjälp av en grov elkabel som han

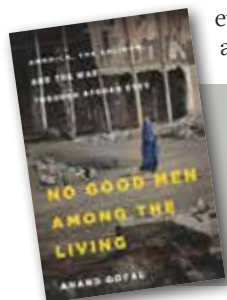
piskade sina meningsmotståndare med.

Den kanske mest intressanta är slutligen Heela: en afghansk hemmafru som växte upp i Kabul under relativt fria förhållanden men sedan tvingades klä sig i burka och flytta ut på landsbygden tillsammans med sin politiskt aktive make. Dessa tre individers öden flätas samman, och Heelas man dödas av Jan Mohammads handgångna män. Hon hittar hans av gevärskulor perforerade kropp, liggande "snyggt och prydligt på grusvägen vilande på en bädd gjord av mjölsäckar".

Heela tar revansch. Mot alla odds lyckas hon försörja sig som ensamstående mor utan någon mans beskydd. Hon kan läsa och skriva och det gör att hon uppmärksammas i byn när amerikanerna ska iscensätta allmänna val, som ska tjäna som bevis för att deras insats i Afghanistan har fört landet framåt. Valet är förstås riggat i alla bemärkelser, men ingen tycks sörja detta, det är bara så det alltid går till när överheten styr och ställer. För Heelas del slutar det lyckosamt, hon väljs till senator – en närmast osannolik Askungesaga i ett land där kvinnor, som Gopal skriver, betraktas och behandlas som boskap.

Den invändning man kan hysa mot boken är möjligen att Gopal har en tendens att ibland trivialisera talibanernas bevekelsegrunder. Lite för ofta tycker man sig som läsare ana att han anser att det var olyckliga omständigheter som tvingade fram talibanmassakrer på helt oskyldiga bybor. Men det är egentligen en marginalanteckning. Totalt sett framstår *No Good Men Among the Living* som ett unikt dokument över ett av vår tids mest omskrivna och ifrågasatta krig. ✨

Bengt G Nilsson

**NO GOOD MEN AMONG THE LIVING
AMERICA, THE TALIBAN, AND THE WAR
THROUGH AFGHAN EYES**

ANAND GOPAL
Metropolitan Books 2014

exempelvis närings- och motionsdoserande samt organreglerande chips.

Den här utvecklingen går väl ihop med klassiska franska bravurgrenar som turism, gastronomi och lyx inom mode-, konst-, inrednings- och kosmetikbranscherna. Istället för att som Tyskland bli disciplinerat och hårdspecialiserat på verkstadsprodukter för export, bör Frankrike satsa på att de snabbväxande Brics-medelklasserna ska konsumera och investera direkt i Frankrike. Franska fritidsboenden och vinslott ligger också, kan läsaren notera, högt på de rika och superrika utlänningarnas önskelistor. Frankrikes mottagningskapacitet som turistattraktion måste utökas. Turism är en sektor där landet excellerar och som är en riktig selsättningsdynamo.

Landet kan stiga upp som fågeln Fenix ur askan och bli sig självt igen, djärvt nyskapande och världsledande ifråga om livsstil, trender och moden. Men för det behöver man satsa mycket på den omvandling som redan pågår. Inom undervisningsväsendet finns redan på ett internationellt plan en metod som innebär att entreprenörer investerar i ungas högre utbildning genom att finansiera den mot avbetalning i form av någon tids jobb i en viss företagssfär. Det är också ett revolutionerande sätt att demokratisera högre utbildning så att ungdomar får möjlighet att – oberoende av föräldrarnas ekonomi – studera vidare, särskilt som mer och mer utbildning bjuds ut gratis på nätet.

Företagare och offentliga organ kommer att efterfråga alltmer av måttbeställd arbetskraft. Världsbefolkningens tillväxt kräver en optimal resursfördelning och resurshushållning. Det kommer i sin tur att kräva hundratusentals IT-ingenjörer och IT-tekniker som kan utveckla och programmera robotar för att över-

"Politikerna trampar på i gamla fotspår utan att märka eller – värre – bry sig om hur förändringsbenägna fransmännen blivit."

ta det arbetet. IT-teknik i robotar spås också kunna utföra de flesta arbetsuppgifter av lag- och regeltillämpande karaktär som idag utförs av revisorer och jurister. Bara avancerade särfall behandlas av människor.

För en så radikal omvandling behövs en helt annan inställning till arbete och livsmål. Rivaton pekar på hur fransmännen bara under de gångna tio åren har förändrats ifråga om attityder och prioriteringar. Efter att länge ha stoltserat med att vara det mest anti-kapitalistiska folket i västvärlden, anser visserligen fortfarande bara

Frankrike kan flärd och lyx som ingen annan.

FOTO: CLAUDE PARIS/TT NYHETSBYRÅ

15 procent av 18–24-åringarna att det kapitalistiska systemet fungerar tillfredsställande och bör behållas. De inser dock att det inte finns något alternativ, så två av tre är ändå övertygade om kapitalismens nödvändighet och avböjer kollektiviseringar. Så raderades också den yttersta radikalvänstern i form av Lutte ouvrière och Ligue communiste révolutionnaire praktiskt taget ut från den politiska kartan redan i valet 2002 med bara 2 procent av rösterna.

Vad gäller synen på rikedom har också den förändrats. 2012 såg tre av fyra unga fransmän positivt på ambitionen att tjäna pengar och bli rik. Från att unga tidigare haft som främsta mål att bli livstidsanställda tjänstemän i det offentliga, har tendensen svängt till att de nu helst önskar arbeta som entreprenörer eller fria företagare. Hela 17 procent ville 2014 starta eget inom de kommande tre åren, medan den siffran bland unga svenskar, briter och holländare låg på 10, 9 respektive 6 procent. Den franska siffran för 2002 var bara 3 procent. Om de fick välja mellan att vara anställda löntagare eller fria företagare, valde fyra av tio unga fransmän det sena-

-14 är bara två av flera exempel). Frankrike har rentav blivit den näst största marknaden för *startup*-finansiering efter Storbritannien. Så växte också antalet nystartade företag mellan 2007 och 2011 två gånger mer än i andra stora industriländer som Tyskland, Storbritannien och USA. Att jordmånen för *startup*-företag är så gynnsam hänger ihop med att man har så många unga välutbildade, tack vare demografiska orsaker inte minst. Frankrike har en stor tillgång i sin starka nativitet.

En av Rivatons bärande teser är att uppsving och nedgång i ekonomin går i vågor. Man har "dippat" förr – som efter förlusten av kriget mot Preussen, under 1870- och 80-talen – då man missade den andra industriella revolutionen och halkade efter England. Man kom dock ifatt under *belle époque*, de 20 år som föregick första världskriget. Man gjorde det tack vare de då nya teknologierna: flyget, elektriciteten, filmen och bilarna.

Bland de namn som idag lovar gott inför framtiden märks Éric Carreel, grundare av Withings (nätuppkoppling) och Sculpteo (3D-printing), och Xavier Niel som har svarat för en utmanande inbrytning på den franska mobilmarknaden, som vill ta över stora SFR och leder en stor mängd crowdfinansierade projekt, liksom en digital skola för IT-utbildningar.

Fransmännen är, som Rivaton framhåller, mer optimistiska för egen än för landets del. Denna privatoptimism kommer till uttryck i en nativitet – 12,6 födselar per 1 000 invånare – som är den tredje högsta inom EU. Det finns en insikt om flitens betydelse, men den kolliderar dessvärre med den jämlikhetsiver som fortfarande präglar skolan. Ett mer meritokratiskt samhälle vore dock önskvärt, anser de flesta. Något som också tyder på en tilltagande realism är den höga sparkvoten. Fransmännen tillhör de EU-folk med minst tilltro till pensionssystemet.

Att det har skett en värderingsförskjutning i marknadsekonomisk riktning är inte så konstigt. En majoritet av fransmännen

>>

**LA FRANCE EST PRÊTE
NOUS AVONS DÉJÀ CHANGÉ**
ROBIN RIVATON
Manitoba/Les belles lettres 2014

anser att staten är både slösaktig och ineffektiv, samtidigt som den erbjuder allt sämre service. De offentliga utgifternas andel av BNP har ökat konstant sedan 1960, och

utgör nu rekordhög 57 procent, sannolikt högst i västvärlden. Samtidigt har den offentliga skuldsättningen ökat till närmare 100 procent av BNP!

Rivaton ger politikerna den största skulden för denna utveckling. De trampar på i gamla fotspår utan att märka eller – värre – bry sig om hur förändringsbenägna fransmännen blivit. Han menar att de dels har ett egenintresse av att bevara status quo, dels att de är alltför mycket inriktade på den lilla minoritet som har svårt att följa med och acceptera utvecklingen. Det är dessa som, främst i egenskap av klienter, pochar på politikernas uppmärksamhet och snedvrider deras uppfattning om folkets bekymmer och behov. Det andra Frankrike tiger still och anpassar sig till globaliseringens krav på ekonomisk och industriell utveckling.

Om författaren bara gör ännu en Coué? Vi minns apotekaren från sekelskiftets början med själv suggestionens ”Det går bättre och bättre dag för dag!” framför spegeln. Rivatons bok känns hur som helst både uppfriskande och välbehövlig. Ända tills man råkar bläddra i en 30 år äldre bok med precis lika uppmuntrande tillrop och nästan identiska uppmaningar, skriven av den då unge, dynamiske centerliberale finansministern Alain Madelin. Denne avgick snart, demoraliserad av elitsens trögrörlighet.

Har något egentligen förändrats på djupet sen dess? Hur ska man våga tro att något kommer att hända den här gången? Att de militanta, förändringsovilliga facken ska ge med sig? En ny kvast i form av den likaså ungdomlige ekonomiministern Emmanuel Macron har med hel rad reformförslag börjat sopa bland yrkesmonopol, strikta affärsöppettider och ett omedgörligt anställningsskydd. *Plus ça change, plus c'est la même chose* (ju mer förändringar, desto mer förblir allt vid det gamla) är ett klassiskt franskt talesätt, och man kan misstänka och frukta att det nog fortfarande är giltigt, i alla fall så länge det individualistiska, innovativa men också bångstyriga franska folket är sig likt. ✨

Ninna Rösiö

Banden till fiendens fiende

HISTORIA

Den tyske kejsaren Vilhelm II besökte 1898 Damaskus, där han efter att ha beskådat Saladins grav höll ett berömt tal. Kejsaren förklarade att Tyskland ville vara vän med världens 300 miljoner muslimer. Det finns inte mycket som tyder på att kejsar Vilhelm kunde särskilt mycket om islam, men han förstod att om man kunde få muslimer att känna sympati för Tyskland så innebar det en strategisk förlust för Ryssland, England och Frankrike, som alla härskade över stora kolonialväldnen. I dessa imperier bodde många miljoner muslimer som hade börjat tröttna på det imperialistiska oket. Denna tyska strategi fortsatte under första världskriget när Tyskland var allierat med Turkiet, den tidens mest betydande muslimska land och hemvist för det döende kalifatet.

England stod förstås inte med armarna i kors och tittade på, utan uppmuntrade aktivt frihetsrörelser i osmanskt styrda områden. T E Lawrence ledde ett uppror i öknen och ställde framtida självständighet i utsikt för de arabiska härskarorna. Att därav blev intet är förstås en annan – och tragisk – historia vars konsekvenser vi fortfarande dagligen lever med.

Hitlers Tyskland fortsatte på den inslagna vägen. Att skaffa sig sympati och stöd bland muslimer kom att bli ett betydande inslag i den tyska propaganda som använde alla på den tiden till buds stående medel: radio, film, pamfletter och mer därtill.

Berlin sände program på arabiska och på flera andra språk för att försäkra muslimer runt om i världen att nazisterna var deras naturliga vänner. Men projektet hade sina begränsningar. Läskunnigheten var ofta begränsad till en liten elit och ganska få hade tillgång till radio. David Motadel, som är historiker vid University of Cambridge, vet att berätta att i Egypten fanns vid denna tid endast 55 000 radiomottagare, de flesta ägda av västerlänningar; i Saudiarabien fanns det 26 registrerade radioapparater. I sin ytterst noggranna studie *Islam and Nazi Germany's War* har Motadel skrivit en detaljerad, ibland onödigt detaljerad, skildring av hur

detta propagandamaskineri fungerade och vem som fick det att fungera.

Nazisterna inskränkte sig emellertid inte till endast propaganda, utan enrollerade muslimska soldater främst på Balkan där de kämpade på nazisternas sida. Både Wehrmacht och SS under Heinrich Himmler var aktiva i dessa aktioner.

Motadel citerar stycken där både Himmler och Hitler uttrycker sina sympatier för islam som de ser som en manlig religion. Lite besvär hade de och andra nazister med att förena regimens virulenta antisemitism och rasläror med beundran för islam. Arabiska, islams språk, är ju ett semitiskt sådant. Men judehatet sopade alla sådana skrupler åt sidan. Dessutom fanns det starka anti-judiska känslor hos många muslimer.

I den propaganda som strömmade ut från Berlin rasade naziregimens röster, bland andra muftin av Jerusalem Amin al-Husayni, mot judar, amerikaner, kommunister och engelsmän. Dessa påstods alla vara islams fiender och ständigt intrigera mot ”människans naturliga religion”. Efter kriget underlät man att anklaga al-Husayni för krigsförbrytelser. De allierade var rädda för att det skulle orsaka oroligheter bland muslimer. Istället satte man honom på ett plan till Kairo, där han hälsades med entusiasm av sina anhängare.

Störst framgång hade nazisterna på östfronten där man lovade att muslimerna skulle återfå den religiösa frihet som Stalins Sovjetunion hade berövat dem. I Sovjet hade moskéer stängts eller vanhelgats. Heliga platser hade profanerats i namn av regimens kampanj för kommunism och ateism. Här fanns en börjig jordmån som nazisterna inte var sena att utnyttja. Man byggde nya moskéer eller restaurerade gamla, distribuerade Koranen och ville på alla sätt visa att man var vänskapligt inställd till islam.

Motadel understryker att det är svårt för att inte säga omöjligt att avgöra hur äkta sympatin för nazisterna var hos dessa grupper som för en kort tid bytte kommunistiskt förtryck mot en nazistisk regim som framställde sig själv som en befriare. Här gäller den logik som säger att min fiendes fiende är min vän.

Under några korta år förbättrades muslimernas situation i dessa områden på östfronten. Nazisterna ordnade folkfester där företrädare för de båda grupperna bildligt och ibland även bokstavligt omfamnade varandra, ofta under väldiga plakater som föreställde hakkorsen och halvmånen. Motadel skriver: "Fästän Tysklands ockupation av Kaukasus var kortvarig så var den kanske Berlins starkaste ansträngning för att positionera sig som islams försvarare på östfronten."

Nazisterna var måna om att inte kränka muslimska känslor. Tyska soldater fick instruktioner om hur man korrekt skulle bemöta muslimer. Inga skämt, respekt för kvinnor, försiktigt med alkoholen. Man talade vitt och brett om hur man fördelaktigt skilde sig från imperialistiska stormakter som gjorde allt för att förtrycka muslimer. Bolsjevikerna var liksom fransmän och engelsmän alla muslimers fiende. I en pamflett krävs det "att nu måste alla välja mellan Guds och traditionens vägar och bolsjevismens skändligheter, mellan tro och att förslavas av judarna". Himmler gav order att man skulle söka igenom Koranen för att där hitta ställen som förutsade Führerns ankomst och att den tyske ledaren "hade bemyndigats att slutföra det arbete som Profeten hade påbörjat". Efter nästan fyra månaders grundliga studier fann sig chefen för Reichssicherheitshauptamt, Ernst Kaltenbrunner, nödgad att konstatera att Koranen inte innehöll stycken som kunde tolkas i önskvärd riktning.

Nazisternas välvilja hade mycket bestämda gränser. Visst hade man rätt i att det fanns ett utbrett missnöje mot Sovjetunionen, Frankrike och England i de länder som hamnat under deras styre, men detta missnöje dolde ofta nationalistiska strävanden som ofta gick hand i hand med religiös agitation. Det var ofta svårt att skilja mellan islamism och nationalism. Nazisterna accepterade och uppmuntrade islamismen, men när den slog över i nationalism fick det vara nog. Nationalismen hotade den framtida nazistiska superstaten. Muslimer kunde vara nyttiga att använda men bara så länge de visste sin plats.

Himmler var en entusiastisk förespråkare för denna politik. Motadel har hittat en förvånande stor mängd med material där SS-chefen vittnar om sin uppskattning av islam och hur viktigt han anser det var att göra muslimer positivt inställda till Nazi-Tyskland. Himmler exploaterade många muslimers antagonism mot sionismen och den sionistiska drömmen om ett judiskt hemland.

Man gick också de muslimska soldaterna till mötes och gjorde vad man kunde för att respektera deras bönestunder, matvanor och högtider. Motadel har hittat dokument som med pedantisk noggrannhet går igenom de regler som måste respekteras i behandlingen av muslimska soldater. Man utbildade fältimamer som skulle sörja för soldaternas andliga behov. Naturligtvis försäkrade man sig om att dessa imamer också var goda nazister. Man försökte värva ara-

"Nazisterna var måna om att inte kränka muslimska känslor. Inga skämt, respekt för kvinnor, försiktigt med alkoholen."

biska rekryter som skulle strida vid fältmarskalk Rommels sida i Nordafrika men det projektet slog inte särskilt väl ut. "Jämfört med andra muslimska rekryter visade sig de arabiska frivilliga var exceptionellt illotala – ett fullständigt misslyckande."

Lite bättre gick det på andra fronter. Och Himmler gav inte upp hoppet. Så sent som i mars 1945, då ingen längre kunde betvivla att det tyska nederlaget var oundvikligt, prisade Himmler "de oförvägna muhammedanerna i Waffen SS". Tusentals muslimska soldater stred på Tysklands sida, bland annat i den ökända Handzarddivisionen, som kämpade mot Titos partisaner i Bosnien. En brittisk underrättelseofficer beskrev divisionen så här: "Den uppträder korrekt på muslimskt territorium men i serbiskt befolkade områden massakrerar den utan nåd all civilbefolkning utan att bry sig om vare sig ålder eller kön." Mot slutet av kriget var bristen på soldater så desperat att man i fånglägren sökte efter villiga mus-

**ISLAM AND
NAZI GERMANY'S WAR**
DAVID MOTADEL
Harvard University Press
2014

limska rekryter. Att många av dessa bytte lägeruniformen mot soldatuniformen berodde knappast på religiösa eller ens ideologiska överväganden. De ville byta ett uselt liv mot ett lite mindre uselt. Det framgår på flera håll i Motadels grundliga redogörelse att många muslimer mycket väl förstod att de var utnyttjade av nazisterna.

Trots all energi och sakkunskap som nazisterna lade ner på muslimsk propa-

ganda och på att enrollera muslimska soldater, menar Motadel att projektet i stort sett misslyckades. Och det trots att nazisterna anställde tidens bästa orientalister, som i några fall senare skulle göra sig framgångsrika karriärer i Förbundsrepublikens universitet. Det stod tidigt klart att man exploaterade islam av egennyttiga syften; det var av mera av opportunistiska skäl än av religiösa som man satte igång detta väldiga propagandamaskineri. Dessutom överskattade man den muslimska enigheten. Man insåg aldrig tillräckligt klart att den muslimska världen var splittrad och fylld av konflikter: klaner, nationer och etnicitet gjorde det omöjligt för att inte säga kontraproduktivt att behandla den som vore den något enhetligt. Det man kallade *Weltmuselmanentum* fanns egentligen endast som en konstruktion i Berlin.

David Motadel har på vad som verkar vara ett definitivt sätt klarlagt sitt ämne. Slarvigt läst kan hans bok användas i dagens kontext, där det talas om islamofascism. Motadel nämner det, men kunde ha varit tydligare på en punkt: långt flera muslimer stred i de allierades styrkor än i de nazistiska. Muslimer från Maghreb till Indien gjorde osjälviska och hjältedmodiga insatser för Europas befrielse.

Läs den här boken men se också gärna Rachid Boucharebs storartade film *Infödd soldat* (Indigènes) som skildrar nordafrikanska soldaters insatser i Europa under andra världskriget – och hur illa många av dessa behandlades när kriget var slut. ✖

Carl Rudbeck

Såta vänner? Stormuftin av Jerusalem, Haj Amin al-Husseini, och Heinrich Himmler.

FOTO: KEASTONE/GETTY IMAGES

På spaning efter de smakdomare som flytt

LITTERATUR

Den 20 december 2014 höll Klas Östergren sitt inträdestal i Svenska Akademien. Vid samma tillfälle höll Kjell Espmark det så kallade "direktörstalet", där han ondgjorde sig över litteraturkritikens marginaliserade ställning i svenska medier. Det är bråttom att agera, menade han, eftersom marknadskrafterna nu dikterar vilka böcker som överhuvudtaget blir recenserade, samtidigt som populärkulturen har tagit över kultursidornas fredade zoner. Problemet är, menade Espmark, inte inkompetenta kritiker, utan tidningarnas pressade ekonomi och låga arvoden som gör att kritiker inte har tid och råd att sätta sig in i hela författarskap och utveckla heltäckande resonemang. Därför tyckte Espmark att man skulle ta Magnus William-Olssons och Ulf Erikssons förslag från Kritikerseminariet om public service-kritiker, mer eller mindre statligt avlönade, på allvar.

Några dagar senare, måndagen före jul den 22 december firades Dagens Nyheters 150-årsjubileum, ledsagat den 23 december av en tryckt jubileumsutgåva. Dagens Nyheters stolta traditioner på kulturområdet tilldelades två sidor, där Per Svensson i princip välkomnade att "smakdomarna" har försvunnit och att kultursidan har blivit mer flexibel. Bengt Holmqvist, som i ett halvsekel – varav 39 år som fast anställd på DN – haft ett oöverskådligt inflytande i hela Norden som litteraturkritiker, omnämndes i förbifarten av Åsa Beckman som en patriarkal figur som på 1990-talet setts sitta i en rullstol i Götgatsbacken i Stockholm.

Nu var det ju så att Holmqvist hade en verkligt bred bakgrund; han var finlands-svensk, uppvuxen i Finland. Till yttermera visso var han inte litteraturvetare, utan hade skrivit en lic-avhandling i statskunskap och hade börjat skriva litteraturkritik som en hobby. Dock slår hans breda samhällsperspektiv med all kraft igenom i hans oavslutade verk: Bonniers *Den moderna litteraturen*. Orsaken till att han satt i rullstol under 1990-talet var inte

ålderdomssvaghet utan flera misslyckade ryggoperationer till följd av en skada han ådrog sig som inkallad under fortsättningskriget mot Sovjetunionen. Holmqvist hade också vid sidan av Henry Parland introducerat delar av den ryska formalismen, tjeckiska strukturalismen samt inte minst den nykritiska skolan i Sverige. I Tomas Forsers bok om den svenska litteraturkritiken, *Kritik av kritiken*, står Holmqvist på andra plats efter Fredrik Böök

"För att förstå litteraturens oerhörda kraft och för att rätt uppskatta den samtida litteraturen behöver vi historiska perspektiv."

som 1900-talets mest inflytelserike kritiker. Ingen författare som debuterade före 1990 (Holmqvist gick i pension 1989) kunde undgå att förhålla sig till honom. Faktum är att Olof Lagercrantz rekryterade Bengt Holmqvist till Dagens Nyheter 1955 just för att skapa en kritikerinstitution som stod fri från både universiteten och

kommersiella intressen – så nära public service man kan komma.

Ingen tycks idag vilja axla rollen som litteraturkritisk "smakdomare", en roll som anses auktoritär och reaktionär. Ibland kan man tycka att detta är något av ett hyckleri; så gott som alla som har sysslat tillräckligt länge med läsning och böcker tycks överens om att det finns något som heter "litterär kvalitet". Till exempel tycks kulturradikalen Tomas Forser och

den kulturkonserverne författaren Stig Larsson ha samma idé om litterär kvalitet som något intuitivt obestridligt. Visserligen har många kvinnliga författarskap förbisatts fram till idag, men när tillräckligt många och tillräckligt bildade under tillräckligt många decennier hyllar vissa verk – ja, då utkristalliserar sig detta värde som är så svårt att sätta fingret på.

Oscar Wilde: vad hade han inte kunnat uträtta!

FOTO: GETTY IMAGES

Parallellt med tidningarnas ekonomiska nedrustning har utbredningen av så kallade *gender* och *cultural studies* på akademisk nivå pågått; en utveckling som tog avstamp i den marxistiska litteraturkritiken och Roland Barthes essä "Författarens död" från 1968. Denna aktivitet har relativiserat hela det litterära och litteraturkritiska fältet, menade den engelske forskaren Rónán McDonald, som tog upp saken till debatt i boken *The Death of the Critic*, vilket i sin tur utlöste flera intressanta debatter.

Medan McDonald hävdar att det är de akademiska institutionernas fel att kritiken inte är normerande när det gäller litterär kvalitet, menade till exempel Laura Miller och Louis Bayard i nättidningen *Salon* att det istället har att göra med en nedgång av läsningen generellt. Vilket dock motsägs av det faktum att allt fler läser och skriver böcker; många relativt kompetenta bloggare idag skriver litteraturkritik. I takt med att läsandet och skrivandet demokratiserats har också

litteraturkritikerns detroniserats. Dock, påpekar McDonald, sedan millennieskiftet har det kommit flera nya böcker som pläderar för en återgång till en värdering av litteraturens estetiska kvaliteter; detta utan att förlora samhällsperspektivet.

Många av de mest avancerade författarna är idag faktiskt kvinnor, i både Sverige och utomlands, men i medierna får man intrycket av att de uppmärksammas för att de är kvinnor och inte av kvalitetsskäl. McDonald återoppar framträdande skribenter som Susan Sontag och filmkritikern Pauline Kael, ingen av dem längre i livet, som insisterade på att hålla fast vid den subjektiva estetiska värderingen. McDonalds slutsats är att just denna typ av kritik – personlighet, engagemang, kunighet – behövs just för att hålla litteraturintresset vid liv hos den stora publiken.

För den blivande forskaren och kritiken finns det nu en bok som med kraft kastar ett förklarande ljus över litteraturkritiken sedan Platon: Pelagia Goulimaris *Literary Criticism and Theory*. Här ges en utmärkt introduktion till litteraturkritikens historia, samtidigt som boken har så hög densitet att den bäst läses i valda avsnitt. Trots att jag själv har studerat ämnet har jag aldrig tidigare sett de stora linjerna så klart som här. Inte minst visar Goulimari hur intimt sammankopplad de litterära rörelserna har varit med samtiden och den filosofiskt inriktade litteraturkritiken. Litteraturen har aldrig varit en liten sak; stundtals har den varit statsbärande, stundtals subversiv och revolutionerande. Ord kan faktiskt förflytta berg.

Platon ansåg i *Staten* att litteraturen var moraliskt förkastlig eftersom den vädjade till lägre stående emotioner; det presokratiska litteraturklimatet med Homeros och Sappho i täten var betydligt liberalare. Redan Aristoteles med sitt katharsisbegrepp kom ju att rucka på denna stränga litteratursyn, men den som radikalt ändrade förutsättningen för framtida litteraturuppfattningar var nyplatonikern Plotinos, professor i filosofi i Alexandria, som menade att litteraturen var i stand att sätta oss i kontakt med den översinnliga världen; en gnostisk idé som inspirerade romantiker som vår egen Erik Johan Stagnelius.

En av dem som radikalt knuffade synsättet på litteratur i en mer modern riktning var faktiskt Immanuel Kant, som hävdade att det estetiska var en egen domän som följde sina egna lagar. Den nyplatoniska litteraturuppfattningen störtades definitivt under andra halvan av 1800-talet och första halvan av 1900-talet; kapitlet om detta är kanske det intressantaste i Goulimaris bok.

Kritikern Matthew Arnold hävdade

Så många böcker, så ont om vägledning.

FOTO: MARK EARTHY/TT NYHETSBYRÅN

redan vid mitten på 1800-talet ett slags social multiperspektivism inom kultur och litteratur. Arnold pekar ut två huvudtendenser i mänsklighetens historia och inom humaniora: *hebraism och hellenism*, där den förstnämnda står för det rigida och regelstyrda i det viktoriaanska samhället, medvetandets stränghet, och det sistnämnda för det lustfyllda och medvetandets spontanitet. Oscar Wilde var inte sen att återropa Arnold, och faktiskt framstår Wilde i Goulimaris framställning som den stora föregångaren till symbolister som Mallarmé, och modernister och futurister som Joyce, Beckett och Majakovskij, samt postmodernistiska teoretiker som Lyotard, Lacan, Derrida och Barthes. Vad hade Wilde – denne djärve utma-

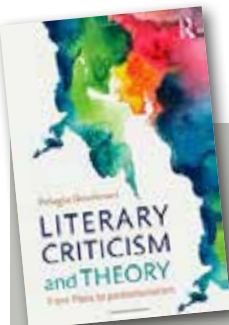
nare av fixa begrepp om vad jaget och de sköna konsterna egentligen är – inte kunnat uträtta om han sluppit fängelse för sin homosexualitet och kunnat leva lite längre?

Samhälleliga förändringar under 1800-talet – urbanisering, fattigdom, exploatering – inspirerade Marx, Nietzsche, Freud och lingvisten Saussure. De ligger alla bakom 1900-talets teoretiska destabiliseringar av jaget och idén om en på förhand fastlagd samhällsordning; både Marx och Freud använder sig för övrigt av formuleringar hämtade från Shakespeare; den modernistiske föregångaren framför andra. Och faktiskt får man här en utmärkt kortfattad lektion i Freuds teorier, från de tidiga idéerna om oedipuskomplex och penisavund till de senare om dödsdriften, liksom till Freuds sena omprövning av sin syn på den kvinnliga sexualiteten.

Goulimari uppehåller sig också länge vid nykritikens främsta gestalter, TS Eliot och IA Richards med flera. Eliot stod i skuld till Arnold, Baudelaire och Wilde. Goulimari går också grundligt, nyktert och tämligen objektivt, igenom de feministiska, postmodernistiska och postkoloniala teoribildningarna. Faktiskt får Julia Kristevas idéer här en fullständigt begriplig presentation – bara det en prestation. Därtill får vi en exemplarisk genomgång av Virginia Woolfs banbrytande litteratursyn i *Ett eget rum*, något som sedan ekar hos den feministiska kritikern Hélène Cixous.

Grå är all teori, säger ju Mefistofeles i Goethes *Faust*. Efter Goulimaris genomgång av litteraturteorins status och samhälleliga betydelse håller jag inte riktigt med. För att förstå litteraturens oerhörda kraft och för att rätt uppskatta den samtida litteraturen behöver vi historiska perspektiv. Samtidigt står det klart att litteraturkritiken inte kan vara normativ genom att på förhand uppställa regler för hur god litteratur skrivs. Däremot kan den i efterhand undersöka hur den faktiskt kom till. Den engagerade kritikern känner igen något som får oss att se verkligheten på ett nytt sätt, som omprövar våra invanda språkvanor och får oss att tänka till. Språket är medvetandets råmaterial. ✨

Carina Waern

LITERARY CRITICISM AND THEORY
FROM PLATO TO POSTCOLONIALISM
PELAGIA GOULIMARI
Routledge 2015

Människor tänker i grupp, planerar jakten och fördelar bytet.

FOTO: MIKAEL FRITZON/TT NYHETSBYRÅN

Jaget och laget

ANTROPOLOGI

Bilden av det naturliga urvalet som ingenting annat än en oavslutlig och skoningslös kamp individ mot individ dyker fortfarande upp i allsköns texter, trots att det sedan många år funnits mängder av forskningsresultat som visar på felaktigheten i detta påstående. Tvärtom finns det få arter (bland flercelliga organismer), där envar är sig själv nog. Istället ökar individens fortplantningsframgång, det vill säga: dess genetiska bidrag till kommande generationer, genom välskötta relationer till partner och släktingar. Men också till "främlingar". Tänk gnuhjord eller lejonflock eller babiångång eller tranplog eller sillstim eller myrstack – "det är tillsammans vi kan", en sanning som gäller för de allra flesta arter i Vår herres hage.

Och naturligtvis i synnerhet för människan! Ingen annan art i livets historia har lyckats tillskansa sig monopol på en så stor del av planetens totala resursproduktion som vi, och receptet har varit: bättre gruppsamarbete. Snart är vi tio miljarder med en total biomassa kring 500 miljarder kilo. Vilken succé!

Särskilt tydlig blir vår överlägsenhet om vi jämför med våra närmaste nulevan-

de släktingar i djurriket. För dem går det nämligen inte alls bra. Schimpanser, gorillor, orangutanger – alla är de mer eller mindre akut utrotningshotade. Det ligger nära till hands att ställa sig frågan: Vilka innovativa anpassningar ligger bakom vår arts globala maktövertagande? Vad är det vi men ingen annan art duger till?

Dessa ämnen tar Michael Tomasello upp i sin nya bok, och hans svar är att vår framgång i första hand beror på att vår art har utvecklat en i djurvärlden helt unik förmåga till grupptänkande. Den ger oss människor vår makalösa förmåga att samlas, föräna våra kunskaper och erfarenheter och koordinera våra insatser så att vi gemensamt och till hela gruppens fördel kan tackla en uppdykande påfrestning, utnyttja en möjlighet eller genomföra ett projekt.

Men flockvis uppträdande och agerande är väl inte något som endast människan ägnar sig åt? Visst förekommer det på en massa håll och kanter inom djurriket?

Givetvis, medger Tomasello, men han insisterar på att det finns en avgörande skillnad. Medan andra djurarter, inklusive våra närmaste släktingar, agerar i grupper där var och en tänker på sig själv, är vi människor programmerade att tänka på hela gruppens gemensamma bästa. När

människor står inför en prövning fördelar de i förväg rollerna mellan individerna så att det ökar samtligas utsikter att klara krisen. Människor har med andra ord en förmåga att genomföra i förväg samordnade aktioner, vilket skiljer oss från alla andra arter, inklusive våra närmaste primatsläktingar.

Så argumenterar Tomasello, som är en av de två avdelningscheferna på det världsberömda Max Planck-institutet för evolutionär antropologi i Leipzig (den andre är Svante Pääbo) och som vet mycket inte bara om människan utan också om våra nära släktingar bland primaterna.

Helt nyligen, nämligen för ungefär fem miljoner år sedan, skedde någonstans i Afrika en populationsklyvning som resulterade i dels en schimpanslinje, dels en homininlinje. Alltså är de två schimpansarterna vår egen arts närmaste släktingar, vilket förstås är skälet till att Tomasello har valt just dem att jämföra med oss människor. Dock kan han bara använda en av de två existerande schimpansarterna, nämligen den som har varit föremål för otaliga studier, såväl i naturen (med Jane Goodall som pionjär) som i fångenskap.

Om den andra arten, bonobon, har vi endast ytliga kunskaper. Med tanke på att

den i stort sett bara förekommer i Demokratiska Republiken Kongos regnskogar, är den för närvarande en aning svårtillgänglig för uthållig forskning i sin naturliga miljö.

Vad Tomasello lyfter fram som den avgörande skillnaden är alltså att medan schimpanser (och alla andra arter) bildar flockar av rent egoistiska skäl, har vi människor en unik förmåga att gruppvis planera till hela flockens bästa. Vi är utrustade med en förmåga till grupptänkande och därmed till en samordning som saknar motstycke hos alla andra djurarter.

Ett ofta citerat exempel på schimpansers förmåga till samarbete är deras apjakt. Förvisso är de i huvudsak vegetarianer, men oj vad de gillar lite färskt kött då och då! När någon i flocken upptäcker att det i närheten finns ett gäng apor, helst röda kolobusapor, sätter jakten igång. Schimpansernas apjakt brukar beskrivas som ett avancerat lagarbete, där en av jägarna driver kolobusflocken framför sig och försöker isolera någon av dess medlemmar som den sedan förföljer från träd-krona till träd-krona. Övriga schimpanser intar positioner som minskar offrets möj-

förhand, och som är till hela gruppens bät-nad. "Grupptänkande": det är det begrepp som Tomasello lyfter fram som sitt bidrag till den fortlöpande diskussionen om människans särställning i djurriket.

Oväntat nog ägnar Tomasello ingen uppmärksamhet åt den faktor som mer än någon annan kittar samman grupper av människor, nämligen språket. Ett ordrikt språk möjliggör planering och samordning på en nivå som inte ens de mest hängivna primatologer har sett skymten av hos sina studieobjekt. Nog verkar det rimligt att tänka sig att bristande språkförmåga är en viktig anledning till att alla andra primatarter ligger ett gott stycke efter människan vad beträffar framtidsutsikter i en föränderlig värld.

Att en mer eller mindre tydlig rollfördelning finns även hos andra sociala arter än människan, är dessutom ett välkänt faktum. Att vissa individer samlar mat och transporterar till hemmavarande är mycket vanligt. Att sociala rovdjur jagar i sam-verkan och med viss rollfördelning är också bekant. Att äldre individer har högre status och därmed ett dominerande inflytande på gruppens "vägval" i olika situationer har beskrivits hos ett stort antal

"Vår art har utvecklat en i djurvärlden helt unik förmåga till grupptänkande."

ligheter att smita iväg och schasar på av alla krafter. Till slut hinner den jagande schimpansen upp den stackars kolobus-apan, som genast slits i bitar. Alla schimpanserna skyndar till platsen, men får nöja sig med småbitar. Den stora steken äger den individ som verkligen fångade bytet. Om det är en hanne och flocken innehåller en brunstande hona, kan den lyckosamme jägaren dock visa henne en smula generositet – det kan löna sig!

Enligt Tomasello representerar schimpansernas apjakt emellertid inte ett i förväg planerat och koordinerat lagarbete, utan är en enskild individs initiativ och prestation, medan övriga flockmedlemmar agerar som "drevkarlar" i hopp om att i alla fall få någon liten smakbit av det byte som jägaren eventuellt lyckas döda. Flocken består helt enkelt av ett antal konkurrerande egoister, som för egen vinning utnyttjar varandra.

På helt annat sätt, menar Tomasello, fungerar ett mänskligt jaktlag. Där planeras jakten i förväg, olika deltagare tilldelas olika uppgifter och positioner, och det är en självklarhet att det fällda bytet enligt en i förväg träffad överenskommelse fördelas mellan lagmedlemmarna. Det handlar alltså om en taktik som alla lagmedlemmar har diskuterat fram och kommit överens om på

långlivade däggdjur. Vad Tomasello argumenterar för är att vi människor har klivit upp på en högre nivå än den där schimpanser och alla andra djurarter befinner sig vad beträffar samarbete och inte minst planeringsförmåga till hela flockens bästa.

Frågan är dock om han inte har förbiset vad som är den avgörande faktorn bakom denna mänskliga specialitet, nämligen evolutionen av det mänskliga språket. Istället hävdar han närmast axiomatiskt att människor tänker annorlunda än schimpanser: vi äger och de saknar förmåga att grupptänka.

Men finns verkligen denna skillnad? Ideligen dyker det upp artiklar om alla möjliga slags däggdjur och fåglar som uppvisar en imponerande förmåga att skapa en rollfördelning mellan olika individer.

Hos många både däggdjurs- och fågelarter har olika individer olika kvalifikationer och beter sig på olika sätt. När ett lejon eller en elefant – eller för den delen en gås eller kräka – sätter igång med något slags beteende, ser eller hör övriga

Är språket den avgörande skillnaden?

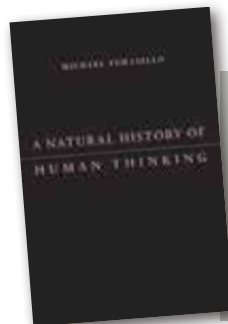
FOTO: BARCROFT/GETTY IMAGES

individer av samma art i omgivningen att något är på gång och agerar. En individ som upptäcker en fara eller en möjlighet meddelar omedelbart detta till alla andra individer inom hörhåll, och de reagerar var och en på sitt sätt. Hela flocken reagerar på den enskilda individens signalerande.

Uppenbarligen kan de flesta sociala djurarter kommunicera, men inte med ett språk som har ens tillnärmelsevis samma upplösning som människors. När och hur och varför vår unika pratsamhet har utvecklats är ett spännande problem, men visst är det den som har givit och som ger oss så enastående möjligheter till planering och samordnade expeditioner, det må gälla buffeljakt på savannen eller blyxtbessök på månen.

Tomasello borde ha begrundat betydelsen av människans unika kommunikationsförmåga, för då hade han kanske inte behövt satsa på det djärva och svårbevisade antagandet att vi människor har utvecklat ett principiellt annorlunda sätt att tänka än våra nära släktingar, och för den delen även alla andra djurarter. Hans framställning hade blivit mer övertygande om han blickat vidare ut över zoologin och gjort jämförelser även med andra djur än med schimpanserna. Däremot kunde han ha kortat ner eller avstått från en hel del av de terminologiska och filosoferande resonemang som fyller många sidor men utan att göra läsaren särskilt mycket klokare. ✿

Staffan Ulfstrand

**A NATURAL HISTORY OF
HUMAN THINKING**
MICHAEL TOMASELLO
Harvard University Press 2014

Doktor Zjivago: en världssuccé både som roman och som film.
FOTO: MONDADORI/GETTY IMAGES

Bro tt och straff

LITTERATUR

En solig dag i maj 1956 steg två män på tåget från Moskva till byn Peredelkino. Peredelkino var inte vilken by som helst. Den var en statlig anläggning, tillflyktsort för gynnade ryska författare. Byn hade tillkommit på Stalins och den legendariske socialrealisten Maxim Gorkijs initiativ. Vid invigningen av anläggningen hade Stalin hållit ett tal där han framhöll att litteraturen och författaren hade en enastående uppgift. De skulle producera nya själar för det socialistiska samhället och "produktionen av själar var viktigare än produktionen av stridsvagnar". I denna idyll levde den sovjetiska parnassen innesluten i en kokong omgärdad av resliga tallar, björkar, syrener och spioner.

De båda männen på tåget – Vladen Vladimirsky och Sergio D'Angelo – avsåg att besöka den aktade poeten Boris Leonidovitj Pasternak. Det ryktades nämligen att han skulle utkomma med sin första roman. D'Angelo var medlem i det italienska kommunistpartiet och arbetade

som litterär agent för några av hemlandets förlag. I synnerhet var han engagerad av det nystartade, italienska och kommunistiskt orienterade förlagshuset Feltrinelli. De båda resandes ärende var huvudsakligen socialt, att visa sin aktning och respekt för poeten Pasternak. Ingen hade en tanke på att få ge ut romanen innan den hade publicerats i Sovjetunionen. Det var en oskriven men järnhård regel som man inte bröt mot ostraffat. Möjligen kan de båda männen ha lekt med tanken att lägga sig väl till för en utgivning när den blev tillgänglig.

Besöket ledde emellertid, oväntat nog, till att Pasternaks roman först kom att publiceras i väst. Det rev upp en storm i den politiska och litterära byråkratin i Sovjet, en storm som förvandlade Pasternaks liv till en tragedi och förmodligen lade honom i en för tidig grav. Om denna skandal med alla dess, på en och samma gång löjeväckande, ondskefulla och tragiska dimensioner handlar boken *The Zhivago Affair*. Författarna har kartlagt skeendet i detalj och åstadkommit ett verk som belyser Sovjetsystemets konspiratoriska intolerans från dess vidrigaste sidor.

Pasternak mottog sina besökare överväldigande. För alla ryska författare var besök från världen utanför Sovjet välkomna. De var som att få nyheter från och kontakter med yttre rymden, från en värld vars existens man ibland kunde betvivla men ändå måste hoppas på.

Samvaron och samtalet blev både långvarigt och förtroligt, och det slutade med att Pasternak gick och hämtade sin nya roman och överräckte den till D'Angelo med orden "Låt oss inte bekymra oss för om det till sist kommer en sovjetisk upplaga av boken. Jag är beredd att ge er romanen bara Feltrinelli lovar att sända kopior till andra förläggare i viktiga länder, speciellt Frankrike och England." Det kunde D'Angelo utan vidare lova. Därmed inledes *Doktor Zjivagos* resa ut i världen.

De båda män som i Peredelkino slöt det informella avtalet visste naturligtvis att de bröt mot den oskrivna lag som Stalin infört och som kostat åtminstone en av författarna i den slutna kokongen livet. För D'Angelo var brottet i det närmaste riskfritt. Han kunde på sin höjd få problem i tullen när han lämnade landet. För Boris

Pasternak var situationen långt farligare. Han hade redan anat orosmoln vid horisonten. Det statliga monopolförlag, *Goslitizdat*, till vilken han hade skickat boken för fem månader sedan hade inte hört av sig. Vidare hade två ledande tidningar, *Znamya* och *Novy Mir*, som han hoppats skulle publicera utdrag från romanen, reagerat med dånande tystnad. Pasternak visste vad han gjorde, vilken risk han tog. När han lämnade de 400 tättskrivna sidorna till sina besökare överskreds en gräns, vilket måste få konsekvenser. Hans ironiska avskedsord lød: "Herrarna är härmed inbjudna till min avrättning."

Pasternaks roman utkom inte på ryska i Sovjetunionen. Den publicerades på Feltrinellis förlag i Italien, men inte heller den utgivningen var problemfri. Förlaget pressades hårt av det italienska kommunistpartiet att inte ge ut boken. Bara det faktum att den inte utgivits i socialismens fosterland var skäl nog för västvärldens kommunister att dra öronen åt sig. Men Feltrinelli visade prov på civilkurage när han mot sitt partis uttryckliga önskningsvalde att publicera.

Om det italienska kommunistpartiet inte kunde göra mycket åt saken annat än att kritisera verkets litterära och politiska kvaliteter, så hade det sovjetiska partiet desto större resurser. Utgivningen av *Doktor Zjivago* i ett främmande och därtill kapitalistiskt land sågs som ett direkt angrepp på den ryska kommunismen och på det socialistiska systemet i dess helhet.

*"Det sovjetiska kommunistpartiet hade ett väl upp-
arbetat system för att ta itu med oppositionella
författare, och nu följde man det etablerade mönstret."*

Skandalen var ett faktum och den tilltog i styrka när boken gjorde succé över hela den övriga världen. De stora förlagshusen i väst tävlade om att få ge ut verket; det lättes och diskuterades av en miljonpublik.

När boken lämnade trycket 1957 rådde en värmebölja i kalla kriget. Året dessförinnan hade Sovjet krossat det ungerska upproret med järnnäve. Landets renommé, som varit i stigande efter Stalins död och den begynnande avstalinisering som följde på den 20:e partikongressen, sjönk omedelbart. Västeuropa översvämmades av flyktingar från Ungern, och de antisovjetiska stämningarna nådde en höjdpunkt.

Det sovjetiska kommunistpartiet hade ett väl upparbetat system för att ta itu med oppositionella författare, och nu följde man det etablerade mönstret. Det innebar att det sovjetiska författarförbundet uttalade en bannbulla över romanen. Pasternak och hans kolleger levde i ett samhälle där litteraturen och konsten tillmättes enorm vikt. Konsten hade av Stalin utsetts till en "själens ingenjörskonst". Den litterära verksamhetens vikt innebar att dess utövare balanserade på slak lina över en avgrund. Det framgår med tragisk tydlighet av att ungefär 1 500 författare hade fått sätta livet till efter 1917. De hade

dött framför exekutionsplutoner eller i arbetsläger för att de med sin konst hade nedsvärat socialismens fosterland. Pasternaks ironiska kommentar när han lämnade från sig manuskriptet hade följaktligen inte bara varit skämtsam.

Nu fick han smaka på vilka smärtsamma medel den socialistiska staten förfogade över. Hans verk svartmålad och nedvärderades i varje publikation och i varje sammanhang där det överhuvudtaget var möjligt. Det sovjetiska författarförbundet fördömde enhälligt boken. Pasternaks försattes i ett slags inre exil. Man underströk att han var jude och kosmopolit, att hans bok andades förtal av oktoberrevolutionen på varje sida och att han var en "borgerlig individualist", främmande för den revolutionära socialismens samhälle.

Senare trappade man upp beskyllningarna och anklagade honom rent ut för att vara brittisk spion. Han hade ju förvisso två systrar bosatta i England. När han så året efter utgivningen i väst tilldelades Nobelpriset i litteratur nådde stormen orkanstyrka. Nu räckte det inte längre med utfrysning från det litterära etablissemanget där Pasternak tidigare varit en starkt lysande stjärna, nu var det dags för partiet och Sovjetstatens alla mäktiga instanser att direkt ingripa och brännmärka författaren som en fiende till fosterlandet och till kommunismen.

Avsikten var att en gång för alla frångå Pasternak hans rykte som en av sin generations främsta ryska poeter. I desperation och förtvivlan över att förlora alla vänner och ständigt ställas i sämsta möjliga dager drevs Pasternak att skriva till Svenska Akademien och avsäga sig Nobelpriset. Den handlingen fick emellertid ingen effekt. Stormen av fördömanden fortsatte med oförminskad styrka.

Kampanjen mot Pasternak fick naturligtvis konsekvenser också för hans familj och sociala kontakter, speciellt för det fåtal som vägrade sjunga med i kören av fördömanden eller inte hade varit snabba nog att ta avstånd från honom och hans författarskap. I synnerhet drabbade det hans livs stora kärlek, älskarinnan Olga Ivinskaja, förebilden till Lara Antipov i den roman som nu drogs i smutsen.

Förbindelsen dem emellan var utomäktenskaplig men inte hemlig. Pasternak tillät sig samma patriarkala frihet som så många författare av hans generation. Han levde en stor del av livet i ett slags tvegitte och tillbringade under långa perioder

>>

**Boris Pasternak med sin stora kärlek:
Olga Ivinskaja.**

FOTO: ULLSTEIN BILD/GETTY IMAGES

mer tid hos Ivinskaja än i den äktenskapliga sängen.

Nu fick älskarinnan dela hans öde. Hon skandaliserades och tvingades till ett liv i ekonomisk misär och utfrysning. Detta trots att Pasternak efter bokens succé i väst och det följande årets Nobelpris blivit en mycket rik man. Pengarna som han tjänade på försäljningen och på sin berömmelse låg emellertid bortom hans kontroll. D'Angelo gjorde några amatörmässiga försök att smuggla in pengar till den allt sjukare författaren, men han var ingen match för KGB. Resultatet blev bara att Pasternak och Ivinskaja anklagades för valutasvindel.

När Pasternak 1960, två år efter Nobelpriset, avled ensam, fattig och bitter, blev hans begravning ändå en magnifik upprättelse. Människor kom i tusentals till hans datja i Peredelkino för att visa honom en sista gård av aktning. Hans författarvänner lyste emellertid med sin frånvaro. De visste att det var minerad mark, att säkerhetspolisen höll noggrann uppsikt över de sörjande.

Vid jordfästningen gick frun och älskarinnan sida vid sida bakom kistan. Nästan omedelbart efter ceremonin blev Ivinskaja arresterad och i sällskap med sin dotter sänd till Gulag. Dottern frigavs efter ett år. Ivinskaja själv fick vänta i tre år. Hon blev emellertid inte återupprättad förrän under Gorbatsjov 1988, och hon återfick aldrig breven mellan henne och Pasternak. Dem behöll säkerhetspolisen som statlig egendom. Ett bevis så gott som något på hur Sovjetstaten såg på författarens roll och villkor i samhället.

Peter Finns och Petra Couvéés bok är en inlevelsefull och stark påminnelse om hur det totalitära Sovjetunionen behandlade sina författare så snart de inte skrev efter partimanifestens riktlinjer. Den är en både nyttig och vidrig beskrivning av hur en hänsynslös och

maktfullkomlig byråkrati kan förstöra en människas liv, stöta ut henne och frånta henne all värdighet – och ändå misslyckas i sina försatser. ✨

Håkan Arvidsson

**THE ZHIVAGO AFFAIR
THE KREMLIN, THE CIA,
AND THE BATTLE OVER A
FORBIDDEN BOOK**
PETER FINN & PETRA
COUVÉE
Pantheon 2014

Ett glädjefullt liv? Lena Brogren och Lars-Erik Berenett i Björn Melanders tv-uppsättning av Lars Noréns *Kaos är granne med Gud*.

FOTO: LARS WIKLUND/TT NYHETSBYRÅ

Mer än ett lyxproblem

PSYKOLOGI

Depression och ångest är de i särklass vanligaste varianterna av psykisk ohälsa. Båda orsakar så stort hälsoslitage att livslängden kan förkortas lika mycket som den gör av rökning. Vidare är åkommorna mer utbredda än alla andra allvarliga hälsoproblem. Att försöka komma till rätta med denna problematik handlar inte bara om att hjälpa en mängd människor att "få tillbaka sitt liv", utan också om samhällsekonomi.

I Storbritannien är 40 procent av alla sjukdagar knutna till mental ohälsa. Vidare arbetar många i ett så nedgånget tillstånd att produktiviteten påverkas. Det kanske starkaste ekonomiska argumentet för att området bör tilldelas större resurser är ändå att inget annat folkhälsoproblem drabbar personer i arbetsför ålder lika mycket. Eventuellt sänker mental ohälsa BNP i den rika världen med så mycket som 4 procent årligen.

Alla dessa argument är hämtade ur en nyutkommen bok, *Thrive*, av britterna Richard Layard och David M Clark. Layard är ekonomiprofessor vid London School of Economics som forskar kring kopplingen mellan samhällsekonomi och mänsklig lycka (han sitter också i överhuset). Clark är professor i experimentell psykologi i Oxford med specialinriktning mot kognitiv beteendeterapi. Båda dessa auktoriteter har sedan Tony Blairs rege-

ringstid influerat brittisk socialpolitik.

Ett av författarnas huvudargument är att vi har kommit till en milstolpe i hanteringen av mental ohälsa i och med att det idag, för första gången, finns terapimetoder vars positiva effekter är vetenskapligt belagda. I synnerhet slår författarna ett slag för så kallat kognitiv beteendeterapi (KBT). Layard och Clark hävdar att KBT hjälper mot ett helt spektrum av psykologiska svårigheter. I ungefär 50 procent av fallen och efter så lite som tolv behandlingar har KBT, enligt författarna, visat sig reducera eller rentav bota en rad varianter av depression och ångest.

Lättast går KBT att förstå genom att beskriva hur terapiformen skiljer sig från psykoanalys. Freud menade att huvudorsaken bakom psykologiska problem är traumatiska upplevelser i barndomen. Han menade vidare att läkeprocessen består i att bearbeta och begrippliggöra nämnda upplevelser genom mental återupplevelse. Precis som så många andra idag hävdar Layard och Clark att den freudianska psykoanalysen inte har tillfört något egentligt mervärde.

På sent 1950-tal presenterade KBT-pionjären Joseph Wolpe (sydafrikansk psykolog) uppfattningen att traumatiska upplevelser visst har betydelse, men att dessa inte nödvändigtvis måste begripas. Han poängterade att tankar inte är att likställa med fakta och att vi ofta förstärker problem genom att repetera tankesnurrar som hos deprimerade nästan undantags-

löst är starkt negativa. Det som utmärker deprimerade är inte negativa tankar, det är långtifrån onormalt. Det utmärkande är istället att negativa tankar sällan balanseras med positiva. Wolpe menade att istället för att älta det redan många gånger ältade är vägen fram att *ifrågasätta* negativa tankar och ersätta eller balansera dessa med tankar som är mindre destruktiva.

Vägen till bättring handlar alls inte om att på konstlad väg mana fram glada tankar och samtidigt låtsas som om problem inte existerar (även det har prövats vetenskapligt men utan mätbart positiv effekt). Däremot handlar det om att ifrågasätta invanda tankemönster och beteenden.

Layard och Clark förespråkar psykologer och terapeuter som *inte* främst tar betalt för att, som i en Woody Allen-film, sitta med huvudet på sned och lyssna på "stackaren" i fåtöljen. Istället ska terapeuten interagera aktivt och "vuxet" med patienten. Att peka med hela handen är däremot inte rekommenderat. Samspelet mellan patient och skicklig terapeut går mer ut på att terapeuten erbjuder en stödjande miljö samt ställer frågor som stimulerar patienten att *själv* tänka utifrån nya och mer positiva infallsvinklar. En annan uttalad ambition är att förändra invanda beteendemönster.

Författarna är inte särskilt imponerade av de senare decenniernas universallösning, psykofarmaka. De menar att så kallade lyckopiller visst kan lindra problem kortsiktigt, men att roten till problemen kvarstår samt att pillereffekterna avtar med tiden. Deras konklusion är att piller rentav motverkar en mer långsiktigt hållbar läkning.

Av tre skäl kommer boken *Thrive* sannolikt att fungera som ett referensverk. För det första ger boken en god allmänbildande översikt av forskningsläget på ett spännande område som har central betydelse för många människor. För det andra tycks författarnas uppfattning att KBT erbjuder en effektiv väg framåt vara väl underbyggd. För det tredje rider författarna på en befintlig trend, en trend som de förvisso själva bidragit till att skapa.

Under åtminstone ett decennium har hälsovårdstödets för KBT stadigt ökat, inte minst i Sverige. Vidare finns det god anledning att tro att KBT inte bara är ännu en modefluga. Rönen är vetenskapligt verifierbara och metoden är inte promoverad av en kommersiellt driven läkemedelsindustri. Inte heller står och faller KBT med populariteten hos någon speciell guru eller talesperson.

Som vanligt saknas förstås inte framgångshinder. Layard och Clark argumenterar övertygande för att gam-

la fördomar knutna till mentala problem reducerar behandlingseffekten eftersom patientens tilltro påverkar utgången. Bland sådana fördomar inkluderar författarna (miss)uppfattningen att psykoterapi (fortfarande) är något av en pseudovetenskap.

Ett andra hinder som författarna lyfter fram är att förlegat – effektlöst – tankegods ännu åtnjuter starkt institutionaliserat stöd inom hälsovårdssystemet. En standardkritik från traditionella terapeuter är att KBT bara fungerar som en plåsterlapp. I Storbritannien har rivalitetsmotståndet bemötts genom att en helt ny oberoende organisationsstruktur har börjat utvecklas runt KBT, en struktur som löper parallellt med äldre vårdenheter som hanterar mentala problem.

Ett tredje hinder är att kvaliteten på terapeutens utbildning och omdöme har avgörande betydelse. Att tricksa med människans tanke- och känsloliv är förstås ingen liten sak. Författarna påpekar att en dålig terapeut kan göra mer skada än nytta. Nyutexaminerade terapeuter som tror sig veta bäst utan att själva ha mötts av några verkliga motgångar i livet är ingen tilltalande tanke. Samtidigt finns en risk att terapeuter som hunnit förvärva livserfarenhet lutar sig alltför hårt mot föräldrat tankegods.

En omständighet som Layard och Clark *inte* behandlar brett är hur mer allmänna samhällsnormer påverkar människans mentala hälsa. Att den materiella överlevnadskampen står i fokus i länder som befinner sig längre ner på den ekonomiska utvecklingskurvan, är lättbegripligt. Svårare att begripa är om det senare betyder att mentala problem då trängs bort eller om mental ohälsa också är lite av ett lyxproblem? Har välfärdsstaten – en lindrade av materiell överlevnadsångest – blivit ett så säkert försörjningsalternativ att den nu bidrar till att underblåsa existentiell ångest?

Layard och Clark diskuterar heller inte hur stor faran är för att psykologins utveckling påverkas av den politiska och akademiska sfärens egenintressen. Undervärderat är hur nutidens offermentalitet i hög grad är ett resultat av ett politiskt behov. Det är knappast en slump att den politiska sfären på allvar fick upp ögonen för mentala aspekter på 1960-talet. Den ursprungliga materiella kampen var då på god väg att infrias. Nya politiska mål behövdes för att hålla kampen levande. Behändigt nog vann personer som Sartre och de Beauvoir superhjältestatus genom talet om borgerlighet respektive kön som "själstillstånd". Att den politiska (vänster)sfären sedan dess har letat med ljus och lykta för att verifiera detta tal, är unge-

THRIVE THE POWER OF EVIDENCE-BASED PSYCHOLOGICAL THERAPIES

RICHARD LAYARD &
DAVID M CLARK
Allen Lane 2014

fär lika politiserat som när högern avfärdade depressioner som omanliga eller (i kvinnans fall) som uttryck för hysteri (erkännande av mentala problem riskerade att utmynna i skattehöjande statsingripanden).

I vilken mån har denna politiskt underblåsta offermentalitet påverkat både dem som äskar och dem som beviljar anslag? Hur mycket har kultursektorn – som genom sitt likaså starka beroende av statsanslag alltid varit färgad av den egna epokens politiska normer – bidragit till att stärka den "nedstämdhetskultur" som har dominerat under senare decennier? Under denna tid har knappast en bok, film eller teaterpjäs prisats om den inte har syftat till att lyfta fram "den mörka sanningen".

Men om livet verkligen var lika glädfiebefriat som i en Lars Norén-pjäs, skulle vi då inte allihop gå och hänga oss? Främjas inte depression och ångest när kultursektorn ändå ständigt sänder signalen att det inte går att vara seriös utan att tämligen ensidigt grota ner sig i livets skuggsidor? Det går att argumentera för att en svårmodets intresseväv omfattar såväl många politiker, akademiker som kulturpersonligheter. Hur har egentligen denna intresseväv påverkat också psykologer och terapeuter? Hur har den påverkat folkhälsan?

Frågeställningar som dessa beträder en rad politiskt minerade intressefält. Det minskar inte behovet av belysning, tvärtom. Layard och Clark gör ett formidabelt jobb för att hjälpa personer utanför deras egna forskningsfält att närma sig depressions- och ångestproblematiken. Det är precis vad som krävs för en ännu bredare sammanhangsförståelse. Vårt att basunera ut med cymbaler och trumpeter är också författarnas budskap att hjälpen som idag finns att tillgå är mer effektiv än tidigare. Det kan vara ett första steg att slå an hos patienter som idag saknar tillräcklig gnista för att ens orka eller vilja konsultera hälsovårdssystemet. Det tycks alltså finnas en rad goda skäl att lyfta fram KBT ännu mer än idag. ✨

Mark Brolin

Grönskjortornas terror

RUMÄNIEN

För de flesta svenskar har Rumänien aldrig framstått som särskilt betydelsefullt. Det var mest känt som Draculas hemland och en plats som många under några decennier åkte till på badsemester. Den svenska stormakten hade kontakter med Habsburgfientliga furstar i Transsylvanien. Idag associerar vi Rumänien med tiggare och diskriminering av romer.

Den historia som har format dagens Rumänien präglas av interna och externa konflikter, svårhanterliga sociala spänningar och ett betydande stöd för de extrema rörelser som gjorde det föregående århundradet till en katastrof. Rumänien hade den tredje största fasciströrelsen i Europa. Under en kortare tid delade fascisterna den direkta makten med general Antonescu.

I sin bok *Un fascisme roumain* skildrar Traian Sandu, professor vid Sorbonne Nouvelle-Paris 3, hur den rumänska fascismen kunde växa sig starkare än Francos falangism. Detta trots att den präglades av en vilja att använda politiskt våld som länge stötte bort viktiga grupper i samhället.

Rumänien var ett av de små kungarikerna på Balkan som blev självständiga under 1800-talet. Det från Tyskland importerade kungahuset fick en stark ställning, vilket blev avgörande för den fortsatta utvecklingen. Politiken baserades efter 1881 på monarkins makt över armé och polismakt, delad växelvis med något av de partier som under sin tid vid taburetterna gynnades av regelbundet återkommande valfusk.

Utrikespolitiken byggde på en allians med Tyskland och Österrike-Ungern, kombinerad med strävan efter att ta över de till stor del rumänsktalande delarna av södra Ungern. När kriget kom valde Bukarest att ansluta sig till ententen. Resultatet blev ett katastrofalt nederlag följt av en förödmjukande fred. På hösten 1918 räddas dock landet av Tysklands sammanbrott. Efter Trianonfreden framstår därför Rumänien som en av krigets verkligt stora segrare och får ta över hela Transsylvanien, med miljoner ungerska och tyska invånare, Bukovina och Bessarabien.

Problemet är att landet inte har glömt arméns nederlag och inte kan hantera sin nya storlek. Rumänien har nu blivit mer än dubbelt så stort jämfört med

Rumäniens Hitler: Corneliu Zelea Codreanu.

FOTO: GETTY IMAGES

1914. Segern skapar mer problem än välstånd, korruptionen minskar inte och det politiska systemet förblir en blandning av parlamentarism och auktoritär monarki. Liberalismen får skulden för efterkrigs-krisen trots att den aldrig fått chansen att

slå igenom på allvar. Det är nu Rumäniens motsvarighet till Hitler, Mussolini och Franco – Corneliu Zelea Codreanu – börjar bygga upp en inhemsk fasciströrelse.

Traian Sandus bok bygger till stor del på polisrapporter. Codreanus rörelse var både

stark och livsfarlig, men den läckte samtidigt som ett såll. Rapporterna innebär att läsaren mycket detaljerat och levande kan följa rörelsens inre liv, de många konflikterna och relationerna till andra partier, till staten och de allt starkare allierade fascisterna i Italien och Tyskland.

Codreanus ideologi byggde på de klassiska beståndsdelarna i en fascistisk rörelse. Det speciella var den antisemitiska studentrörelsens starka ställning, våldets betydelse för partimyterna och den tidvis starka betoningen av banden till den ortodoxa kristendomen. I praktiken dominerade ledarkulten. Den kluvna inställningen

Codreanu partiet Allt för fosterlandet, en partimilis och ett slags de äldstes råd. Partiet ställer upp i val trots avståndstagandet från demokratin. Milisen och cellerna hotar och mördar motståndare. En ständig diskussion pågår om avvägningen mellan samarbete med andra politiska aktörer och politisk terror. Staten, de gamla partierna och monarkin svarar med motsvarande våldsutövning, dock utan att lyckas hejda Codreanus framgångar. 1933 förbjuds rörelsen under en tid, svaret blir mordet på den liberala premiärminister Duca.

Sandu ger en skrämmande bild av hur staten misslyckas med att etablera ord-

ersätts av en militärdiktatur. Sima lyckades inte kontrollera sina egna anhängare, den politiska terrorn fortsatte och legionärernas pogromer mot judarna och plundring av näringslivet orsakade ekonomiskt sammanbrott. Hitler prioriterade kriget mot Sovjetunionen och gav Antonescu tillåtelse att krossa legionärsrörelsen.

Antonescu fortsatte att driva den brutala antisemitiska linje som hade varit ett av Codreanus kännemärken. Hundratusentals judar mördades både i Rumänien och i de delar av Sovjetunionen som ockuperades av rumänska styrkor. Även romer drabbades av förtrycket men i betydligt mindre utsträckning. Efter Tysklands nederlag i kriget försökte Antonescu undvika katastrofens konsekvenser, men istället föll regimen och ersattes av kommunister, installerade av Röda armén.

"Hundratusentals judar mördades både i Rumänien och i de delar av Sovjetunionen som ockuperades av rumänska styrkor."

till segern 1918 medförde att krigsveteranerna aldrig blev någon stark grupp.

Rumänien hade ett stort överskott på arbetslösa akademiker och en relativt stor judisk minoritet som i hög grad verkade inom handeln, kulturlivet och rättsväsendet. Framför allt inom många av studentorganisationerna blev våldsbejakande antisemitism en dominerande strömning.

I början av 1920-talet byggde Codreanu upp ett kristet-nationellt parti, LANC, som drevs av populism och antisemitism. Politiken bestod till stor del av inbördes oförenliga budskap riktade till landets olika sociala grupper, med betoning på landsbygdens fattiga. Codreanu var en driven talare och provocerade fram pogromer riktade mot judarna. Det politiska våldet var alltid närvarande för att skrämma motståndarna, svetsa samman de egna styrkorna och bevisa statens oförmåga. 1924 mördar Codreanu polischefen i staden Iasi, men slipper undan straff.

Aterkommande konflikter om makt och taktik följer Codreanus karriär. Han lämnar LANC och startar istället legionärsrörelsen, Årkeängeln Mikael's Legion, 1927. Organisationen kallas även Järngardet och byggde på små celler av hängivna anhängare som bands samman av rörelsens slagord riktade mot kapitalismen, kommunismen, judarna och makt-havarna, samt de alltmer sofistikerade ceremonierna. Ett viktigt steg blev hyllandet av de två ledande anhängare som stupade för Franco 1936. I begravningen deltog präster och andra representanter för ledande samhällsskikt tillsammans med legionärer i gröna skjortor, trots att etablissemangen länge markerade avstånd mot fascisterna.

För att öka sin handlingsfrihet skapar

ning. Allt fler ser legionärerna som ett visserligen extremt men ännu inte helt korrumperat alternativ till de gamla partierna. Man börjar förhandla med Codreanu på ungefär samma sätt som de borgerliga med NDSAP efter valet 1933, med den skillnaden att legionärerna förblir ett mindre parti. I valet 1937 blir Allt för fosterlandet det tredje största partiet med drygt 15 procent av rösterna.

Även bland intellektuella vinner legionärerna anhängare. Några exempel är Mircea Eliade och E M Cioran. En del av dessa tar senare avstånd från Codreanu, många förblir anhängare eller lämnar politiken helt när de inte längre vill stödja rörelsen.

De rumänska fascisterna markerar till en början distans till sina tyska kolleger. Problemet är att Rumänien inte är en revisionistisk stat, tvärtom har man allt intresse av att slå vakt om de landförvärv som blev resultatet av Versaillesfreden. Senare under 1930-talet, när det blir uppenbart att Sovjetunionen är ett akut hot och att gränserna inte kan säkras av västmakterna, blir legionärerna öppet tyskvänliga och får också politiskt stöd från Berlin.

Codreanu når aldrig själv makten. Hans tidigare parti går dock in i en koalitionsregering som driver politiken i fascistisk riktning. Därpå följer ett kungligt maktövertagande och avrättningar av många av legionens ledare, bland andra Codreanu själv, på hösten 1938. Därefter fortsätter den politiska osäkerheten och våldsamheterna. I samband med omorienteringen mot Tyskland bildas en regering baserad på militären under general Antonescu och legionärerna under Horia Sima. Den överlever bara i ett knappt halvår och

Legionärerna uppmärksammades inte i någon större utsträckning efter kriget. Många lämnade politiken och landet. Andra använde sina kunskaper om propaganda och förtryck i den nya regimen tjänst. När kommunisterna under Ceausescu alltmer började betona den rumänska nationalismens betydelse återkom ett antal av dem som tidigare skrivit texter för de inhemska fascisterna till förlag och tidsningsredaktioner.

Codreanu hyllas fortfarande av extremistgrupper som en hjälte i kampen för den rumänska nationens plats i Europa. Uppgiften underlättas betydligt av hans tidiga död, innan Järngardet splittras och kriget leder till katastrof. Många vill betona hans motstånd mot kommunismen och tona ned legionärsrörelsens brutala antisemitism och det mycket tydliga avståndstagandet från demokratin.

Det är lätt att förstå att ett land med en så tragisk 1900-talshistoria har svårt att hantera sina minnen. Risken är stor att försöken att rädda det som trots allt är värt att bevara resulterar i historieförfälskning och bortträngning. Något

och än idag säkert bidrar till att den nödvändiga reformeringen av den rumänska minoritetspolitiken inte håller den takt som egentligen vore nödvändig. ✿

Mats Fält

UN FASCISME ROUMAIN
HISTOIRE DE LA
GARDE DE FER
TRAIAN SANDU
Perrin 2014

Skarpt läge: Muslimska protester mot Muhammedkarikatyrer i Danmark.
FOTO: JOHN MOORE/GETTY IMAGES

Danskarnas demokratiska kompass

MIGRATION

Med stora invandrargrupper från Mellanöstern och Afrika i Europa utmanas förståelsen av vad demokrati och medborgerliga rättigheter innebär. Uppfattningarna om vad som ska gälla för nytilkomna medborgare i respektive länder varierar. I en del fall är ståndpunkter som går ut på att begränsa migranternas rättigheter direkt kopplade till främlingsfientliga attityder. I andra fall är det uttryck för en oro över huruvida de gemensamma tillgångarna ska räcka och hur de bör fördelas.

Bland de olika åsikterna trängs också anklagelser om rasism och främlingsfientlighet. Debatter förs om hur rasistiskt Europa egentligen har blivit och vad nya partier som enbart driver frågor med koppling till invandring riskerar att få för

konsekvenser för demokratin i respektive land. Attitydundersökningar med olika slutsatser används flitigt som stöd för den egna uppfattningen. Men oavsett vem som har rätt lever vi i en tid då frågor om demokratiska rättigheter och välfärdsfördelning i allt större utsträckning får nya innebörder. Vad som ansågs vara självklart för 50 år sedan är det inte längre.

I boken *Paradoxes of Liberal Democracy* utgår fyra professorer i statsvetenskap, tre från universitetet i Aarhus och en från Stanford, från att medborgare kopplar människor till grupper och organisationer som bedöms vara mer eller mindre farliga. Utifrån en sådan bedömning görs sedan avvägningar om vem som anses vara mer eller mindre berättigad till den demokratiska välfärdsstatens förmåner. Därmed hävdar forskarna att det bästa sättet att undersöka hur medborgare förhåller sig till mänskliga och civila rättigheter är att

pröva majoritetens attityd till en minoritet i en krissituation.

Utgångspunkten för studien är den kris som Danmark uthärdade i och med *Jyllands-Postens* publicering av Muhammedkarikatyrerna den 30 september 2005. Det uttalade syftet med publiceringen var att yttrandefriheten höll på att kvävas av en oro för att sära muslimer. Reaktionen lät inte vänta på sig. En kris som enligt forskarna var den värsta för Danmark sedan andra världskriget drabbade landet. Alla talade om det. En internationell reaktion vände sig mot Danmark. Regimer i Mellanöstern protesterade ilsket och både hotade med och genomförde bojkotter mot Danmark. I ett tal mot rasism riktade Bill Clinton ett fostrande finger mot Europa i allmänhet och Danmark i synnerhet.

Å ena sidan fick islamofober ett ypperligt tillfälle att argumentera för hur yttrandefriheten i Danmark hotas av muslimer.

Å andra valde radikala muslimer att peka ut Danmark som ett rakt igenom islamo-fobiskt land vars enda räddning skulle vara en successiv islamisering.

Berättelsen om karikatyrkrisen i Danmark kom att framställas som en sammanstötning mellan liberala demokratiska värderingar – och då framför allt yttrandefriheten – å ena sidan, och de troende muslimernas förståelse av sitt ansvar för att skydda och bevara profeten Muhammeds värdighet å den andra.

Att konflikten framställdes som en kamp mellan islam och yttrandefriheten, och att den nådde en sådan intensitet, gav utmärkta förutsättningar för att pröva dels hur majoritetssamhället i en krissituation ser på minoriteters rättigheter, dels hur majoritetssamhället anser att välfärden bör fördelas mellan minoriteter och andra danskar. Danmarks något skamfilade rykte avseende förhållnings-sättet till invandrare var enligt forskarna ytterligare något som motiverade både studien och frågorna. Därtill är islamo-fobin i Europa välkänd och något att ha i minnet när majoritetens förhållningsätt till en minoritet i en demokrati ska prövas. Inte sällan har radikala imamer som högljutt förkastar den västerländska demokratin blivit islams offentliga ansikte.

På flera ställen argumenterar forskarna för det nödvändiga i att testa den liberala demokratins uthållighet i pressade situationer. Det handlar alltså inte om att granska hur villigt majoritetssamhället är att garantera muslimers rättigheter i lugna tider, utan snarare om vilka ställningstaganden som görs när kris uppstår för att just muslimer kräver att den liberala demokratin ska underordnas deras tro.

Som situationen beskrivs i boken kunde förutsättningarna för att pröva demokratins hållbarhet inte vara bättre. Inte minst därför att en motreaktion från majoritetssamhället hade varit helt naturlig.

Forskarnas nitiska noggrannhet lämnar inga lösa trådar. Det leder stundtals

till snåriga och långa förklaringar som inte sällan kan upplevas som upprepningar. Samtidigt blir just det bokens stora styrka. Med ett så pass känsligt ämne väntar kritiker på att hitta en svaghet, en lucka att skjuta in sig på oavsett om det har med sakfrågan att göra eller ej.

I detta fall tycks det vara omöjligt, och den som vill komma med kritik tvingas helt enkelt att hålla sig till sakfrågan.

Metoden för undersökningen är en fallstudie där danska medborgare slumpmässigt valdes ut för att svara på vad de har för uppfattning om muslimers rättighe-

”Uppfattningen bland danskarna är således att muslimer överlag bör ha samma rättigheter som andra danskar.”

ter. Frågorna har ställts under krisens olika faser, där forskarna menar att den nådde en topp då både lokala och internationella medier diskuterade frågan samtidigt som bojkotthot från arabiska länder riktades mot Danmark.

De slumpmässigt utvalda medborgarna fick vid frågeställningen förhålla sig till olika grupper. Muslimer placerades i en kategori med grupper som kan anses vara accepterade minoriteter vid sidan av normen. I den gruppen fanns exempelvis kristna frikyrkor och politiska grupper långt ute på både höger- och vänsterkanten. I den andra gruppen placerades muslimska fundamentalister, autonoma politiska rörelser, motorcykelgång och nynazister.

Frågorna som ställdes prövade i vilken utsträckning danska medborgare anser att de olika gruppernas rätt till samlingsfrihet och yttrandefrihet bör begränsas, eller om dessa ska få föreläsa på skolor och huruvida det är legitimt eller rätt att avlyssna gruppmedlemmarnas telefoner. Därmed prövades, enligt forskarna, i vilken utsträckning danska medborgare kan tänka sig att inskränka minoriteters demokratiska rättigheter i en krissituation.

Studien prövade också i vilken utsträck-

ning danska medborgare anser att välfärden bör delas lika mellan infödda och nytilkomna medborgare. Bland annat tillfrågades respondenterna om de tyckte att en invandrad ung kvinna med barn eller en ung invandrad arbetslös man skulle ges samma välfärdsmöjligheter som deras infödda danska motsvarigheter. Samma frågor ställdes även om äldre personers rätt till ekonomiskt stöd om de var utan arbete; infödda danskar ställdes mot invandrare.

I skrivande stund är det frestande att inte presentera forskningsresultatet. Framförallt för att det kanske skulle få fler

att läsa boken. Vi lever nämligen i en tid då alarmistiska profetior om demokratins upplösning fyller dagspressen. Den som är pessimistiskt lagd får allt som behövs för att ge upp hoppet om framtiden. Av olika debattörer målas hoten från den så kallade extrema högervägen upp, som början till slutet på den demokratiska eran i Europa. Men vad de flesta analyserna av det slaget tycks bortse ifrån är att medborgarna har det sista ordet – inte politikerna.

Danska medborgare visade sig styras av något slags intuitiv demokratisk kompass. Stödet för autonoma våldsrörelser visade sig vara lägre än stödet för minoriteter utanför normen. Danskarna upplevde, enligt studien, att det finns en skillnad mellan att å ena sidan kritisera samhället och dess institutioner och att å andra sidan försöka underminera den demokratiska ordningen. Uppfattningen bland danskarna är således att muslimer överlag bör ha samma rättigheter som andra danskar. Det vill säga: att muslimska gruppers och danska motorcykelgångs etniska sammansättning var betydelselös för utfallet. Snarare var det för respondenterna en fråga om hur de olika grupperna kunde anses förhålla sig till samhällets bärande institutioner.

Respondenterna skilde också mellan muslimer och muslimska fundamentalister, vilket visar att det överlag bland danskar inte förekom någon reflexmässig generalisering som ett resultat av hur de mest högljudda och aggressiva imamer-na uttryckt sig under krisen. Stödet för att ge muslimer i Danmark samma rättigheter som andra var stabilt under krisens alla faser.

Ifråga om välfärden och stödet till arbetslösa blev svaren inte lika självklara. Där visade sig åldern ha betydelse. För unga arbetslösa oavsett kön gjorde danskarna ingen skillnad på infödda och nytilkomna medborgare. Däremot gjordes skillnad avseende äldre personer. Forskar- >>

Frågan är: Velfärd för alle?

FOTO: BLOMBERG/GETTY IMAGES

na förklarar detta med att utgångspunkten för respondenternas bedömning var förutsättningarna att själv bidra till den välfärd man förväntades få.

Unga människor ansågs ha livet framför sig och skulle därmed sannolikt så småningom kunna komma ut i arbetslivet och bidra till den välfärd man skulle utnyttja. Äldre nyinvandrade ansågs däremot ha förbrukat möjligheten att bidra till den gemensamma välfärden, vilket äldre infödda danskar har gjort under sin arbetsföra tid.

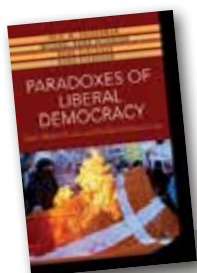
Studien handlar om Danmark och historien har lärt oss att krafter som vill upplösa demokratin till förmån för totalitära system kan göra det genom att utnyttja den frihet demokrati trots allt innebär.

Samtidigt visar studien att danska medborgare har idéer om hur det demokratiska samhällskontraktet bäst bör upprätthållas. Det tycks finnas en grundläggande uppfattning om att det inte går att frånta någon annan de rättigheter man själv önskar åberopa utan goda skäl. Svaren visar att danskar under sin värsta kris sedan andra världskriget konsekvent ansåg att muslimers rättigheter bör skyddas.

Men framförallt är studiens kanske viktigaste ljuspunkt att det inte är människors etnicitet eller religiösa övertygelse som var avgörande för danskarnas svar. Snarare formades respondenternas åsikt utifrån en uppfattning om huruvida de olika gruppernas intresse eller ambition är att upprätthålla samhällskontraktet mellan olika grupper och mellan staten och individen.

Vad studien säger om andra länder är svårt att avgöra. En inte alltför långsökt slutsats skulle dock kunna vara att medborgare i många demokratier förtjänar ett större förtroende än vad de ofta får av domedagsdebattörer och många politiker. ✨

Eli Göndör

PARADOXES OF LIBERAL DEMOCRACY

ISLAM, WESTERN EUROPE, AND THE DANISH CARTOON CRISIS
PAUL M. SNIDERMAN,
MICHAEL BANG PETERSEN,
RUNE SLOTHUUS
& RUNE STUBAGER
Princeton University Press 2014

En meningsfull relation?

FOTO: TT NYHETSBYRÅN

Längtan efter det heliga

RELIGION

Nyligen presenterades den så kallade sjätte vägen av World Values Survey. Dessa stora internationella studier, som mäter värderingar bland befolkningar i olika länder, har pågått sedan 1980-talet, och den första "kulturkartan" togs fram i mitten av 1990-talet. Det som undersökts sorteras in i olika skalor, som i den ena riktningen mäter det man kallar traditionella värden och i den andra sekulära värden, som individuell frihet. Här kan man visa hur tilltron till samhället ser ut, om den är kraftfull eller om det istället är tilltron till familjen eller släkten som är starkast.

Sverige är allt annat än landet lagom, visar studierna: snarare landet annorlunda. Vi befinner oss sedan mätningarna inleddes uppe i det högra hörnet, bland de länder som skattar individuell frihet högst och intresserar sig minst för religionsutövning. Samtidigt visar studierna att vi i Sverige har hög tillit till samhällets institutioner och att vi sticker ut mest vad gäller vänlighet mot människor av annan nationalitet och religion. Vi utmärker oss också för tolerans vad gäller synen på sexualitet, såväl sex utanför äktenskapet som homosexualitet.

Det verkar således som om världens mest sekulariserade land har lyckats bra med det många skulle kalla en god människosyn, en syn som bejakar och respekterar individuella val, manar till

medmänsklighet mot främlingen och förmår bygga förtroende för samhällsinstitutionerna. Så, vad ska vi då med Gud till?

Eller är det så att den evangelisk-lutherska tron på människans myndighet, på hennes rätt och skyldighet att ha en direktkontakt med Gud utan ombud, har inneburit en internalisering av en etisk hållning mot nästan som gör kyrkan och präster arbetslösa? Behövs inte längre någon förmedlare av vägledning? Kanske är denna utveckling i själva verket reformationens slutpunkt: Människan har tagit sig själv och sin Gud i egna händer.

Den brittiske filosofen Roger Scruton utforskar i sin bok *The Soul of the World* – titeln refererar tydligt till Hegels tankevärld – just religionens roll, mening och överlevnad i en samtid som vår. Boken bygger på en del äldre material, som Scrutons Stanton-föreläsningar i Cambridge 2011. Han tar sig an gudstrons problem ur filosofins och estetikens synvinkel. Och han avstår, tack och lov, helt från de postmoderna och postkoloniala teoriernas yvighet.

Det är inte med en filosofisk exposé över argument om Guds existens vi här har att göra; Scrutons ambition är att visa att religiös tro har en funktion även i vår historiska situation. Det heliga som förklaringsmodell är inte något förlegat eller något som är oförenligt med vårt moderna tänkande. Vår upplevelse av det heliga ger ett svar som det vetenskapliga kartläggandet av varje skrymsle

"Kanske är denna utveckling i själva verket reformationens slutpunkt: Människan har tagit sig själv och sin Gud i egna händer."

i människans kropp och psyke inte förmår ringa in, trots uttalade ambitioner att göra just detta.

Till sin hjälp här tar Scruton bland många andra sociologen Émile Durkheim, religionshistorikern filosofen Mircea Eliade, filosofen Wilhelm Dilthey och psykoanalysens fader Sigmund Freud. Jag tycker att det är ett modigt och, faktiskt, friskt grepp att lyfta in Freuds arbete här. På många håll anses ju hans upptäckter om människan vara förlegade, till och med farliga, idag. Vi som ändå har fortsatt att tjuvläsa honom, eftersom vi tror att han var åtminstone någonting viktigt på spåret, har en vän i Scruton.

Från Durkheim hämtar författaren sina grundläggande resonemang om religionens roll som skapare av gemenskap och som sammanhållande faktor. Durkheims tanke om det heliga som det förbjudna, och spänningen mellan det tillgängliga och det förbjudna, är en utgångspunkt i Scrutons undersökning.

Ett tydligt exempel på det heligas polaritet är den kristna tanken på Gud som uppenbarad och fördold. Den uppenbarade guden manifesteras genom Jesus Kristus, tar mänsklig gestalt och blir gripbar. Den fördolda guden är den obegriplige, den nitälskande, den fruktansvärde men också den barmhärtige och nåderike. Inför den fördolda sidan kan människan frukta. Till denna Guds fördolda sida har också förklaringarna kring teodicéproblemet eller predestinationen förlagts: Vi människor kan inte veta. Gud har en plan, men den är fördold för oss.

Det är alltså inte bara den funktionella rollen hos tron som intresserar Scruton, utan också vad religion och tro egentligen handlar om, religionens "aboutness". Han arbetar även med att försöka göra en substantiell definition. Hans metod att undersöka religionens "aboutness" är fenomenologisk. Religionen handlar i sin kärna om tillbedjan och offer: om det heliga (sacred) och om offer (sacrifice). Detta är en "aboutness" som inte det evolutionära synsättet på religion fångar in. Dessa djupa existentiella behov kan inte tillfyllas mätas, värderas eller få en fullständig förklaring av till exempel modern neuropsykologi, menar Scruton. Sökandet efter det heliga är ett slags upphöjd mänsklig aktivitet över tid och rum; längtan efter det heliga förser världen med en själ och är människans särmerke.

Författaren låter vid flera tillfällen,

närmast slentrianmässigt, djurvärlden utgöra den primitiva kontrasten när han beskriver människans särdrag. Om han hade lyft in resultat från samtida zoologisk forskning, skulle komplexiteten öka, resonemanget utmanas och därmed bli mer filosofiskt intressant.

Scrutons filosofiska tankespår står bitvis i kontrast till mycket av samtidens filosofiska fokus. Det är som att förflyta sig ett steg bakåt i tiden, i den allra bästa bemärkelsen, och att återupptäcka de spår från Kant och Hegel som leder framåt.

Från Freud hämtar Scruton teorier om varför tankar och känslor påverkar oss i djupet av vår existens. Vad handlar denna upplevda påverkan om, egentligen? De evolutionära teorierna kring kultur och religion räcker inte till, de handlar enbart om funktion. De ger inte en fullständig bild av vårt medvetande och det universum som speglas där. Även om Freud vetenskapligt sett hade fel, borrade han i sådant som djupskikten av våra känslor, reaktioner och upplevelser. I det gåtfulla, det glimtvis men starkt och omskakande, förändrande upplevda.

Scruton stannar inte vid upplevelsen av det heliga, av att tillbe och lyda, som en mänsklig förmåga som inte till fullo går att uttömma genom evolutionsteorier, utan kopplar denna erfarenhet till tron på något transcendent. Man kan konstatera att det i människans idéhistoria ofta har varit så. Men om det är nödvändigt att göra den kopplingen är en annan fråga, som jag uppfattar att Scruton svarar ja på, även om han själv inte helt omfamnar metafysiken.

Sigmund Freud: borrar i djupskikten.

FOTO: TT NYHETSBYRÅN

**THE SOUL
OF THE WORLD**
ROGER SCRUTON
Princeton University
Press 2014

Själv är jag dock inte övertygad om att naturvetenskapen inte kan komma att förklara de mysterier och de strukturer i vårt medvetande som vi idag låter fungera som argument för det transcendent – eller för människans förmåga till tro och upplevelse av det heliga som en omistlig del av människovärdet.

Detta utesluter självklart inte Gud. Flera av de klassiska gudsbevisen skulle kunna hårbärgera dessa upptäckter och ändå se en Skapare bakom allt.

Författaren ägnar sig åt vad den svenske filosofen och teologiprofessorn Anders Jeffner skulle kalla integrationslinjen: att olika vetenskaper, även teologin, bidrar med skilda men kompletterande pusselbitar till helhetsbilden av vad en människa är.

Idag blir ofta de religionskritiska diskussionerna låsta, från båda håll. Istället borde religionsförespråkarna bejaka att hela det mänskliga registret – såsom upplevelsen av det heliga – är förbehållet alla människor, inte bara de troende. Och religionskritikerna borde tillerkänna religiösa erfarenheter en mening och status i förklaringen av vem människan är.

Till en sådan konstruktiv diskussion skulle Roger Scrutons ytterst bildade och elegant argumenterande bok kunna bidra (även om han själv ibland hamnar i diket i sina beskrivningar av ateister som tondöva). Som teolog önskar jag att fler filosofer – och teologer – tog itu med religionens "aboutness". Inte minst i en tid då tro, tillbedjan, underkastelse och offer är föreställningar som havererar i religionens olika mörka hörn. Umberto Eco talade en gång om god och dålig teologi. God teologi kräver intellektuell reflektion och genomarbetade argument.

En del kallar Roger Scrutons projekt för ett i första hand konservativt sådant. Men om han nu har rätt, om tron och sökandet efter det heliga är människans eviga följeslagare – allsköns värderingsmätningar till trots – och har något avgörande att säga oss om vad det är att vara människa, då behövs i vår tid fler samtal om god och ond teologi föras. Och vi behöver bli bättre på att avgöra, benämna och ta ansvar för vad som är vad av dessa två. ✨

Annika Borg

Rättsskipning för robotar

JURIDIK

En arbetare vid namn Robert Williams blev i januari 1979 den första människa som dödades av en robot. Han råkade komma i vägen för en industrirobot som följde givna instruktioner. Det som hände var förstås inte resultatet av robotens medvetna val. Dagen efter dådet fortsatte roboten (givetvis utan dåligt samvete) med sina ordinarie sysslor. Robotens ägare, tillika Roberts arbetsgivare, Ford Motor Company, fick bära det straff- och skadeståndsrättsliga ansvaret. Helt naturligt, kan tyckas. Men, hur skall motsvarande händelse bedömas när (inte om) robotar blir mer avancerade, när en högre grad av autonomitet och blir okontrollerbara?

Utvecklingen av artificiell intelligens (AI) sker i ursinnig fart. Läderlappens självkörande Batmobil framstod 1989 som en synnerligen futuristisk skapelse; idag vet vi att Google sedan länge testar förarlösa prototypbilar i den kaliforniska trafiken. *Robo-traders* är en realitet inom aktiehandel. Kirurgiroboten Da Vinci har orsakat dödsfall och blivit stämd. Den japanska artificiella popstjärnan HRP-4C har massor av fans.

Alla dessa robotar har nått en imponerande grad av självständighet. När de utövar sina hantverk följer de givna föreskrifter och tillämpar en normhierarki. De lär de sig av sina egna misstag och anpassar sig till omgivningen. De "förstår" sitt sammanhang och strävar mot ett högre syfte snarare än att mekaniskt utföra enskilda arbetsmoment. Vad som ännu saknas för att AI, i sin fulländade form, skall föreligga är kanske framförallt att robotarna också blir medvetna om sin existens och förses med samveten.

Samvetet är på många sätt grunden för mänsklig intelligens, i varje fall i den mening som Søren Kierkegaard tillskrev det. Samvetet är, till skillnad från etiken,

inte något givet utan något som måste tränas. Samvetet kan skilja gott från ont. Det låter osannolikt, men likväl finns det många kvalificerade personer som menar att fulländad AI inte ligger mer än mellan 5 och 50 år bort. Skillnaden mellan *science* och *science fiction* är, som så ofta, egentligen bara fråga om tid.

Inför ett sådant scenario är det förstas viktigt att fundera på hur våra lagar skall reglera ansvaret för robotars handlingar, vilket torde avgöra vilken grad av autonomitet som tillverkare, säljare och användare vågar ge sina självstyrande maskiner. Sådana funderingar föreligger nu i boken *The Laws of Robots* av Ugo Pagallo, Springer, 2013.

Idéer om detta är inte något nytt. Upphovsmannen till termen "robot" lär vara Karel Čapek, som i boken *Rosumovi Univerzální Roboti* (Rossums universella robot) från 1920 skildrar hur fabriksbyggda robotar gör uppror och utplånar mänskligheten. Notera att det är precis detta som Stephen Hawking nu varnar för i en intervju med BBC i december 2014.

Den främste av de tidiga robotteoretikerna var Isaac Asimov, som i novellen *Runaround* från 1942 föreskrev en uppförandekod för roboten Speedy. De tre reglerna var: (1) En robot får inte skada en människa. (2) En robot måste lyda en människa utom i de fall en sådan order skulle stå i konflikt med (1). (3) En robot måste skydda sin egen existens så länge som ett sådant skydd inte står i konflikt med (1) och (2).

Vilket är föredömligt praktiskt och kortfattat, och som ändå räcker förvånansvärt långt. Det anser även Pagallo, som utvecklar resonemanget och menar att ansvaret för robotars handlingar bör analyseras i tre delar: straffansvar, skadeståndsansvar och förmågan att med bindande verkan träffa civilrättsliga överenskomelser.

Den första frågan som då måste ställas är vem som skall bära det straffrättsliga ansvaret för den framtida AI-robotens hand-

lande – roboten själv eller någon annan?

Det är närmast självklart att så länge roboten är ett instrument som agerar på mänskliga instruktioner, bör ansvaret för robotens handlingar falla på den som instruerar, på samma sätt som för den som avfyrar en revolver i syfte att begå brottslig handling.

Problem uppstår dock när en robot tillåts göra egna val och kanske inleder en kriminell karriär. När rättsskipningen möter en sådan robot för första gången, känns det säkert verklighetsfrämmande att lägga ansvaret för robotens handlingar på någon annan än robotens tillverkare, säljare eller användare (gemensamt kallade producenten). Problemet är dock att producentens avsikter förmodligen inte alls har varit i närheten av det brottsliga uppsåt som roboten har demonstrerat. Ett brott kräver att den ansvarige kan beläggas med ett uppsåt (*mens rea*) att begå brottet. Skulle man ignorera skulden och bestraffa ouppsåtliga handlingar, skulle man dels bortse från straffets handlingsdirigerande effekt, dels skulle det uppfattas som omoraliskt. "*Guilt by association*" är inte värdigt en rättsstat.

Inför mötet med ond AI måste man nog överväga att utsträcka strafflagstiftningen så att robotar får sona sina egna brott. Detta kräver förändring av en juridisk grundpelare. En förutsättning för att idag kunna dömas för ett brott är att man är en människa, även om detta inte är något som framgår av vår brottsbalk eller någon annan lagstiftning heller för den delen. Man talar underförstått om "den som...", vilket anses syfta på fysiska personer, det vill säga: människor.

Men kan en AI-robot anses vara en människa? Visst kan man tänka sig att AI-roboten kan komma att utrustas med mänsklig vävnad och att gränsen mellan människa, cyborg och maskin blir flytande. Vi har ingen erfarenhet av delvis mänskliga hybrider i modern tid. I detta juridiska vakuum är det lätt att bli villrådig. För jurister finns det bara skarpa gränser. Men det förefaller som att utvecklingen av AI gör att denna svåra gränsdragning

"Skillnaden mellan science och science fiction är, som så ofta, egentligen bara fråga om tid."

måste utföras. Vi måste enas om vem som skall ansvara för sina egna handlingar. Eller är det så enkelt att domstolarna en dag inkluderar våra artificiella bröder och systrar i begreppet ”den”?

Den andra frågan som skall ställas är vem som bär det utomkontraktuella skadeståndsansvaret för en robots handlande. Den skadeståndsrättsliga grundprincipen är att man svarar för eget vållande. Man kan dock anta att många av framtidens robotar inte har medel som förslår att täcka de skadeståndsanspråk som blir aktuella.

Här kan man tänka sig olika lösningar. I gällande rätt finns många exempel på när ”någon annan” bär skadeståndsansvaret för en viss parts handlande. När det gäller robotansvar kan man ju tänka sig finna lösning i analogi med någon av dessa regleringar.

Arbetsgivare har ett så kallat principalansvar för sina arbetstagares vårdlösa handlande. Det är i flera rättssystem en länge etablerad trend att arbetsgivaren ansvarar för sina arbetstagare, även om vållande inte kan styrkas hos arbetsgivaren själv. Skälen för detta är flera; från att det är arbetsgivaren som har ”the deep pocket” till att det är arbetsgivaren som bedriver verksamheten med vilken skaderisken är förenad. Från principalansvaret brukar dock undantag göras. En första förutsättning är att arbetstagaren faktiskt är en person som står i ett subordinationsförhållande till arbetsgivaren och att denne de facto kan utöva kontroll. En arbetsgivare svarar därtill inte för arbetstagares handlingar som är helt opåräknliga från arbetsgivarens synpunkt, till exempel sabotage eller dråp.

Föräldrar har ett självständigt ansvar att utöva uppsikt över sina barn. Däremot ser man ibland skyltar som upplyser om att ”föräldrar ansvarar för sina barn”. Det är missvisande. Föräldrar har inget principalansvar för sina barns vållande.

Samma huvudregel gäller djurägare som blott har ett ansvar om man har varit vållande. Om en häst orsakar en trafikolycka, ansvarar djurets ägare bara om han har varit vårdslös. Det finns dock ett antal undantag som innebär att djurägare har ett rent strikt ansvar, det vill säga: han blir skadeståndsskyldig även om han inte har varit vårdslös. Det kan gälla om man hål-

ler sig med ”vilda djur, björn, varg, lokatt, räv, eller

Robocop bekämpar roboskurkar.

FOTO: TT NYHETSBYRÅN

annat odjur”. Därtill finns en mer modern reglering som innebär att en hundägare alltid svarar för skada som jucken orsakar.

Vid en första anblick kan man tänka sig att någon av dessa regleringar passar skadeståndsansvaret för robotar. Det känns kanske lättare att övervältra ett skadeståndsansvar än ett straffansvar på ”någon annan”. Men frågan är om det är hållbart i längden. Att bara lösa frågan genom att reglera att ägaren har strikt ansvar för robotens agerande, är alltför lättvindigt och knappast handlingsdirigerande i en riktning som är önskvärd i framtiden. Robotar kommer att förekomma i en mängd applikationer från robotsoldaten till danslärarroboten. Graden av autonomitet varierar också. Det kan knappast finnas en enda heltäckande lösning.

Den tredje frågan är i vad mån en robot med bindande verkan kan träffa civilrättsliga överenskommelser å någon annans vägnar eller för sig själv. Att ha rättigheter och skyldigheter tillfaller bara så kallade rättssubjekt, det vill säga: alla fysiska och juridiska personer. En persons förmåga att med rättsligt bindande verkan själv träffa avtal och sätta sig i skuld – rättshandlingsförmåga – tillkommer dock bara myndiga fysiska personer och juridiska personer.

En robot är idag inget rättssubjekt förstås, och saknar rättshandlingsförmåga. I takt med att robotar kommer i bruk i företag och hushåll bör det knappast vara några problem att på ett enkelt sätt komplettera nuvarande lagstiftning så att exempelvis en butlerrobot kan göra ärenden och sluta avtal om köp av varor och tjänster för

sin ägare. Detta fungerar gott och väl så länge robotar följer sina ägares instruktioner, men blir genast svårare med AI-robotars ibruktage. Det är ju inte rimligt att robotägaren blir ruinerad till följd av robotens på egen hand fattade beslut.

Detta kräver alternativa lösningar. En variant är att en robotägare (förutsatt att det finns en sådan) tecknar en obligatorisk försäkring. En annan är en lösning hämtad från den antika romerska rätten. I Rom fanns det slavar som saknade rättshandlingsförmåga. Likväl var många slavar i alla högsta grad involverade i rättshandlingar inom fastighetsförvaltning, bankväsende och handel. De rättshandlade för sina ägares räkning. För att dessa inte skulle riskera att ruineras på grund av slavarnas handlade inrättades rättsinstitutet *peculium*. Detta var ett belopp, ungefär som ett aktiekapital, som var den maximala ekonomiska skada som slaven kunde orsaka sin ägare genom krav från tredje man. Man kan förstås tänka sig en liknande lösning för robotar kombinerat med en offentlig registrering. Bolagsverket skulle kunna få i uppdrag att vid sidan av bolagsregistret också hålla ett robotregister. Det skulle vara enkelt för tredje man att konsultera detta register för att kontrollera vilken finansiell risk han tar genom att rätts-handla med en robot.

Våra lagstiftare blir alltid villrådiga vid tekniskiften. När sedan tekniken berör något så svårt som gränserna för den mänskliga existensen krävs mod och nya angreppssätt. I dagsläget kan vi inte hantera att gränsen mellan människa och maskin flyter eller suddas ut helt. Vaga begrepp är en av rättsfilosofernas mest svårknäckta nötter, vilket kanske inte är så konstigt. Inte ens Gud förmådde dra en skarp gräns mellan rättfärdig och orättfärdig när han övervägde att förgöra Sodom och Gomorra. ✨

Richard Åkerman

THE LAWS OF ROBOTS
CRIMES, CONTRACTS, AND TORTS
UGO PAGALLO
Springer 2013

Jag antar att vi har en justitieminister, men jag kan inte påminna mig att jag hört talas om vem det är. Antagligen pågår som vanligt något slags omorganisation av polisväsendet, som ianspråktar ministerns alla vakna timmar.

Det är lätt att känna sympati med ett sådant öde, men det vore intressant att höra av den förmodade ministern ibland.

Till exempel i frågan om vad vi ska ta oss till med de mördare som återvänder till Sverige, efter att ha skurit av otrogna huvuden i Syrien.

I Örebro överväger man som bekant att ge återvändarna bostad, arbete och terapi. Det är en hjärtevärmande idé, men har den egyptiske storimamen Sheikh Ahmed al-Tayeb tillfrågats om sin åsikt?

al-Tayeb, ledare för vad som brukar kallas "sunnislams mest ansedda lärosäte", al-Azharuniversitetet, reagerade nyligen kraftigt mot "grymma och barbariska handlingar". Extremism måste mötas med bättre utbildning om islam, menade storimamen, vilket inte låter alldeles olik Örebromodellen och refererades av "Människor och tro" i Sveriges Radio.

Å andra sidan deklarerade al-Tayeb någon vecka tidigare att medlemmar i IS, enligt en moderat tolkning av islams texter, bör "dödas, korsfästas eller få sina lemmar amputerade".

Jag har letat, men inte kunnat hitta något liknande förslag från Örebro. Ej heller i "Människor och tro". På det stora hela framstår, i mina öron, storimamen som mer allsidig i sitt angreppssätt än Örebropolitikerna. Här krävs både morot och piska. Att den måttfulla auktoriteten al-Tayeb varnar för "en internationell sammanvärvning mot araber och muslimer" som leds av "den nya världskolonialismen som är allierad med världssionismen", borde dessutom göra honom populär på Aftonbladets kultursida.

Måhända skulle vi minnas vår justitieminister bättre om han hette Ahmed al-Tayeb?

Sedan vi bestämde oss för att kadriljen var omodern, har all dans i grund och botten reducerats till förspel. Jag misstänker att det är själva lockelsen i tv-programmet "Let's dance", där mer eller mindre kända svenskar hetsas till offentlig tango, jive och rumba.

Liksom de flesta väluppfostrade landsmän har jag bemött spektaklet med en frostnupen tystnad. Jag skulle ha fortsatt så, om inte producenterna i år hade trampat på vår kollektiva identitet.

Sverige är ett mycket litet land norr om Europa, som Jacques Chirac så riktigt påpekade. Vi har få nationalmonument och än färre värda att beva-

ra. Med alla rimliga mått mätt är Ingemar Stenmark ett av dessa rara monument. Visst kan vi förstå hans önskan att få bestämma över sitt eget liv. Till en viss gräns måste vi respektera den. Men när gränsen passerats är det allas vår skyldighet att upplysa herr Stenmark om att han har allvarligare plikter än att ge efter för sina egna nyckler.

"Ingemar Stenmark" må vara en privatperson i ett enstaka fall, men i alla andra fall är han en upplevd, nationell identitet inom varje svensk av en viss generation. Ingen, allra minst Ingemar Stenmark, har rätt att självsvåldigt kränka denna identitet.

Vi chockeras av att IS-krigare slår sönder mångtusenåriga kulturskatter med slägga. Men det finns trots allt ett komparativt överflöd av kulturskatter från den regionen. Att se Ingemar Stenmark dansa dålig tango i svensk television, är däremot unikt och oåterkalleligen förkrossande.

"Förblindade av avundsjuka lyssnade de inte ens på ministerns rörande förklaring: hon var inte beredd att lämna Värmland, enkom för politikens skull. Jag undrar om vi inte hade undvikit en del problem idag, om vi hade lyssnat då."

Få minns det, men senast Margot Wallström var minister talades det mycket om hennes dubbla kontor. Ett låg i Stockholm, det andra i Karlstad. Kvällstidningarna, som aldrig försitter en möjlighet att tala om pengar, sex, politik och död, påstod att inredningen i det extra kontoret kom från Svenskt Tenn. Detaljerade och höga prisuppgifter redovisades på samtliga möbler, mattor, gardiner, fruktskålar och glasunderlägg.

Med den psykologiska logik som är själva grunden för ett modernt samhälle upptäckte plötsligt en betydande grupp svenskar att de alltid drömt om ett eget kontor i Karlstad, inrett av Svenskt Tenn. Förblindade av avundsjuka lyss-

nade de inte ens på ministerns rörande förklaring: hon var inte beredd att lämna Värmland, enkom för politikens skull.

Jag undrar om vi inte hade undvikit en del problem idag, om vi hade lyssnat då.

Arbetet som utrikesminister innebär oundvikligen många resor utanför Värmlands gränser. Jag skriver "oundvikligen", men det är en sanning som måste preciseras en aning: Ju färre stater Sverige har diplomatiska förbindelser med, desto färre möjliga resmål finns för en utrikesminister.

Jag ägnar mig aldrig åt lösa spekulationer och ogrundade anklagelser, men då och då bjuder jag gärna på en halvkvaden visa: Kan det trots allt finnas en genomtänkt plan bakom Wallströms systematiska arbete med att, land för land, isolera Sverige?

PÅ AXESS TV
OCH AXESS.SE
NÄR DET PASSAR

ARMENISKA FOLKMORDET

I april 1915, för hundra år sedan, inleddes i det Ottomanska riket folkmordet på armenierna. Antalet offer uppskattas till mer än en miljon armenier men även andra kristna grupper, assyrier, syrianer och kaldéer, dödades eller deporterades i hundratusental. Massmorden utfördes genom tvångsdeportationer, avrättningar, massakrer och framkallad hungersnöd. De flesta offren dödades under åren 1915–1916, men fortsatte fram till 1923.

Det Osmanska riket tömdes i stort sett på sin kristna befolkning.

Axess TV från torsdag 23 april
Hela veckan på axess.se

Klassisk bildning på

AXESS TV

PosttidningB

Axess magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön

1500 °C OF HIGH TECHNOLOGY

Sculpted at 1500 °C, the monobloc middle case of the Tudor Black Shield – made entirely of high-tech ceramic – delivers a level of resistance which makes it extraordinarily durable, even in extreme conditions. In customised matt black, the aesthetics of the Ducati Diavel Carbon are as powerful and unique as those of the Tudor Black Shield.

Timing Partner

TUDOR BLACK SHIELD

Self-winding mechanical movement, waterproof to 150 m, 42 mm case and bezel, both in high-technology ceramic. Visit tudorwatch.com and explore more.

TUDOR
WATCH YOUR STYLE

— 1851 —
NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM

KRONS UR

HÄMNGATAN 14 STOCKHOLM TEL 08-545 136 50
E-MAIL: INFO@KRONSUR.COM
WWW.KRONSUR.COM